

## **Doktor Josef Heller jakožto pokračovatel tradice českého radikálně levicového sociálně filozofického myšlení**

V únoru 2018 zemřel PhDr. Josef Heller, CSc., jenž se v osmdesátých letech dvacátého století a zvláště pak po roce 1990 významně podílel na rozpracování marxismu a koncipování samosprávné vize socialismu, což zahrnovalo především: 1) systematizaci metodologických východisek marxistické filozoficko-ekonomicko-sociologicko-politologické teorie ke zkoumání produktivní práce a z toho plynoucí třídně sociální strukturace společnosti, revoluční sociálně historické úlohy dělnické třídy i formování třídního (neboli socialistického, revolučně demokratického) politického uvědomění proletariátu; 2) odhalení základní, vnitřní, objektivní systémové slabiny předlistopadového reálně existujícího socialismu (jež Heller nazýval „protosocialismus“); 3) vymodelování ekonomické základny, politického systému, třídně sociální diferenciací a sféry duchovní kultury samosprávně pojatého socialistického společenského zřízení.

### **I.**

#### **Marxistická pojmově teoretická a metodologická východiska ke zkoumání vrstevnaté struktury společenských výrobních vztahů, rozlišení profesně zaměstnanecké a třídně sociální strukturace společnosti, formování třídního (neboli revolučně socialistického) uvědomění dělnické třídy**

„Dějiny všech zemí ukazují,“ píše Lenin ve svém stěžejním díle „Co dělat?“, „že výhradně svými silami je dělnická třída s to vypěstovat si pouze uvědomění tradeunionistické, tj. přesvědčení o nutnosti sdružovat se ve svazy, bojovat proti zaměstnavatelům, vymáhat na vládě, aby vydala ty či ony zákony, jež dělníci nutně potřebují apod.“<sup>1</sup> Tradeunionistické vědomí je znamením toho, „že se probudil antagonismus mezi dělníky a zaměstnavateli, avšak dělníci si neuvědomovali, a ani nemohli uvědomovat, nesmiřitelný protiklad mezi svými zájmy a mezi celým soudobým politickým a společenským zřízením, tj. neměli a nemohli mít sociálně demokratické uvědomění.“<sup>2</sup> Ze skutečnosti, že dělníci nemohli mít sociálně demokratické neboli třídní, revoluční socialistické uvědomění, dle Leninova názoru vyplývá, že toto třídní a revoluční socialistické vědomí může být do řad příslušníků dělnické třídy vneseno pouze zvenčí: „Socialistické učení vyrostlo z filozofických, historických a ekonomických teorií, které vypracovali vzdělaní představitelé majetných tříd, inteligence. Také sami zakladatelé dnešního vědeckého socialismu, Marx a Engels, patřili svým sociálním postavením k buržoazní inteligenci. Stejně tak i v Rusku vzniklo teoretické učení sociální demokracie zcela nezávisle na živelném růstu dělnického hnutí, vzniklo jako přirozený a nevyhnutelný výsledek myšlenkového vývoje revoluční socialistické inteligence.“<sup>3</sup>

Můžeme si položit prostinkou otázku: „co tím vlastně chtěl básník říci?“ Lenin názorně ukazuje, že v kapitalistickém systému, jakož i v každém společenském řádu založeném na soukromém vlastnictví výrobních prostředků a vykořisťování člověka člověkem, v procesu formování třídního vědomí neboli schopnosti adekvátně odrážet a vyjadřovat objektivní celotřídní zájmy společenských tříd neexistuje a ani nemůže mezi vládnoucími a ovládanými, vykořisťovateli a vykořisťovanými existovat žádná „symetrie“ a „rovnováha“. Jestliže si buržoazní vykořisťovatelská společenská třída vytváří živelně a samočinně buržoazní třídní uvědomění, tedy vědomí, jež slouží k produkci a rozšíření reprodukci kapitalistického

soukromého vlastnictví i politické moci buržoazie, pak si naopak vykořisťovaná dělnická třída samočinně a živelně vytváří vědomí, které, jak říká Lenin, zrcadlí formu a metodu, nikoli však podstatu kapitalistického vykořisťování. Odráží protiklad zájmů buržoazie a proletariátu, nikoli ale moment nesmiřitelnosti v rámci této zájmové protikladnosti kapitalistického způsobu výroby. Masové běžné vědomí dělníků a dalších sociálně ekonomických skupin obyvatelstva, diskriminovaných a utlačovaných systémem kapitalistického vykořisťování, do sebe živelně a automaticky nasává a vstřebává buržoazní ideologii, čímž se v kapitalistické společnosti stávají buržoazní ideje a teorie vládnoucími idejemi a teoriemi. Zde se také skrývá tajemství mocenské stability kapitalistického zřízení. Vždyť kdyby si proletariát vytvářel živelně, samočinně a v masovém měřítku vědomí nutnosti rozbít okovy kapitalistického vykořisťování, nahradit výrobní způsob, jehož cílem je produkce nadhodnoty, výrobním systémem, jehož objektivním sociálně ekonomickým základem je společenské vlastnictví výrobních prostředků, neboli své třídní uvědomění a to notabene ještě na úrovni socialistické vědecké teorie, neudržela by si buržoazie svoje třídní panství ani pomocí otevřeného policejního a vojenského fašistického teroru.

Tradeunionistické vědomí vyjadřuje ideové a ideologické podřízení proletariátu buržoazii, je to buržoazní vědomí dělnické třídy, vědomí, které je proletářské svým třídně sociálním původem a zároveň buržoazní sociálně politickým obsahem a ideologickým zaměřením. A opět si můžeme položit prostinkou otázku: proč tomu tak je? Proč u dělnické třídy proces formování třídního uvědomění (dokonce nejen v podmínkách kapitalismu, nýbrž i socialistické společnosti, jak uvidíme dále) a reflexe jejího objektivního celotřídního zájmu nenastává automaticky, nýbrž se jedná o společenský proces velmi náročný, složitý a komplikovaný, kdy dělnické masy a obecně všechny neprivilegované a diskriminované sociálně ekonomické vrstvy kapitalistické společnosti automaticky plodí buržoazní vědomí dělnické třídy, kdežto u buržoazie problém akceptování její ideologie, byť v pluralitě jejích různých forem vůbec nevzniká, takže si příslušníci buržoazní třídy samočinně a živelně vytvářejí buržoazní ideové a politické přesvědčení, a to i přes nejrůznější konkurenční boje uvnitř buržoazní společenské třídy, a proto není nutné kapitalistické světonázorové filozofické a politické přesvědčení do řad příslušníků buržoazní třídy vnášet zvenčí, nýbrž se v nich rodí automaticky zevnitř?

Principiálně správná a objektivně pravdivá odpověď je také poměrně jednoduchá: momentem, jenž buržoazní třídu formuje, musí být to, čím se tato třída od dělnické třídy kvalitativně, nutně a zákonitě liší, totiž aktivitou, do níž příslušníci buržoazie vstupují každodenně, bez zvláštních organizačních forem z oblasti politiky. Touto aktivitou je každodenní vlastnická praktická aktivita příslušníků buržoazie, realizace jejich sociálně ekonomické role vlastníka, subjektu kapitalistických výrobních, vlastnických vztahů, kterou (samozřejmě v podmínkách určité dělby práce uvnitř buržoazie) vykonávají všichni příslušníci buržoazní třídy. Naproti tomu kapitalistická organizace společnosti, systém kapitalistických ekonomických vztahů nedovoluje příslušníkům dělnické třídy coby nevládníkům výrobních prostředků vyvíjet automaticky a bez dalšího zprostředkování jinou vlastnickou aktivitu, než je aktivita spojená s prodejem pracovní síly, s vytvářením co nejvýhodnějších podmínek prodeje a nákupu pracovní síly na trhu práce cestou tradeunionistického hospodářského a politického boje, přičemž platí, že čím více rozvíjejí příslušníci dělnické třídy tuto vlastnickou subjektivitu, sociálně ekonomickou praktickou aktivitu vlastníka pracovní síly, tím se ve stále větší míře stávají objektem systému kapitalistického vykořisťování; dělník jako vlastnický subjekt v sociálně ekonomické roli izolovaného prodáváče pracovní síly, jenž se snaží toto své jediné zboží a vlastnictví prodat co nejvýhodněji, se tím v systému kapitalistické dělby práce stále znovu a znovu reprodukuje coby objekt kapitalistického vykořisťování.<sup>4</sup>

Už ve Svaté rodině píše Marx a Engels, když zkoumají lidskou předmětnou praxi, že „předmět jakožto bytí pro člověka, jakožto předmětné bytí člověka, je zároveň jsoouno člověka pro druhého člověka, jeho lidský vztah k druhému člověku, společenský vztah člověka k člověku“<sup>5</sup> – což je v procesu utváření marxistické filozofie první formulace kategorie společenských výrobních vztahů, která, jak je známo, hraje klíčovou roli v kategoriální výstavbě historického materialismu. A Marx v Bídě filosofie, v níž kritizuje ekonomickou a filozofickou teorii francouzského maloburžoazního socialisty Pierra Josepha Proudhona, pokračuje: „Pan Proudhon ekonom velmi dobře pochopil, že lidé zhotovují sukno, plátno, hedvábné tkaniny za určitých výrobních vztahů. Nepochopil však, že tyto určité společenské vztahy jsou zároveň produkty lidí stejné jako plátno, len atd. Společenské vztahy jsou úzce spjaty s výrobními silami. S tím, jak získávají nové výrobní vztahy, mění lidé svůj způsob výroby, a měníce způsob výroby, způsob zajištění obživy, mění i všechny své společenské vztahy. Ruční mlýn nám dává společnost s feudálními pány, parní mlýn společnost s průmyslovými kapitalisty. Tíž lidé, kteří utvářejí společenské vztahy podle stupně vývoje své materiální výroby, vytvářejí také principy, ideje, kategorie podle svých společenských vztahů. Tyto ideje, tyto kategorie jsou tedy zrovna tak málo věčné jako vztahy, jichž jsou výrazem. Jsou to produkty historické a přechodné.“<sup>6</sup>

Určitá živá konkrétní práce, která se ve výrobním procesu spojuje s prací mrtvou, je nositelem jisté vlastnické či nevlastnické funkce a role, a proto když lidé rozvíjejí v oblasti materiální výroby společenské výrobní síly, když tkají plátno, taví ocel či montují z jednotlivých součástí počítače, produkují tím zároveň hmotné společenské výrobní vztahy neboli společenské bytí, jež se rozličným, adekvátním či převráceným způsobem odráží a projevuje ve společenském vědomí. Tato zákonitost se však vztahuje i na sféru duchovní výroby, a tudíž když lidé vyrábějí kupříkladu nikoli hardware, konstrukční materiálně technické vybavení, nýbrž programovou informaci pro operační počítačové systémy, která je plodem intelektuální práce, vznikají tím současně také společenské výrobní vztahy, jež jsou objektivní, nezávislé na vůli a vědomí počítačových programátorů, a proto jsou materiální, tvoří společenské bytí coby základnu - nad níž se zdvíhá politická a ideologická nadstavba příslušné společenskoekonomické formace -, které je ontologicky prvotní vůči ontologicky druhotnému společenskému vědomí. Řekněme to ještě jednou a poněkud odlišnými slovy: i duchovní rozumová práce je nositelem objektivní, na vůli a vědomí svých nositelů nezávislé vlastnické nebo nevlastnické funkce a role, takže produkuje zároveň materiálně předmětné společenské vztahy, a tudíž je například proces výroby softwarového vybavení počítačů zároveň hodnototvorným výrobním procesem, v němž se v podmínkách kapitalistického výrobního způsobu produkuje nadhodnota a počítačovní programátoři v něm tak hrají třídně sociální roli kognitariálních proletářů, neboť jejich živá práce se v něm směňuje za peněžní variabilní kapitál – a právě tohoto „nepatrného detailu“ si povšimlo dialekticko-materialistické pojetí fungování a vývoje společenských systémů.

Z tohoto hlediska musíme soustředit pozornost na tu rovnu strukturace materiálních společenských výrobních vztahů, kterou vytváří existence dvou typů, dvou vrstev ve struktuře výrobních vztahů. Jsou to především vztahy sociálně ekonomické, tedy vztahy vlastnické, materiální společenské vztahy, v nichž se vyrábí (produkuje a reprodukuje, dělá, zhotovuje) – a tím i přivlastňuje – ekonomická základna daného společenského uspořádání a které tak vyjadřují společenskou formu, v níž probíhá proces přivlastňování materiálních statků, především výrobních prostředků. Dále jsou to vztahy, které můžeme označit jako technickoekonomické, což jsou vztahy vytvářející se v procesu působení lidské společnosti na přírodu, výroby užitných hodnot, čili vztahy tvořící nedílnou součást procesu fungování společenských výrobních sil.

Společenské vědomí, myšlení a jednání lidí determinují samozřejmě především sociálně ekonomické praktické aktivity tvořící obsah a podstatu vlastnických vztahů, které jsou jádrem

výrobních vztahů lidské společnosti. Tyto vztahy vytvářejí základ strukturace společnosti, a tedy i základní subjekty odrazu společenského bytí ve společenském vědomí. Lidé se začleňují do společenských tříd a do sociálně ekonomických skupin na základě svých objektivních vlastnických rolí a svého postavení ve třídně sociální dělbě společenské práce, což rozhodujícím způsobem determinuje i politickou a ideologickou strukturu společnosti. Pro dokreslení a ilustraci můžeme k tomu uvést Leninovu klasickou definici společenských tříd: „Třídy jsou velké skupiny lidí, které se navzájem liší svým místem v historicky určeném systému společenské výroby, svým vztahem (většinou zakotveným a vytčeným v zákonech) k výrobním prostředkům, svou úlohou ve společenské organizaci práce, a tudíž způsoby nabývání a velikosti onoho dílu společenského bohatství, jímž disponují. Třídy, to jsou takové skupiny lidí, z nichž jedna si může přivlastňovat práci druhé, protože zaujímá jiné místo v určité soustavě společenského hospodářství. Je jasné, že k úplnému odstranění tříd je třeba nejen svrhnout vykořisťovatele, statkáře a kapitalisty, nejen zrušit jejich vlastnictví, je třeba zrušit také jakékoli soukromé vlastnictví výrobních prostředků, je třeba úplně odstranit rozdíl mezi městem a vesnicí, i rozdíl mezi fyzicky a duševně pracujícími. To je velmi dlouhý proces. Aby byl uskutečněn, k tomu je nutný obrovský pokrok v rozvoji výrobních sil, je třeba překonat odpor (často pasivní, který je obzvláště houževnatý, a překonat jej je zvláště těžké) četných pozůstatků malovýroby, je třeba překonat obrovskou sílu zvyku a setrvačnosti, spjatou s těmito pozůstatky.“<sup>7</sup> K tomu pak můžeme ještě dodat vymezení objektivních sociálně ekonomických funkcí, které ve třídně sociální dělbě práce kapitalistické společnosti hrají proletariát a buržoazie coby základní společenské třídy kapitalistického výrobního systému, jak je ve velmi stručné a zároveň velice výstižné formě podávají v Komunistickém manifestu Marx a Engels: „Buržoazii se rozumí třída novodobých kapitalistů, kteří vlastní prostředky společenské výroby a využívají námezdní práce. Proletariátem třída novodobých námezdních dělníků, kteří, nemajíce své vlastní výrobní prostředky, jsou nuceni, aby mohli žít, prodávat svou pracovní sílu.“<sup>8</sup>

Ze skutečnosti, že živá konkrétní práce (stejně tak jako nepráce) je nositelem určité vlastnické či nevlastnické subjektivity na výrobní prostředky, plyne, že lidé, kteří jsou, jak píše Karel Marx, „herci i režiséry svého historického dramatu“, vstupují současně do druhého základního typu materiálních společenských výrobních vztahů, jež tvoří ve své primární podobě součást výrobních sil společnosti a pro jejich označení jsme použili termín vztahy technickoekonomické. Na bázi technickoekonomických vztahů se utváří profesně zaměstnanecká struktura společnosti, soustava profesních rolí daných výrobně technickým charakterem pracovní činnosti, postavením v technickoekonomické dělbě práce, tedy tím, zda jde o práci v odvětví průmyslové či zemědělské výroby, práci tělesnou či duševní, kvalifikovanější či méně kvalifikovanou, složitější či jednodušší atd.

Sociálně ekonomické i technickoekonomické vztahy se realizují prostřednictvím specifického druhu aktivit, které se od sebe neliší časoprostorově, kdy ale zároveň je vždy zapotřebí rozlišovat mezi obsahem pracovní činnosti a vlastnickou rolí, jíž tato konkrétní živá práce realizuje: konkrétní specifický druh pracovní činnosti nabývá zvláštních společenských funkcí, čímž se jednotlivý člověk nebo určitá společenská skupina a sociální vrstva začleňuje zároveň do vztahů technickoekonomické i sociálně ekonomické dělby práce, neboli do profesně zaměstnanecké a třídně sociální strukturace společnosti – socioprofesionální a třídně sociální aktivity se tak utvářejí jako odlišné druhy společenské materiálně předmětné praktické činnosti. Tato skutečnost, dialektická jednota obou typů vztahů a aktivit, se promítá do specifické souvislosti třídně sociálního, sociálně ekonomického a technickoekonomického, profesně zaměstnaneckého začlenění lidí do dvou základních dimenzí a strukturálních úrovní výrobních vztahů a tuto specifickou souvislost technickoekonomického a sociálně ekonomického zařazení člověka vyjadřuje právě stávající profesní struktura společnosti: jakkoli se vytváří především nad strukturou technickoekonomických vztahů, za situace, kdy

určité, technickou podobou se odlišující činnosti, jsou doživotně zabezpečovány zvláštními skupinami lidí, tedy jako struktura určitých technickoekonomicky podmíněných rolí, má i své určité stránky sociálně ekonomické – neboť profesně zaměstnanecká struktura společnosti se utváří právě nad technicko-ekonomickými vztahy neboli vztahy, které odrážejí určité přímé a bezprostřední ekonomické souvislosti technické organizace výrobního procesu, přímé a bezprostřední ekonomické důsledky a souvislosti výrobně technické role člověka.

Ty se projevují jako dopad rozdílů v technickoekonomickém, pracovním profesním zařazení člověka v oblasti vztahů rozdělování spotřebních předmětů, tedy v životní úrovni a způsobech uspokojování potřeb člověka, v jeho způsobu života. Rozdíly mezi výrobně technickými podobami práce rozumové a fyzické, složitější a méně složité, kvalifikovanější a méně kvalifikované, o nichž jsme se zmiňovali, se relativně nezávisle na podstatných charakteristikách postavení v třídně sociální struktuře promítají například ve velikosti hodnoty pracovní síly, a tedy i ve mzdě, a vytváří tak i určité rozdíly ve výši životní úrovně mezi pracujícími, kteří se svou sociálně ekonomickou příslušností neliší (mzdové rozdíly mezi kvalifikovanými a nekvalifikovanými pracovníky, mezi pracovníky, co vykonávají práci řídicí a řízenou, složitou a jednoduchou), což se opět relativně autonomně a zpětně promítá i v charakteru potřeb, úrovni vzdělání, prestiži dané skupiny atd. Právě skutečnost, že vedle ryze výrobně technických určení jsou součástí profesně zaměstnaneckého určení i určité přímé a bezprostřední, druhotné a odvozené sociálně ekonomické charakteristiky, je zřejmě objektivním kořenem obtíží v rozlišování sociálně ekonomické (třídně sociální) struktury společnosti a jejich útvarů na jedné straně a profesní struktury společnosti na straně druhé.

Znovu opakujeme, že i když je profesní struktura zcela odlišnou rovinnou společenské diference než struktura sociálně třídní, založená na sociálně ekonomických vztazích, nelze charakteristiky postavení jednotlivce či sociální skupiny v socioprofesionální skladbě redukovat pouze na výrobně technická určení pracovní činnosti daná technickoekonomickými vztahy společnosti. Postavení v technickoekonomických vztazích, konkrétní výrobně technický druh práce či místo v určité výrobně technické lokalitě je jenom základem profesního určení, profesní role určité skupiny lidí. K tomuto základu se připojují i určité sociálně ekonomické charakteristiky vyjadřující nejbezprostřednější sociálně ekonomické souvislosti a důsledky začlenění jednotlivce či skupiny v rámci technickoekonomických vztahů. Tyto svou podstatou odvozené a druhořadé, s místem v technickoekonomických vztazích související sociálně ekonomické charakteristiky, jež spočívají v odlišném nominálním a především reálném mzdovém hodnocení pracovníků, kteří jsou nositeli kvalitativně rozličných druhů pracovní síly, od čehož se pak odvíjí výše hmotného životního standardu i společenská prestiž dané profesní a příjmové vrstvy i následný vliv na charakter jejích potřeb a celkového způsobu života, nelze pochopitelně zaměňovat s prvotními a základními sociálně ekonomickými charakteristikami vyjadřujícími začlenění ve zcela odlišné rovinně společenské diference. To jest postavení v rámci třídně sociální struktury společnosti, kdy, jak jsme již pověděli, kupříkladu pro třídně sociální roli proletariátu v soustavě ekonomických poměrů kapitalistického výrobního způsobu platí, že jde o třídu námezdních dělníků, námezdně pracujících nevládníků výrobních prostředků, jejichž jediným vlastnictvím je pracovní síla, již coby jediné své zboží prodávají na trhu práce, pracovníků, kteří jsou základní výrobní silou kapitalistické organizace společnosti. Jejich živá konkrétní práce je tak produktivní pro kapitál, neboť se směňuje za peníze v sociálně ekonomické funkci variabilního kapitálu, čímž se stává objektem kapitalistického vykořisťování, produkuje stroj, novodobou moderní strojovou průmyslovou velkovýrobu jako kapitál čili nástroj na ždímání a vysávání nezaplacené nadpráce ze živé práce dělníků, výrobu absolutní nadhodnoty, a tudíž i vytváří majitele peněz v sociálně ekonomické funkci kapitalistického vykořisťovatele.

Vlastnická subjektivita dělníka – vlastníka pracovní síly, jenž rozvíjením především tradeunionistického hospodářského boje proti jednotlivým kapitalistickým majitelům firem či

kapitalistům jednotlivých výrobních odvětví usiluje o zkrácení pracovní doby a zvýšení mzdy neboli o co nejlepší podmínky prodeje toho jediného zboží a vlastnictví, které mu dovolují ekonomické vztahy kapitalismu, a na tom buduje svoji hmotnou životní úroveň –, prakticky realizuje a produkuje právě ony zmíněné dialektické souvislosti mezi profesně zaměstnaneckou a třídně sociální dělbou práce a společenskou strukturací, vyrábí však tyto přímé a bezprostřední, druhotné a odvozené sociálně ekonomické souvislosti a důsledky profesně technického charakteru pracovní činnosti tím, že je dělá prvotními a základními a převrací tak vzájemný vztah mezi nimi a sociálně ekonomickými charakteristikami, jež determinují začlenění dělníka do třídně sociální skladby kapitalistické společnosti. Technickoekonomickým prizmatem mzdy, kterou plodí vlastnická subjektivita vlastníka pracovní síly, se tak stírá kupříkladu sociálně ekonomický rozdíl mezi prací produktivní a neproduktivní pro kapitál, mezi těmi, kteří směňují svou živou práci za peněžní variabilní kapitál, čímž vyrábějí nadhodnotu a těmi, kteří směňují svou práci za peněžní důchod kapitalisty a zmenšují tak kapitalistův zisk, neboli mezi dělnickou třídou, jejíž práce je produktivní pro kapitál a tak zvanou „služebnou třídou“, jejíž práce je pro kapitál neproduktivní.<sup>9</sup>

Nejrůznější verze sociologických stratifikačních teorií, které rozčlenění společnosti na jednotlivé příjmové vrstvy kombinují s úrovní vzdělání, kvalifikací, způsobem života atd. či dalšími momenty výrobně silové dimenze společenské dělby práce, odrážejí právě toto převrácení prvotních a druhotných, základních a odvozených sociálně ekonomických souvislostí a důsledků postavení lidí v profesní strukturaci společnosti, a tak se stávají formami buržoazního převráceného, falešného teoretického sociologického vědomí, neboť neodhalují, nýbrž zakrývají vykořisťovatelskou podstatu kapitalistických společenských vztahů, nejsou schopny postihnout objektivní celotřídní zájem a revoluční společenskou úlohu dělnické třídy: „Sjednotí-li se proletariát v boji proti buržoazii nutně ve třídu, pozvedne-li se na panující třídu a zruší-li jako panující třída násilně staré výrobní vztahy, zruší s těmito výrobními vztahy i podmínky existence třídního protikladu, zruší třídy vůbec, a tím i své vlastní panství jako třídy. Místo staré buržoazní společnosti s jejími třídami a třídními protiklady nastoupí sdružení, v němž svobodný rozvoj každého je podmínkou svobodného rozvoje všech.“<sup>10</sup> Stratifikační koncepce, které ignorují kvalitativní rozdíl mezi profesně zaměstnaneckou a třídně sociální strukturací společnosti, jako teoretické formy buržoazní sociálně filozofické ideologie nedovedou myšlenkově postihnout například skutečnost, že počítačová programátora coby základní výrobní síla kapitalistické informační ekonomiky mohou mít někdy vyšší finanční příjmy než příslušníci některých sociálně ekonomických skupin buržoazie, přesto však zůstávají kognitariárními proletáři, a tudíž i nositeli objektivní revoluční společenské úlohy proletariátu spočívající v překonání staré technickoekonomické i sociálně ekonomické dělby práce.<sup>11</sup>

Každodenní aktivity, které vykonávají příslušníci dělnické třídy za kapitalismu a k nimž dříve či později přibývají aktivity v rámci pouze ekonomického, odborářského boje, vedou jen k omezené reflexi ekonomického bytí kapitalistické společnosti. Při této reflexi si masy pracujících uvědomují pouze již zmíněné druhotné a odvozené souvislosti svých profesních zaměstnaneckých rolí, jež spočívají především v možnostech výhodnějšího prodeje své pracovní síly, tedy vyšší mzdy a hmotné životní úrovně, uvažují a jednájí nikoli podle svých základních třídních zájmů, ale z hlediska omezených profesních, stavovských, zaměstnaneckých zájmů, vytváří se u nich tradeunionistické vědomí, jak jsme to již nastínili, které zákonitě vstřebává ideologii třídy, kterou dělníci – formovaní svými každodenními životními aktivitami, zvláště pak aktivitami v rámci jen hospodářského boje – reflektují jako vládnoucí třídu. A touto třídou je právě buržoazie, jež dělníky na stupni tradeunionistického vědomí ovlivňuje svou ideologií a politikou. Tradeunionistické vědomí je vlastně možno chápat jako určitou syntézu té stránky vědomí vytvářející se v každodenních aktivitách a výhradně

v ekonomickém boji, která reflektuje pouze určité profesně stavovské začlenění dělníků, a buržoazní ideologie. Vědomí reflektující profesně stavovské postavení dělníků, jejich tradeunionistické zájmy, je ovšem uvědomění, které je uzavřeno před pronikáním vlastní, revoluční socialistické ideologie dělnické třídy – ideologie marxistické.<sup>12</sup>

Pokusme se shrnout pojmový myšlenkový obsah předešlých pasáží a vyjádřit jej v pokud možno co nejstručnější formě: profesně zaměstnanecská struktura společnosti nezračí pouze výrobně technickou povahu pracovní činnosti, nýbrž uchopuje a zachycuje též nejbližší sociálně ekonomické souvislosti profesních rolí, neboť se utváří nad soustavou nikoli pouze organizačně technických, nýbrž právě technicko-ekonomických vztahů; tato bezprostřední sociálně ekonomická určení postavení v profesně technické dělbě práce jsou v rozporu s fundamentálními sociálně ekonomickými charakteristikami, jež určují začlenění lidí, sociálních vrstev a skupin do třídně sociální strukturace společnosti – což se týká jak kapitalismu, tak i socialismu. Tradeunionistický hospodářský a politický boj, jenž se v systému výrobních vztahů kapitalistického vykořisťování vede proti kapitalistům a vládě, nikoli však proti podstatě kapitalistického společenského zřízení a jehož cílem a účelem je dosažení co nejvyššího mzdového ocenění práce, co nejvyššího finančního příjmu a z toho se odvíjející co nejvyšší hmotné životní úrovně – proti čemuž nelze samozřejmě z abstraktně obecného hlediska nic namítat! – klade tato druhotná a odvozená sociálně ekonomická určení technické povahy práce do popředí, a naopak do pozadí odsouvá prvotní a základní sociálně ekonomické charakteristiky třídně sociální role příslušníků dělnické třídy. Z toho pak plyne, že dělníci myslí a jednají v rozporu se svým objektivním celotřídním zájmem a revoluční společenskou úlohou proletariátu. Znovu si také připomeňme, že kapitalistický způsob výroby neprodukuje žádnou „symetrii“ a „rovnováhu“ mezi utvářením třídního uvědomění buržoazie a formováním třídního vědomí proletariátu. Jestliže v řadách příslušníků buržoazní třídy formuje buržoazní třídní vědomí každodenní sociálně ekonomická praxe vlastníka výrobních prostředků, pak v sociálně ekonomických skupinách vykořisťovaných a diskriminovaných kapitalismem formuje tradeunionistická hospodářská a politická praxe vlastníků pracovní síly masově a živelně vědomí, které, jak jsme již o tom hovořili, je buržoazním vědomím dělnické třídy, vědomí, které je dělnické svým třídně sociálním původem a zároveň buržoazní svým politickým obsahem a ideologickým zaměřením, vědomí, jež je falešné, převrácené, iluzorní a fetišistické. Kupříkladu volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky, které se konaly v říjnu roku 2017, názorně dokládají, že třídní neboli revoluční socialistické uvědomění může v hlavách lidí, kteří v buržoazní občanské společnosti objektivně patří k neprivilegovaným sociálně ekonomickým skupinám, formovat pouze revoluční společenská praxe, aby dokázali pochopit, že jejich objektivní dějnotvorná úloha spočívá ve vybudování společenského uspořádání, v němž lze uskutečnit „komunismus jako pozitivní zrušení soukromého vlastnictví jakožto lidského sebeodcizení, a proto jako skutečné přivlastnění lidské podstaty člověkem a pro člověka“.<sup>13</sup>

Lenin píše, že pro rozvíjení tradeunionistického hospodářského boje proti jednotlivým kapitalistickým továrníkům či proti kapitalistickým průmyslníkům v jednotlivých výrobních odvětvích měla velký význam tak zvaná „ekonomická odhalení“, literatura odhalující hospodářské poměry v továrnách a jednotlivých oborech. Šlo o letáky, v nichž se říkala pravda o nuzném životě, těžké práci a bezprávném postavení dělníků. Tato „odhalující literatura“ budila obrovskou senzaci nejen v továrně, jejíž poměry určitý leták pranýřoval, nýbrž i ve všech továrnách, kde se o odhalených faktech dělníci něco doslechli. A jelikož potřeby a strasti dělníků v různých odvětvích a různých podnicích byly v mnohém společné, vzrušovala „pravda o dělnickém životě“ všechny dělníky, propukla mezi nimi skutečná vášeň „psát do novin“, ušlechtilá vášeň pro zárodečnou formu války proti kapitalistickému společenskému zřízení vybudovanému na okrádání a útlaku. Letáky znamenaly v obrovské většině případů skutečné vypovězení války, neboť usvědčující fakta vyvolávala strašné

pobouření a dělníci se masově domáhali odstranění nejkřiklavějších zlořádů, byli odhodláni podporovat své požadavky stávkami. Sami továrníci museli nakonec uznat, že letáky znamenají vlastně vypovězení války, takže vesměs už ani nechtěli čekat, až válka doopravdy vypukne. Odhalování zlořádů mělo jako obvykle velký vliv už tím, že se s ním začalo, a stalo se silným morálním tlakem, nejednou se stávalo, že pouhé vydání letáku stačilo ke splnění všech nebo alespoň některých požadavků. Odhalování hospodářských poměrů v továrnách bylo tak velmi silnou pákou hospodářského boje a tento význam si uchovává, pokud bude existovat kapitalismus, jenž nutně vyvolává sebeobranu dělnictva. I v průmyslově nejvyspělejších kapitalistických zemích vede odhalování zlořádů k probuzení třídního uvědomění a začátkům odborového boje.<sup>14</sup>

Zároveň ale jedním dechem Lenin dodává, že „odhalení se v podstatě týkalo jenom vztahu dělníků určitého pracovního odvětví k jejich zaměstnavatelům a dosáhlo se tím jenom toho, že se ti, kdo prodávají svou pracovní sílu, učili prodávat toto „zboží“ výhodněji a bojovat proti kupujícímu na základě čistě obchodního ujednání. Tato odhalení se mohla stát (kdyby jich do jisté míry využila organizace revolucionářů) začátkem a součástí sociálně demokratické činnosti, avšak mohla též (a při podléhání živelnosti musela) vést k výhradně odborovému boji a k nesociálně demokratickému dělnickému hnutí.“<sup>15</sup> ... „Hospodářský boj je kolektivní boj dělníků proti zaměstnavatelům za výhodný prodej pracovní síly, za zlepšení pracovních a životních podmínek dělníků. Tento boj je nutně bojem odborovým, protože pracovní podmínky jsou v různých oborech krajně rozdílné, a boj za zlepšení těchto podmínek musí být tedy nutně veden podle oborů.“<sup>16</sup> ... „Kdo orientuje pozornost, všímavost a uvědomění dělnické třídy výhradně nebo třeba jen převážně na dělnickou třídu samu, není sociální demokrat, protože dělnická třída nemůže dojít k sebepoznání, nemá-li naprosto jasné představy o vzájemném poměru všech tříd dnešní společnosti.“<sup>17</sup> ... „Hospodářský boj „přivádí“ dělníky jen k tomu, aby se zamýšleli nad poměrem vlády k dělnické třídě, a proto i kdybychom se sebevíce namáhali s úkolem „vtisknout vlastnímu hospodářskému boji politický ráz“, nepodaří se nám nikdy rozvinout politické uvědomění dělníků (na úroveň sociálně demokratického politického uvědomění) v rámci tohoto úkolu, protože sám tento rámec je úzký. Martynovova formule je pro nás cenná nikoli proto, že svědčí o jeho schopnosti všechno poplést, ale proto, že názorně vyjadřuje základní chybu všech ekonomistů, totiž přesvědčení, že třídní politické uvědomění dělníků lze rozvinout, abych tak řekl zevnitř jejich hospodářského boje, tj. vycházet pouze (nebo alespoň hlavně) z tohoto boje a opírat se pouze (nebo alespoň hlavně) o tento boj. Takový názor je od základu chybný, a to proto, že se ekonomisté, kteří se na nás zlobí, že s nimi polemizujeme, nechtějí pořádně zamyslet nad zdrojem neshod, a tak se stává, že doslova nerozumíme jeden druhému, že mluvíme různými jazyky. Třídní politické uvědomění může být dělníkovi dáno pouze zvenčí, tj. z jiných zdrojů než je hospodářský boj a sféra vztahů dělníků k zaměstnavatelům. Oblast, z níž jedině lze toto poznání načerpat, je sféra vztahů všech tříd a vrstev ke státu a k vládě, sféra vzájemných vztahů mezi všemi třídami.“<sup>18</sup>

Tradeunionistická sociálně ekonomická praktická aktivita dělníků jakožto vlastníků pracovní síly, jež převrací vzájemný poměr mezi objektivně prvotními a druhotnými sociálně ekonomickými souvislostmi začlenění dělnických mas do profesně zaměstnanecké struktury, staví v běžném a masovém vědomí, myšlení a jednání dělníků do popředí sociálně ekonomická určení, která souvisí s jejich začleněním do kapitalistické třídně sociální dělby práce pouze druhotným a odvozeným způsobem, a naopak do pozadí odsouvá sociálně ekonomické charakteristiky, které jsou prvotní a určující z hlediska zařazení do třídně sociální struktury kapitalistického výrobního způsobu, a proto je takto vznikající ekonomické vědomí uvědoměním fetišistickým a iluzorním. Dělníci vystupují proti „přehnaným“ nárokům kapitalistů, snaží se při kolektivním obchodním vyjednávání o prodeji svojí pracovní síly dosáhnout co nejlepšího výsledku, ovšem samotnou dohodu o podmínkách prodeje a koupě



tohoto zboží pokládají za rovnoprávnou a spravedlivou, ještě nechápou její podstatu, která spočívá ve výrobě absolutní nadhodnoty čili přivlastňování nezaplacené nadpráce. Tradeunionistické vědomí jako prostředek zabezpečení vyšší hmotné životní úrovně dělníků je zároveň i prostředkem integrace proletariátu do systému kapitalistických ekonomických vztahů. Buržoazie je sice ekonomickým bojem, opírajícím se o tradeunionistické vědomí, nucena k určitým ústupkům, ale energicky využívá vzniklou situaci pro dosažení politických výhod, pro hlásání a uskutečňování „třídního smíru“ v politice, což jí dovoluje zachovat kapitalistické vykořisťování a při vhodné příležitosti zesílit jeho intenzitu.

Na základě tradeunionistického ekonomického vědomí a zprostředkovaně skrze tradeunionistický hospodářský boj se formuje i tradeunionistické politické vědomí dělníků. To je ale rovněž iluzorní vědomí: dělníci předpokládají, že mohou dosáhnout řešení svých problémů, jakmile dosáhnou zavedení „spravedlivých zákonů“ neměnicích charakter existujícího politického řádu. Politický program, který vypracovává proletariát v rámci tradeunionistického vědomí: boj za tovární zákonodárství, jež prosazuje například normy bezpečnosti práce, za svobodu stávek, legalizaci odborových organizací a dělnických politických stran, za prosazení zákonů o zdravotním, sociálním a důchodovém pojištění atd., čili za vytvoření struktur a mechanismů zmírňujících sociální dopady kapitalistického vykořisťování, se pohybuje v rámci uskutečňování cílů, které si klade tradeunionistické ekonomické vědomí: zkrácení pracovního dne, zvýšení mezd, růst hmotné životní úrovně, celkové zlepšení pracovních a životních podmínek atd. Dělníci pochopili pouze způsob vykořisťování, ale neobjevili jeho podstatu, proto i jejich tradeunionistický politický boj směřuje proti těmto způsobům a formám, nikoli proti vykořisťování jako fundamentálnímu kapitalistickému společenskému výrobnímu vztahu, směřuje proti kapitalistům, ne však proti kapitalismu. Omezené pochopení vlastních sociálně ekonomických zájmů plodí ohraničené představy o způsobech jejich obrany. Vznik představ o „spravedlivém a nespravedlivém“ zákonodárství podmíněný tradeunionistickým ekonomickým vědomím znamená, že na základě tradeunionistického ekonomického vědomí zprostředkovaně skrze tradeunionistické politické vědomí se formuje i právní vědomí dělníků, jež se rovněž pohybuje v zajetí tradeunionistických iluzí.

Již několikrát jsme připomenuli Leninovu myšlenku, že v tradeunionistickém vědomí se odráží protikladnost zájmů proletariátu a buržoazie, avšak ne ve své nesmiřitelnosti. Tato nesmiřitelnost se skrývá za iluzi politicko-právní rovnosti všech a každého v buržoazní občanské společnosti, především ji ale zahaluje fetišistické ekonomické vědomí, lživé chápání kapitalistických ekonomických vztahů. Marx ukázal, že nadpráce, kterou kapitalista dostává bez hodnotového ekvivalentu, zůstává v podstatě prací z donucení. Pro reprodukci kapitalistických sociálně ekonomických vztahů je nezbytné, aby se tato práce z donucení zdála dělníkovi „výsledkem dohodnutého souhlasu“ založeného na „ceně práce“ – pojmu ekonomického vědomí, jenž je podle Marxových slov typicky fetišistický, „je stejně iracionální jako žlutý logaritmus“.<sup>19</sup>

Kapitalista dodává suroviny, stroje, řídí výrobu, dělník dodává svoji práci. Zájmy dělníka a kapitalisty jsou protikladné v tom, že kapitalista se snaží oklamat dělníka při vyúčtování mzdy, když ale budeme kapitalistu kontrolovat a dožadovat se, aby každá ze zúčastněných stran dostala v souladu se svým přínosem, tedy aby byla práce zaplacená podle své „skutečné ceny“, potom budou naopak obě dvě strany zainteresovány na přírůstku produkce, neboť tak prý vzroste podíl každé z nich, mzdy dělníků mohou růst souběžně s narůstáním masy a míry zisku kapitalistických podnikatelů. Taková je logika fetišistického vědomí, z fetišismu vyrůstají teorie o „sociální harmonii“ v kapitalismu, „třídní spolupráci“ mezi proletariátem a buržoazií a vyplývají odpovídající politické závěry: falešné a iluzorní ekonomické vědomí plodí falešné a iluzorní politické vědomí a jednání.

„Protože o tom, že by dělnické masy měly samostatnou ideologii, kterou by si samy vytvářely přímo v průběhu svého hnutí, nemůže být vůbec řeč,“ píše Lenin, „otázka zní pouze takto: buď buržoazní, anebo socialistická ideologie. Střední cesta neexistuje (protože lidstvo žádnou „třetí“ ideologii nevytvořilo a ve společnosti drásané třídními rozpory mimotřídní nebo nadtřídní ideologie vůbec ani existovat nemůže). Proto jakkoli oslabovat socialistickou ideologii, jakkoli zanedbávat tuto ideologii znamená zároveň posilovat ideologii buržoazní. Mluví se o živelnosti. Avšak živelný vývoj dělnického hnutí vede vlastně k tomu, že se dělnické hnutí podřizuje buržoazní ideologii, že jde vlastně podle programu Kréda, protože živelné dělnické hnutí je tradeunionismus, je to Nur-Gewerkschaftlerei, a tradeunionismus znamená právě ideové zotročení dělnictva buržoazií. Proto je naším úkolem, úkolem sociální demokracie bojovat proti živelnosti, odvrátit dělnické hnutí od této živelné snahy tradeunionismu uchýlit se pod křídla buržoazie a dostat je pod křídla revoluční sociální demokracie.“<sup>20</sup> Jestliže tradeunionistický hospodářský a politický boj proti zaměstnavatelům v jednotlivých výrobních odvětvích a vládě, jenž není svou sociálně ekonomickou podstatou nic jiného než realizace sociálně ekonomické praktické aktivity dělníků coby individuálních a vzájemně izolovaných vlastníků pracovní síly, kteří se tak učí prosazovat tuto jedinou vlastnickou subjektivitu, kterou jim dovoluje systém kapitalistických ekonomických vztahů, co nejlépe vymáhat na jednotlivých kapitalistech a vládě kapitalistů co nejvýhodnější podmínky prodeje tohoto svého jediného vlastnictví a zboží na trhu práce, což v masách dělníků samočinně a živelně formuje vědomí, které sice postihuje formy a metody, nikoli však podstatu kapitalistického vykořisťování, jež sice odráží protiklad mezi zájmy zaměstnanců a zaměstnavatelů, nikoli však nesmiřitelný třídně sociální antagonismus proletariátu a buržoazie, antagonistický zájmový protiklad mezi dělnickou třídou a buržoazním společenským zřízením, pak dle Leninova názoru se v proletářských masách může utvářet opravdu třídní uvědomění, jež by postihovalo fundamentální sociálně ekonomická určení, která vymezují postavení dělnické třídy ve třídně sociální diferenciaci a dělbě práce kapitalistické společnosti, jež by dospívalo k poznání objektivního celotřídního zájmu a revoluční společenské úlohy proletariátu, pouze zprostředkovaně, nepřímou, tak říkajíc „oklikou“, skrze a prostřednictvím revolučně kritické politické praxe. Politika je koncentrovaným, zobecněným výrazem především sociálně ekonomických, třídně sociálních vztahů a zájmů ve společnosti, a proto jestliže „tradeunionistická politika dělnické třídy je vlastně buržoazní politika dělnické třídy“<sup>21</sup>, pak politická aktivita příslušníků dělnické třídy ve formě revolučního politického třídního boje je v těchto podmínkách jedinou aktivitou, díky níž proletariát čerpá a nabývá poznání vztahů všech tříd a vrstev kapitalistické společnosti k buržoaznímu státu a vládě, poznání vzájemných vztahů mezi všemi třídami, aktivitou, která třídu stmeluje, v níž dělnická třída vystupuje jako celek, konfrontuje své základní celotřídní zájmy se zájmy buržoazie, vystupuje jako zosobněná negace kapitalistického soukromého vlastnictví výrobních prostředků i celé kapitalistické organizace společenských výrobních vztahů a mění se tak z třídy „o sobě“ ve třídu „pro sebe“.

„Uvědomění dělnické třídy,“ píše Lenin, „nemůže být uvědoměním opravdu politickým, nedovedou-li dělníci reagovat na naprosto všechny případy zvláště a útlu, násilí a zneužívání, ať už se týkají kterékoli třídy, a reagovat jedině ze sociálně demokratického hlediska a žádného jiného hlediska. Dělnické masy nemohou být opravdu třídně uvědomělé, jestliže se dělníci nenaučí na konkrétních a přitom ovšem palčivých (aktuálních) politických faktech a událostech pozorovat všechny ostatní společenské třídy ve všech projevech jejich duchovního, morálního a politického života, jestliže se nenaučí provádět v praxi materialistickou analýzu a materialistické hodnocení všech stránek činnosti a života všech tříd, vrstev a skupin obyvatelstva.“<sup>22</sup> A Lenin pokračuje: „Proto je velice škodlivé a svým praktickým významem velice reakční, když naši ekonomisté hlásají, že hospodářský boj je nejlépe použitelným prostředkem k zapojení mas do politického hnutí. Má-li se dělník stát

sociálním demokratem, musí mít jasnou představu o hospodářské povaze a sociálním i politickém profilu statkáře, kněze, vysokého hodnostáře, rolníka, studenta i tuláka, musí znát jejich silné i slabé stránky, musí se vyznat v běžných frázích a všelijakých sofismatech, jimiž každá třída a každá vrstva zastírá své egoistické spády a své skutečné „ledví“, musí se vyznat v tom, které instituce a zákony vyjadřují ty které zájmy a hlavně jak je vyjadřují. Tuto „jasnou představu“ člověk nepochytí z žádné knihy: tu mohou dát jen konkrétní čerstvá odhalení toho, co se děje v daném okamžiku kolem nás, o čem kdekdo mluví podle svého, nebo co si třeba všichni jen šuškájí, o čem svědčí ty a ty události, ty a ty cifry, ty a ty soudní rozsudky aj. Toto zevrubné odhalování politických poměrů je nezbytnou základní podmínkou výchovy mas k revoluční aktivitě.“<sup>23</sup>

Je zároveň samozřejmé, že pro tuto aktivitu si musí dělnická třída vytvořit určité podmínky, že do revolučně kritické sociálně politické praxe nevstupují příslušníci dělnické třídy automaticky, ale jen díky aktivní úloze zvláštního institucionálního politického subjektu – revoluční marxistické strany, jež „neřídí pouze boj dělnické třídy za výhodné podmínky prodeje pracovní síly, ale také její boj za odstranění společenského řádu, který nutí nemajetné, aby se prodávali bohatým ... nezastupuje dělnickou třídu jen proti určité skupině podnikatelů, nýbrž proti všem třídám dnešní společnosti a proti státu jakožto organizované politické síle“.<sup>24</sup> Marxistická revoluční strana ztělesňuje spojení teorie vědeckého socialismu s masovým dělnickým hnutím, zosobňuje revoluční třídní svazek nejuvědomělejších příslušníků dělnické třídy a dalších sociálně ekonomických skupin pracujících mas, diskriminovaných a utlačovaných systémem kapitalistického vykořisťování. Revoluční strana je třídně uvědomělým oddílem, ideovým předvojem dělnické třídy vyzbrojeným znalostí zákonů historického vývoje společnosti a třídního boje, marxistickým teoretickým a metodologickým přístupem ke zkoumání rozdílu mezi profesně zaměstnaneckou a třídně sociální strukturací společnosti – což platí nejen vůči buržoazii v kapitalismu, nýbrž i při zkoumání reálné třídně sociální struktury reálně existujícího socialismu!; strana je zároveň těž organizovaným oddílem dělnické třídy, jehož členové se na základě dobrovolné, uvědomělé kázně podřizují usnesením strany –, proto také musí být členové strany závazně členy jedné z jejích základních organizací, neboť kdyby strana nebyla organizovaným oddílem třídy, kdyby nebyla soustavou organizací, nýbrž prostým souhrnem lidí, kteří se sice sami prohlašují za členy strany, nejsou však členy ani jedné z jejích organizací, pak by tito lidé ani nebyli povinni podřizovat se stranickým usnesením – bez čehož by strana nemohla mít jednotnou vůli, dosáhnout akční jednoty svého členstva, vést boj dělnické třídy; strana tak může vést v praxi boj dělnické třídy a usměřňovat jej k jednomu cíli jedině tehdy, budou-li všichni její členové zorganizováni v jednotný společný oddíl, spjatý jednotou vůle, akční jednotou a jednotou dobrovolné kázně, která je závazná jak pro předáky, tak pro „obyčejné“ členy, takže se členstvo strany nemůže v žádném případě dělit na „vyvolené“, pro něž neplatí stranická kázeň a kteří se nemusejí podřizovat stranickým usnesením, a na „nevvolené“, kteří se musejí řídit stranickými usneseními a na něž se vztahuje i stranická kázeň; revoluční marxistická strana je organizačním předvojem, nejvyšší formou politické organizace dělnické třídy, jejím posláním je vést další organizace, v nichž se dělníci mohou sdružovat, především organizace odborové. Lenin soudil, že pouhé ideové sjednocení k vytvoření revoluční strany nestačí, že k vítězství proletariátu je nezbytné ideovou jednotu utužit „materiální jednotou organizace“, a v této souvislosti poznamenává: „Proletariát nemá v boji o moc jinou zbraň kromě organizace. Proletariát, roztříštěný panstvím anarchické konkurence v buržoazním světě, zdeptaný otroctvím pro kapitál, srážený ustavičně „na dno“ úplné bídy, zpustnutí a degenerace, se může stát a jistě se stane nepřemožitelnou silou jedině proto, že jeho ideové sjednocení na základě marxistických zásad je upevňováno materiální jednotou organizace stmelující milióny pracujících v armádu dělnické třídy. Této armádě neodolá ani zchátralá moc ruského samoděržaví, ani chátrající moc mezinárodního kapitálu.“<sup>25</sup>

Je jasné, že zdravý vnitřní život revoluční marxistické strany zahrnuje názorovou pluralitu a naprostou svobodu diskusí a polemik (samozřejmě v rámci světonázorové, hodnotové a programové orientace strany), výstavbu všech stranických orgánů demokratickou volbou zdola, současně se ovšem názorová svoboda pro menšinový názor musí po přijetí stranického usnesení spojit s podřízením menšiny většině a vnitrostranická demokracie musí být spojena s podřízením nižších stranických orgánů orgánům vyšším, podřízením všech organizací jednotnému vedoucímu orgánu, jímž je sjezd strany a mezi sjezdy ústřední výbor – bez těchto zásad není možná organizační celistvost a akční jednota strany. Je třeba zdůraznit, že v Leninově době byla bolševická strana, kdy sociálně demokratická strana Ruska musela v podmínkách feudálního politického systému a carského samoděržaví pracovat po velkou většinu doby v hluboké ilegalitě, vzorem názorové svobody a vnitrostranické demokracie – takže by si například i Haló noviny mohly vzít z Leninových bolševiků příklad v tom, že je třeba otevřeně diskutovat o palčivých otázkách vnitrostranického života, jelikož „boj názorových odstínů ve straně je nezbytný a nevyhnutelný, pokud nevede k anarchii a k rozkolu, pokud se vede v mezích schválených společně všemi soudruhy a členy strany“<sup>26</sup> – a současně též i vzorem akční jednoty a akceschopnosti, jinak by nebyla schopna dovést ruský proletariát k vítězství v říjnu roku 1917.

Obecně vzato dlužno mít ale stále na zřeteli, že pokud jde o Leninovo pojetí procesu vnášení revoluční socialistické ideologie do dělnických mas, je jeho značnou redukcí interpretační přístup, který sice doceňuje rozhodující úlohu revoluční strany pro zprostředkování přijetí revoluční ideologie, který však zároveň nechápe, že rozhodujícím momentem tohoto pojetí je důraz nikoli na vedoucí, řídicí a organizační funkci strany, nýbrž na proces vtahování mas do politické aktivity vedené stranou, v němž strana zprostředkuje masám praktické zkušenosti z politického boje a ve kterém se, což je rozhodující, příslušníci dělnické třídy přetvářejí z role pouhého manipulovatelného objektu politiky v aktivní a činný politický subjekt společenského vývoje – neboli v aktivní a činný subjekt onoho zobecněného a koncentrovaného vyjadřování a prosazování všech společenských vztahů a zájmů, tedy především vztahů a zájmů sociálně ekonomických a sociálně třídních, jak jsme definovali politiku, čímž proletariát realizuje svůj objektivní celotřídní zájem, jenž spočívá v řešení rozporu mezi zespolčenštěním práce a výroby kapitalistickým soukromým přivlastňováním výrobních prostředků coby zvěcnění minulé mrtvé práce, překonání podřízení živé práce logice pohybu práce mrtvé, podřízení společnosti zvěcnění společenských vztahů. Právě v tomto procesu, kdy masy pracujících pod vedením strany aktivně a ve stále větším měřítku vstupují do revolučního politického třídního boje, se stav jejich vědomí zásadně mění. Jen v této politické aktivitě se učí uvažovat a jednat jako příslušníci, respektive spojenci dělnické třídy v třídním boji, z pozic svých základních dlouhodobých zájmů, jako skutečný subjekt společenského vývoje, společenských vztahů, formuje se v nich třídní neboli revoluční socialistické uvědomění, přičemž se na podkladě získaných politických praktických zkušeností utváří nezbytný emocionální základ pro přijímání revoluční ideologie čili přeměny poznatků obsažených v teoreticko-logické soustavě kategorií vědeckého socialismu v osobní ideové a politické přesvědčení stále rostoucího počtu dělníků. Znovu opakujeme, že tato politická aktivita zprostředkovaná vlastní politickou stranou nahrazuje dělníkům formativní vliv ekonomické vlastnické aktivity, od nichž jsou v podmínkách kapitalismu – alespoň toho kapitalistického výrobního způsobu, jež znali a pojmově teoreticky modelovali Marx a Lenin – odcizeni a která jako jádro každodenních aktivit formuje v sociálně ekonomických masách diskriminovaných a vykořisťovaných třídně uvědomělé postoje příslušníků buržoazie, buržoazní třídní vědomí.<sup>27</sup>

Revoluční strana zpředměňuje spojení předvoje dělnické třídy s milionovými dělnickými masami a „obyčejní“ i „neobyčejní“ členové komunistické strany musejí mít stále na paměti, že i kdyby byla strana nejdokonalejším předvojem, i kdyby byla zorganizována sebelépe,

nemůže existovat a rozvíjet se bez spojení s masami neorganizovanými ve straně, nemůže existovat a rozvíjet se, pokud se toto spojení nerozšiřuje a neutužuje. Pokud by se marxistická revoluční strana uzavřela do sebe, izolovala od mas a ztratila nebo jen oslabilo spojení se svou třídou, musí pozbýt důvěry a podpory mas a neodvratně propadnout zkáze. Aby mohla strana plnit své úkoly a rozvíjet se, musí rozšiřovat spojení s masami a získat důvěru a podporu milionových mas své třídy.<sup>28</sup> „Abychom byli sociálně demokratickou stranou,“ píše Lenin, „musíme právě dosáhnout podpory třídy. Nikoli strana musí obklopovat spikleneckou organizaci, jak se domníval soudruh Martov, nýbrž revoluční třída, proletariát, musí obklopovat stranu zahrnující jak spiklenecké, tak nespiklenecké organizace.“<sup>29</sup>

V Leninově pojetí se boj za hospodářské a sociální požadavky dělníků, které představují, jak říkali svého času ruští ekonomisté, „jediné konkrétní a hmatatelné výsledky boje dělníků“, stává součástí revolučního politického třídního boje za sociálně ekonomické osvobození proletariátu, naprosto přirozené a pochopitelné úsilí o zlepšení pracovních podmínek, zkrácení pracovní doby a zvýšení mzdy neboli realizaci přímých a bezprostředních sociálně ekonomických souvislostí profesně zaměstnaneckých rolí dělníků, jež spočívají především ve snaze o co nejvyšší finanční příjem a od toho se odvíjející hmotnou životní úroveň, zapadá do procesu realizace objektivního celotřídního zájmu dělnické třídy na vybudování politického systému diktatury proletariátu, jenž vyplývá z postavení dělnické třídy ve třídně sociální strukturaci kapitalismu, diktatury proletariátu, která jako jediná může i vládnoucí české mafiánské lumpenburžoazii zabránit, aby si přetvořila buržoazní národní sociální stát k obrazu svému, v orgán péče pouze o její sociální blaho a nástroj ochrany jejího sociálního pohodlí: Karel Marx svého času označil za příklad diktatury proletariátu Pařížskou komunu, která byla, jak je známo, i dle buržoazně demokratických právních norem nejsvobodnějším, nejdemokratičtějším státním politickým útvarem devatenáctého století v Evropě a koneckonců i na celém světě.

Leninův model vnášení třídní neboli revoluční socialistické ideologie do dělnických mas v procesu revolučně kritické sociálně politické praxe dovoluje vyřešit záhadu, proč lidé z nemajetných společenských tříd jednají ve volbách v rozporu se svými „evidentními“ ekonomickými zájmy – tradeunionistické ekonomické a politické zájmy na co nejvyšší mzdě a fungování buržoazního národního sociálního státu, jenž by zmírňoval kapitalistické vykořisťování, které připadají řadě levicových teoretiků zcela „přirozené“ a naprosto „evidentní“, způsobují, že tito lidé vůbec „nevidují“, nýbrž naprosto ignorují ony ekonomické a politické zájmy, které se odvíjejí od prvotních a základních sociálně ekonomických určení jejich objektivního postavení v kapitalistické třídně sociální dělbě práce. A zároveň umožňuje vyřešit ještě větší záhadu, kdy a za jakých okolností se ve vědomí, myšlení a jednání diskriminovaných a vykořisťovaných pracujících mas probouzí potřeba a zájem postavit se „proti systému“, čili proti ekonomické a státní politické moci buržoazní vládnoucí třídy, řečeno jinými slovy, co způsobuje a od čeho se odvíjí revolučnost dělnické třídy. Marx a Engels kdysi ve svém mládí formulovali ve Svaté rodině předpoklad: „Proletariát a bohatství jsou protiklady. Jako takové tvoří celek. Oba jsou výtvary světa soukromého vlastnictví. Jde o to, jaké určité postavení každý z nich v protikladu zaujímá. Nestačí prohlásit je za dvě stránky jednoho celku. Soukromé vlastnictví jakožto soukromé vlastnictví, jakožto bohatství, je nuceno udržovat samo sebe a tím i svůj protiklad, proletariát. Je to pozitivní stránka protikladu, v sobě samém uspokojené soukromé vlastnictví. Proletariát je naopak jakožto proletariát nucen zrušit sám sebe a tím i podmiňující jej protiklad, který jej činí proletariátem – soukromé vlastnictví. To je negativní stránka protikladu, jeho neklid v sobě, zrušené a rušící se soukromé vlastnictví. Majetná třída a třída proletariátu představují totéž lidské sebeodcizení. Avšak majetné třídě je v tomto sebeodcizení dobře a cítí se jím utvrzena, vidí v odcizení svou vlastní moc a má v něm zdání lidské existence; třída proletariátu se v tomto odcizení cítí zničena, vidí v něm svou bezmoc a skutečnost nelidské

existence. Tato třída je, abychom použili Hegelova výrazu, v zavržení vzbouřením proti tomuto zavržení, vzbouřením, k němuž ji nutně dohání rozpor mezi její lidskou přirozeností a její životní situací, jež je otevřeným, rozhodným všeobsáhlým popřením této přirozenosti. V tomto protikladu je tedy soukromý vlastník konzervativní, proletář destruktivní stranou. Od soukromého vlastníka vychází akce usilující o zachování protikladu, od proletáře akce usilující o jeho zničení. Soukromé vlastnictví se ovšem samo ve svém ekonomickém pohybu dohání ke svému vlastnímu zrušení, ale jen vývojem na něm nezávislým, neuvědomovaným, probíhajícím proti jeho vůli, podmíněným povahou věci, jen tím, že plodí proletariát jako proletariát, bídu, která je si vědoma své duchovní i fyzické bídy, odlidštění, které si je vědomo svého odlidštění, a proto samo sebe ruší. Proletariát vykonává rozsudek, který soukromé vlastnictví samo nad sebou vynáší tím, že plodí proletariát, jako provádí rozsudek, který nad sebou vynáší námezdní práce tím, že plodí cizí bohatství a vlastní bídu. Zvítězí-li proletariát, nestane se tím nikterak absolutní stránkou společnosti, neboť zvítězí jen tím, že zruší sám sebe i svůj protiklad. Pak zmizí jak proletariát, tak protiklad, který jej podmiňuje, soukromé vlastnictví. Jestliže socialističtí spisovatelé připisují proletariátu tuto světodějnou úlohu, není to vůbec proto, jak nám namlouvá kritická kritika, že považují proletáře za bohy. Spíše naopak. Protože ve vyvinutém proletariátu je prakticky dovršena abstrakce od veškeré lidskosti, i od zdání lidskosti, protože v životních podmínkách proletariátu jsou shrnuty všechny životní podmínky dnešní společnosti v nejnelidštějším vyvrcholení, protože v něm člověk ztratil sám sebe, ale zároveň si nejen teoreticky uvědomil tuto ztrátu, nýbrž je také naprosto neodbytnou nouzí – praktickým výrazem nutnosti – kterou již nelze odvrátit ani zastřít, přímo donucen bouřit se proti této nelidskosti, proto proletariát může a musí sám sebe osvobodit. Ale nemůže sám sebe osvobodit, aniž zruší své vlastní životní podmínky. A nemůže zrušit své vlastní životní podmínky, aniž zruší všechny nelidské životní podmínky dnešní společnosti, jejichž souhrnem je jeho situace. Nadarmo neprochází tvrdou, ale zocelující školou práce. Nejde o to, co si zatím ten či onen proletář nebo dokonce celý proletariát představuje jako cíl. Jde o to, co proletariát je a co ve shodě s tímto bytím bude historicky nucen dělat. Jeho cíl a jeho dějinný čin je jasně, neodvolatelně předznamenán v jeho vlastní životní situaci i v celé organizaci dnešní buržoazní společnosti. Není třeba šířit se zde o tom, že velická část anglického a francouzského proletariátu si už svou dějinnou úlohu uvědomuje a neustále pracuje na tom, aby toto vědomí nabylo plné jasnosti.“<sup>30</sup>

Levoradikální ideologové, k nimž náleželi i představitelé sociálně kritické frankfurtské školy, vyvozovali z této marxistické sociálně filozofické koncepce o revoluční společenské úloze dělnické třídy spočívající v překonání veškeré staré, především třídní dělby společenské práce, jež pochopitelně nese ve své původní verzi pečeť romantické duchovní kultury, závěr, že jelikož u dělnické třídy v průmyslově nejrozvinutějších kapitalistických zemích zvláště v období po druhé světové válce v důsledku účinkování sociálně tržního hospodářství a působení buržoazního národního sociálního státu výrazně vzrostla hmotná životní úroveň, takže již není nucena „naprosto neodbytnou nouzí coby praktickým výrazem nutnosti, kterou již nelze odvrátit ani zastřít“, bouřit se proti nelidskosti kapitalistického uspořádání společnosti, a naopak v důsledku rozšíření „masové konzumní společnosti“, kdy i uvažování a jednání dělníků počínají ovládat konzumní stereotypy, ztratila tak tato dělnická třída svou bývalou revolučnost a integrovala se do vlastnické struktury národně státně monopolního kapitalismu. Uspokojení materiálních potřeb, které kdysi revolucionizovaly dělnickou třídu, plus uspokojování „falešných“ potřeb imputovaných do vědomí dělníků, „derevolucionizovalo“ dělnickou třídu v industriálně nejvyspělejších kapitalistických státech, vrhlo ji nazpět ze stádia třídy „pro sebe“ do stádia třídy „o sobě“, takže přestala být hrobařem kapitalistického způsobu výroby nadhodnoty a buržoazního třídního panství, způsobilo „zburžoaznění“ dělnické třídy, což zdůrazňovala zvláště maoistická ideologie – jak o tom svého času psal profesor Herbert Marcuse.<sup>31</sup>

Tezi, podle níž hmotná nouze sama o sobě či jako jediný a rozhodující faktor podněcuje revoluční uvažování a chování dělníků, zpochybňují sociologické výzkumy postmoderní kapitalistické společnosti služeb (neboli postindustriálního kapitalismu), které hovoří o tak zvaném prekariátu, lidech, kteří náleží k nejnižším příjmovým vrstvám dělnické třídy, pohybují se na okraji trhu práce, pracují na základě neplnohodnotných pracovních smluv, vykonávají nekvalifikovanou a nejhůře placenou práci: ukazuje se, že tito lidé nemají třídní uvědomění a nejsou schopni žádné společné akce, jež by směřovala proti kapitalistickému vykořisťování, ačkoli jsou jeho zjevnou obětí.<sup>32</sup> Je známo, že „bída z lidí vlky (nebo lotry) činí“, jak zpívali svého času Jan Werich s Jiřím Voskovcem – vlky či lotry, nikoli však revolucionáře. S myšlenkou profesora filozofie Marcuseho nepřímo polemizoval i nejdříve doktor, později též i profesor filozofie Ivan Sviták, když pravil, že „revoluce nenastává tehdy, když je lidem nejhůře, ale právě tehdy, když se vláda snaží o reformy“<sup>33</sup>, což by mohlo znamenat, že hybnou silou revolucionizace vědomí a vtahování lidí do revolučního hnutí – čili především příslušníků dělnické třídy, kteří by měli být samozřejmými oponenty hospodářské a politické moci kapitalistů – není ani tak samotná hmotná nouze, nýbrž právě moment jejího překonání, kdy si ovládnutí vynutí na vládnoucích zlepšení svého hmotného a sociálního postavení, čímž se ve vědomí dělníků otevírají nové horizonty pro další, vyšší potřeby a zájmy, tedy začíná působit dialektika zvyšování potřeb.

Profesor Sviták měl, jak se zdá, určité povědomí o Leninově teorii proletářské socialistické revoluce, jež formulovala základní zákon revoluce, jež dle Lenina mínění potvrdily zejména tři ruské revoluce ve dvacátém století a který stanoví: „Pro revoluci nestačí, aby si vykořisťované a utlačované masy uvědomily, že postaru se žít nedá, a žádaly změnu; pro revoluci je nutné, aby vykořisťovatelé nemohli žít a vládnout postaru. Jedině tehdy, když „dolní vrstvy“ nechťejí starý pořádek a když „hořejší vrstvy“ nemohou vládnout postaru, jediné tehdy může revoluce zvítězit. Jinak je možné tuto pravdu vyjádřit slovy: revoluce není možná bez celonárodní krize (postihující vykořisťované i vykořisťovatele). Pro revoluci je tedy třeba za prvé: dosáhnout toho, aby většina dělníků (nebo alespoň většina uvědomělých, soudných, politicky aktivních dělníků) plně pochopila nutnost převratu a byla odhodlána jít pro něj na smrt; za druhé: aby vládnoucí třídy prožívaly vládní krizi, která vtahuje do politiky i nejzaostalejší masy (známkou každé skutečné revoluce je, když se počet příslušníků dosud apatické pracující a utlačované masy, schopných politického boje, rychle zesateronásobí nebo dokonce zestonásobí), ochromuje vládu a umožňuje revolucionářům její rychlé svržení.“<sup>34</sup>

Zdá se to být jasné: vykořisťovatelská třída nemůže vládnout postaru, musí sociálními reformami systému zlepšit hmotné postavení vykořisťovaných, což ale vtahuje do politického zápasu proti vládě i nejzaostalejší masy pracujících, čímž se krize vládnoucí třídy dále prohlubuje. Lenin vyprávěl v této souvislosti zajímavou historku: „Zásluhou mimořádně starostlivé pozornosti, kterou mne poctila vláda Kerenského, musel jsem po červencových dnech přejít do ilegality. Našince samozřejmě ukrýval dělník. Ve vzdáleném dělnickém předměstí Petrohradu, v malém dělnickém bytě se obědvá. Hospodyně přináší chléb. Dělník říká: „Podívejme, jaký pěkný chléb. „Ti“ už se teď zřejmě neodvážejí dělat špatný chléb. Už nás skoro ani nenapadlo, že by nám v Petrohradě mohli dát dobrý chléb.“ Překvapilo mne toto třídní zhodnocení červencových dnů. Přemýšlel jsem o politickém významu událostí, rozvažoval, jaký vliv budou mít na celkový průběh událostí, rozebíral jsem, z jaké situace vyplynul tento zákrut dějin a jakou situaci vytvoří, jak máme změnit naše hesla a náš stranický aparát, abychom jej přizpůsobili změněné situaci. O chlebě, o tom jsem já, člověk, který nepoznal nouzi, nepřemýšlel. Chléb byl pro mne čímsi samozřejmým, jakýmsi vedlejším produktem publicistické činnosti. K základu všeho, k třídnímu boji za chléb, dospívám ve svém přemýšlení přes politickou analýzu neobyčejně složitou a spletitou cestou. Avšak příslušník utlačované třídy, byť to i byl jeden z dobře placených a velmi inteligentních

dělníků, uhodí hřebík na hlavičku, a to s onou obdivuhodnou prostotou a přímostí, s onou pevnou rozhodností, s oním překvapivě jasným postřehem, o kterém se našinci inteligentu ani nezdá. Celý svět se dělí na dva tábory: „my“, pracující, a „oni“, vykořisťovatelé. Ani stopy po tom, že by tohoto člověka zmátly poslední události; pro něho je to jedna ze srážek v dlouhém boji práce proti kapitálu. Když se kácí les, lítají třísky. „Jak bolestivá věc je tato mimořádně komplikovaná situace revoluce“ – tak myslí a cítí buržoazní intelektuál. „Přiskřípli jsme je, ti už se neodvážejí dělat svinstva jako dříve. Přiskřípneme je ještě víc a vyřídíme je nadobro“ – tak myslí a cítí dělník.“<sup>35</sup>

Lenin vždy usiloval o to, aby marxistická politická strana, která zosobňuje a zpředměťuje spojení revoluční společenské teorie s masovým dělnickým hnutím, hrála úlohu ideového, politického a organizačního předvoje třídního svazku mezi proletariátem a dalšími sociálně ekonomickými vrstvami pracujících i revolučně demokratického hnutí. Aby mohla být revoluční strana skutečně předním, třídně uvědomělým a organizovaným oddílem dělnické třídy, nejvyšší formou politické organizace proletariátu, která neustále upevňuje těsné spojení s širokými lidovými masami, musí se vyhnout dogmatismu a sektářství: „Úplně jiná je situace, klade-li se socialistům za úkol být ideovými vůdci proletariátu v jeho skutečném boji proti skutečným, opravdovým nepřátelům, kteří stojí na reálné cestě daného společensko-ekonomického vývoje. V takové situaci teoretická i praktická práce splývá v jedinou činnost, kterou tak výstižně charakterizoval veterán německé sociální demokracie Liebknecht slovy: Studieren, Propagandieren, Organisieren. Ideovým vůdcem nemůže být ten, kdo se nevěnuje zmíněné teoretické práci, jako jím nemůže být ten, kdo tuto práci neusměrňuje podle aktuálních potřeb, kdo nepropaguje výsledky této teorie mezi dělníky a nepomáhá jim organizovat se. Bude-li sociální demokracie takto chápat úkoly, vyhne se nedostatkům, kterými tak často trpí socialistické skupiny, a to dogmatismu a sektářství. Dogmatismus je neudržitelný tam, kde je nejvyšším a jediným kritériem doktríny její soulad se skutečným procesem sociálně ekonomického vývoje; sektářství se neuplatní tehdy, když úkol zní přispět k organizování proletariátu a úlohou „intelligence“ je tudíž zřici se zvláštních vůdců ze svých řad.“<sup>36</sup>

Na počátku dvacátého století, kdy vznikala ruská sociálně demokratická strana, zabředávaly ve druhé Internacionále sdružené západoevropské sociální demokracie – týkalo se to především sociálně demokratických stran ve Francii a v Německu, které patřily v západní Evropě již vzhledem k počtu členů k nejsilnějším a politicky nejvýznamnějším – do stále hlubší krize. Její příčinou byl revizionismus v oblasti marxistické sociálně filozofické teorie, jež představovaly zvláště svérázné názory Eduarda Bernsteina o předpokladech socialismu a procesu socialistických přeměn, které podle vzoru novokantovské filozofie hlásaly, že systém kategorií materialistické dialektické logiky ve funkci teorie poznání zákonitostí společenského vývoje a především v roli „algebry“ proletářské socialistické revoluce, ideově teoretického a metodologického východiska strategie a taktiky mezinárodního dělnického hnutí – čili teorii o antagonistických třídně sociálních rozporech kapitalistického výrobního způsobu a hospodářském, politickém a ideologickém třídním boji proti vykořisťovatelské podstatě kapitalistické organizace společnosti, jenž musí logicky a zákonitě vyústit do diktatury proletariátu –, nutno jakožto „hegelovskou nákazu marxismu“ nahradit vztahově funkcionální logikou, jež je „světonázorově neutrální“ a schopna „povznést se nad metafyzickou jednostrannost a omezenost idealismu i materialismu“ (což mimo jiné znamená, že kapitalistické výrobní vztahy, pohlédneme-li na ně touto světonázorovou optikou, prizmatem tohoto řešení základní filozofické otázky, nemají povahu vztahů kauzálních čili příčinně důsledkových, nýbrž funkcionálních vztahů, a proto nelze v jejich jádru odhalit kapitalistické vykořisťovatelské soukromé vlastnictví, v sociální struktuře kapitalistické společnosti rozlišit třídně sociální diferenciaci od profesně zaměstnanecké struktury, takže nelze proletariát a buržoazii odlišit podle jejich objektivních vlastnických



rolí, nýbrž v souladu se stratifikační metodologií jedině dle výše finančních příjmů). Novokantovská filozofie hlásala zároveň teorii „metodologického dualismu“, podle níž lze v oblasti procesů společenského vývoje uplatnit pouze metodu popisu sociálně historických jevů a nelze v něm objevit žádné vývojové zákonitosti. Tudíž není divu, že z metodologického uplatnění těchto „pilířů logiky a teorie poznání moderní vědy“ mohla vyplynout Bernsteinova teorie o samočinném a živelném přerůstání kapitalismu v socialismus. Neboli bez uchopení politické státní moci proletariátem, aniž by bylo nutno rozbít státní potlačovatelskou mašinerii, zajišťující buržoazní hospodářské a politické panství, bez nastolení politického systému diktatury proletariátu, sociálně filozofická doktrína, pro niž byla posledním závěrem moudrosti formule „hnutí je vše, konečný cíl nic“. Odmítání pojmového obsahu kategorií a principů dialektického a historického materialismu v revizionistických filozofických doktrínách, nahrazování marxismu novokantovským metafyzickým subjektivním idealismem se pak odráželo a projevovalo v oportunistické politické praxi: ve snaze přetvářet sociálně demokratické strany ze stran revolučních ve strany sociálních reforem; vstupováním do koalice s buržoazními stranami a do reakčních buržoazních vlád – praktickou ukázkou bernsteinovštiny předvedl například francouzský socialista Millerand, jenž vstoupil do buržoazní vlády společně s katem Pařížské komuny generálem Gallifetem a zůstal v ní i poté, co tato vláda dala střilet do dělníků.<sup>37</sup> Oportunistickou politickou linii posléze korunoval začátek první světové války, kdy poslanci německé sociálně demokratické strany hlasovali v Říšském sněmu pro válečné úvěry, čímž německá sociální demokracie zaujala sociálšovinistický a sociálimperalistický postoj k oboustranně nespravedlivé imperialistické válce a politika stran druhé Internacionály tak dospěla k zákonitému krachu.

Jakými by tedy měly být principy nejvyšší, politické formy organizace dělnické třídy neboli revoluční strany? Lenin odvozoval nutnost vybudovat politickou stranu složenou z lidí, pro něž je revoluční činnost každodenním zaměstnáním, těmito slovy: „1. Žádné revoluční hnutí nemůže být pevné bez stabilní organizace vůdců, udržující kontinuitu; 2. Čím širší jsou masy, jež jsou živelně vtahovány do boje, jež tvoří základnu hnutí a účastní se ho, tím naléhavěji je takové organizace zapotřebí a tím pevnější musí tato organizace být (neboť tím snáze mohou různí demagogové strhnout nevyspělé vrstvy mas); 3. Taková organizace se musí skládat hlavně z lidí zabývajících se revoluční činností z povolání; 4. Čím více omezíme v absolutistické zemi početní stav takové organizace jenom na členy, kteří se zabývají revoluční činností z povolání a jsou odborně vyškoleni v umění, jak bojovat proti politické policii, tím obtížnější bude „pochytat“ takovou organizaci; 5. Tím širší bude okruh osob pocházejících z dělnické třídy i z ostatních tříd společnosti, které se budou moci účastnit hnutí a aktivně v něm pracovat.“<sup>38</sup>

Lenin pokračuje rozbořem problému, zda je možná masová politická organizace, která by zachovávala nezbytnou, co nejpřísnější konspiraci, bez níž nelze vážně hovořit o důsledném a nepřetržitém boji proti vládě: „Soustředění všech konspirativních funkcí v rukou co nejmenšího počtu revolucionářů z povolání naprosto neznámá, že tyto revolucionáři budou „myslet za všechny“ a že se dav nebude aktivně účastnit hnutí. Naopak, tyto revolucionáři z povolání budou vyrůstat ve stále větším počtu z davu, protože dav pak bude vědět, že k sestavení „výboru“ nestačí, aby se sešlo několik studentů a dělníků, kteří vedou hospodářský boj, ale že musí celá léta vychovávat sám ze svých řad revolucionáře z povolání; dav pak nebude „myslet“ jen na pouhé přištipkaření, ale právě na tuto výchovu. Centralizovat konspirativní funkce organizace v žádném případě neznámá centralizovat všechny funkce hnutí. Aktivní přispívání nejširších mas do ilegální literatury se neoslabí, ale naopak mnohonásobně zesílí, jestliže konspirativní funkce této práce soustředí do svých rukou „desítka“ revolucionářů z povolání. ... Co nejaktivnější a nejširší účasti mas na demonstracích vůbec neuškodí, ale naopak velmi prospěje, soustředí-li „desítka“ zkušených

revolucionářů, ne hůře odborně vyškolených než naše policie, ve svých rukou všechny konspirativní stránky věci, přípravu letáků, vypracování přibližného plánu, určení vůdců pro každý městský obvod a pro každou tovární čtvrť, pro každou školu apod. ... Soustředí-li organizace revolucionářů nejkonspirativnější funkce ve svých rukou, nijak to neoslabí, ale naopak rozšíří a obohatí činnost celé řady jiných organizací, jež jsou orientovány na širokou veřejnost a jsou proto co nejméně vyhraněné a co nejméně konspirativní. Jsou to jak dělnické odborové svazy, tak dělnické kroužky pro sebevzdělávání a čtení ilegální literatury, jak socialistické, tak demokratické kroužky ve všech ostatních vrstvách obyvatelstva aj. Je nezbytné, aby takové kroužky, svazy a organizace byly všude a co v největším počtu a měly nejrozmanitější funkce; je však nesmyslné a škodlivé směřovat je s organizací revolucionářů, stírat mezi nimi hranice a tlumit v masách již beztak neuvěřitelně ochablé vědomí, že k „službě“ masovému hnutí je zapotřebí lidí, kteří se cele věnují výlučně sociálně demokratické činnosti, a že se tito lidé musí trpělivě a houževnatě vypracovávat v revolucionáře z povolání. Opravdu, toto vědomí neuvěřitelně ochablo. Nejvíce jsme se na organizovanosti hnutí prohřešili tím, že jsme svým příštípkařením snížili prestiž revolucionáře v Rusku. Člověk slabý a nejistý v teorii, s omezeným rozhledem, jenž se odvolává na živelnost mas, aby tím ospravedlnil vlastní nemohoucnost, podobný spíše tajemníkovi tradeunionu než tribunovi lidu, neschopný vytyčit velký a smělý plán, který by vzbudil úctu odpůrců, člověk nezkušený a neohrabaný ve vlastním povolání – v boji proti politické policii – promiňte, to není žádný revolucionář, ale jen jakýsi ubohý příštípkář! Necht' se na mne žádný pro to ostré slovo nezlobí, neboť to, co jsem řekl o nedostatečné přípravě, se vztahuje především na mne. Pracoval jsem v kroužku, který si kladl velmi rozsáhlé a všestranné úkoly, a my všichni, členové tohoto kroužku, jsme trpěli bolestným a trýznivým vědomím, že v tak historické chvíli, kdy by obměnou známého výroku bylo možno říci: Dejte nám organizaci revolucionářů, a pohneme Ruskem, pracujeme jako příštípkáři. A čím častěji jsem musel od těch dob vzpomínat na palčivý pocit studu, který jsem tehdy zakoušel, tím více se mně hromadilo roztrpčení proti falešným sociálním demokratům, kteří svými výklady „hanobí dobré jméno revolucionáře“ a nechápou, že naším úkolem není obhajovat degradaci revolucionáře na úroveň příštípkáře, nýbrž pozvedat příštípkáře na úroveň revolucionáře.“<sup>39</sup>

Jakým způsobem by měla z dělnických mas (stejně jako z mas studentů, inteligence i dalších skupin pracujících) vznikat politická organizace složená z lidí, pro které je revoluční činnost životním povoláním a posláním? Odpověď i na tuto otázku u Lenina organicky vyrůstá z kritiky názorů ruských ekonomistů, lamentujících nad „nedostatkem akceschopných revolučních sil“: „Nebudeme se pouštět do vysvětlování historických příčin tohoto jevu; řekneme pouze, že společnost, zdemoralizovaná dlouhotrvající politickou reakcí a roztráštěná ekonomickými změnami, které se už uskutečnily nebo se teprve uskutečňují, produkuje velmi málo lidí způsobilých k revoluční práci; že dělnická třída, z níž vycházejí dělničtí revolucionáři, částečně doplňuje řady ilegálních organizací, ale počet těchto revolucionářů neodpovídá potřebám doby. A to tím spíše, že dělník pracující v továrně 11½ hodiny může za této situace plnit převážně jen funkci agitátora; proto propagandou, organizací, dodáváním a rozmnožováním ilegální literatury, vydáváním proklamací atd. jsou pak chť nechtě zatěžovány hlavně pranepatrné síly inteligence.“<sup>40</sup>

Lenin k tomu podotýká, že autor úvahy „se už hodně natrápil s naším příštípkařením, ale nemůže najít východisko z nesnesitelné situace, protože je v zajetí ekonomismu. Nemá pravdu, společnost produkuje velmi mnoho lidí způsobilých pro „věc“, ale my je všechny nedovedeme využít. Kritický, přechodný stav našeho hnutí v tomto směru lze vyjádřit slovy: lidé nejsou – a lidí je spousta. Lidí je spousta, protože dělnická třída i stále rozmanitější vrstvy společnosti produkují rok co rok stále více nespokojenců, kteří chtějí protestovat a jsou odhodláni pomáhat podle svých sil v boji proti absolutismu, jehož nesnesitelnost si ještě všichni neuvědomují, zato ji však čím dál palčivěji cítí stále širší masy. A zároveň lidé

nejdou, poněvadž nejsou vedoucí kádry, nejsou političtí vůdcové a organizační talenty, schopné zorganizovat tak rozsáhlou a zároveň tak jednotnou a zkoordinovanou práci, v níž by se uplatnila každá, i sebemenší síla. „Růst a rozvoj revolučních organizací“ zaostává nejenom za růstem dělnického hnutí, ... ale i za růstem všeobecně demokratického hnutí ve všech vrstvách lidu.“<sup>41</sup>

Zároveň je dle Leninova mínění nutné pochopit, že aby byl dělnický revolucionář dokonale připraven, musí se rovněž stát revolucionářem z povolání, a proto Lenin zdůrazňuje, že autor mudrování o tom, že ruská společnost na počátku dvacátého století „produkuje velmi málo lidí způsobilých k revoluční práci“, „nemá pravdu, říká-li, že když je dělník zaměstnán v továrně 11½ hodiny, pak ostatními revolučními funkcemi (kromě agitace) „jsou chťe nechtě zatěžovány hlavně pranepatrné síly inteligence“. Ale není tomu tak jen pro nějaké „chtě nechtě“, nýbrž proto, že jsme zaostalí, protože si neuvědomujeme svou povinnost pomáhat každému dělníkovi s vynikajícími schopnostmi, aby se stal agitátorem, organizátorem, propagandistou, kolportérem aj. aj. z povolání. V tomto směru přímo trestuhodně plýtváme svými silami, protože neumíme chránit to, co je třeba zvláště pečlivě pěstovat a opatrovat. Podívejte se na Němce: mají stokrát více sil než my, vědí však velmi dobře, že skutečných schopných agitátorů se mezi „průměrnými“ mnoho nenajde. Proto se hned snaží zajistit každému schopnému dělníkovi takové podmínky, v nichž by se jeho schopnosti mohly plně rozvinout a plně uplatnit: udělají ho agitátorem z povolání, vybízejí ho, aby rozšířil okruh své působnosti, aby nepůsobil jen v jedné továrně, ale v celém pracovním odvětví, ne v jednom kraji, ale v celé zemi. Takový dělník získává zkušenosti a obratnost ve svém oboru, rozšiřuje svůj obzor a obohacuje své vědomosti, pozoruje zblízka význačné politické funkcionáře jiných krajů a jiných stran, snaží se sám dosáhnout téže úrovně a sloučit v sobě znalost dělnického prostředí a zápal socialistického přesvědčení s odbornou přípravou, bez níž nemůže proletariát houževnatě bojovat proti vyškoleným oddílům svých nepřátel. Tak a jedině tak vyrůstají z dělnických mas Bebelové a Auerové. Ale to, co se v politicky svobodné zemi děje do značné míry samo sebou, musejí u nás systematicky dělat naše organizace. Alespoň trochu nadaný a „nadějný“ agitátor z řad dělnictva nesmí pracovat 11 hodin v továrně. Musíme se postarat, aby mu strana poskytovala prostředky na živobytí, aby uměl včas přejít do ilegality, aby měnil svá působiště, protože jinak nezíská velké zkušenosti, nerozšíří svůj rozhled a nedokáže se udržet alespoň několik let v boji proti četníkům. Čím rozsáhlejší a hlubší je živelný rozmach dělnických mas, tím častěji z nich vyrůstají jak nadějní agitátoři, tak nadaní organizátoři, propagandisté a „praktikové“ v dobrém slova smyslu (jichž je tak málo mezi naší inteligencí, většinou trochu rusky nedbalou a těžkopádnou). Až budeme mít oddíly dělnických revolucionářů, kteří prošli speciální přípravou a dlouhodobou školou (a přitom to samozřejmě budou revolucionáři „všech druhů zbraní“), pak tyto oddíly nezdolá žádná politická policie na světě, protože tito lidé, bezmezně oddaní revoluci, budou mít také bezmeznou důvěru nejširších dělnických mas. A je přímo naše vina, že velice málo „přivádíme“ na cestu odborné revoluční přípravy, kterou mají společnou s „inteligenty“, a že je příliš srážíme hloupými řečmi o tom, co je „dostupné“ dělnickým masám, „průměrným dělníkům“ apod. V tomto směru stejně jako i v jiných souvisí úzký rozmach organizační práce nesporně a nerozlučně (i když si to převážná většina ekonomistů a začínajících praktiků neuvědomuje) se zužováním naší teorie a našich politických úkolů. Podléhání živelnosti vede k jakémusi strachu ustoupit třeba jen o krůček od toho, co je „dostupné“ masám, k strachu pozvednout se příliš vysoko nad pouhé přísluhování nejbližším bezprostředním požadavkům mas. Jen žádný strach, pánové! Nezapomínejte, že jsme organizačně na tak nízkém stupni, že již sama myšlenka, že bychom mohli vystoupit příliš vysoko, je nesmyslná!“<sup>42</sup>

Organizace složená z lidí, kteří se plně věnují revoluční činnosti, jelikož jim sociálně demokratická strana poskytuje finanční prostředky k živobytí, se na počátku dvacátého století utvářela v Rusku v podmínkách despotického feudálního politického režimu, v podmínkách

naprostého bezpráví a politické nesvobody občanů, a proto mohla existovat a působit pouze jako organizace tajná, musela pracovat v hluboké ilegalitě a přísně zachovávat zásady konspirace. Lenin zdůrazňoval, že „jediným opravdovým organizačním principem pracovníků našeho hnutí musí být: co nejpřísnější konspirace, co nejpřísnější výběr členů a příprava revolucionářů z povolání. Splněním těchto podmínek je zajištěna i důležitější věc než „demokratismus“ – totiž naprostá soudružská důvěra mezi revolucionáři. A ta je pro nás absolutně nepostradatelná, protože u nás v Rusku nemůže být ani řeči o jejím nahrazení demokratickou všeobecnou kontrolou. A bylo by velkou chybou domnívat se, že není-li možná skutečně „demokratická“ kontrola, jsou členové revoluční organizace nekontrolovatelní: nemají kdy myslet na hru na demokratismus (demokratismus uvnitř úzkého jádra soudruhů, kteří k sobě mají naprostou vzájemnou důvěru), ale svou odpovědnost si uvědomují velmi hluboce a zároveň ze zkušenosti vědí, že organizace skutečných revolucionářů se nezastaví před žádnými prostředky, aby se zbavila nehodného člena. A je tu také dost vyspělé veřejné mínění ruského (a mezinárodního) revolučního prostředí, které má za sebou celé dějiny a které s nelítostnou přísností trestá každé porušení soudružských povinností (vždyť přece v tomto pojmu soudružství je obsažen jako část celku i „demokratismus“, demokratismus skutečný, a nikoli hra na demokratismus).“<sup>43</sup>

Lenin dokládá, že utvořením jednotné, centralizované politické organizace revolucionářů z povolání, jež musí v podmínkách feudální absolutistické monarchie pracovat v hluboké ilegalitě a přísně dodržovat zásady konspirace, se přesouvá těžiště politické aktivity lidí, kteří dokáží pozdvihnout revoluční činnost na úroveň vědy a umění, z práce místní na celoruskou, čímž se však vůbec neoslabuje spojení revoluční strany s dělnickými masami v místech a soustavná místní agitace, vznikající ruská sociálně demokratická strana tak naopak získává reálnou možnost působit nejenom na tovární dělníky, nýbrž i „jít mezi všechny třídy obyvatelstva“, rozvíjet mezi nimi teoretickou i propagandistickou, agitační i organizační práci: „Nikdo nepochybuje o tom, že teoretická práce sociálních demokratů musí spočívat v prostudování všech zvláštností sociálního a politického postavení jednotlivých tříd. V tomto směru se však dělá velice málo, nepoměrně málo ve srovnání s prací, která se věnuje průzkumu zvláštností života v továrnách. Ve výborech a kroužcích se setkáte s lidmi pohrouženými dokonce do speciálního studia některého odvětví výroby železa, ale nenajdete téměř žádný případ, že by se členové organizace (kteří museli, jak se často stává, zanechat z různých důvodů praktické práce) zabývali speciálně sbíráním materiálů o některé aktuální otázce našeho veřejného a politického života, jež by se mohla stát podnětem pro sociálně demokratickou práci v jiných vrstvách obyvatelstva. Mluvíme-li o nedostatečné průpravě většiny dnešních vůdců dělnického hnutí, musíme se zmínit i o průpravě v tomto směru, protože to rovněž souvisí s ekonomistickým pojetím „těsného organického spojení s proletářským bojem“. Nejdůležitější je však samozřejmě propaganda a agitace mezi všemi vrstvami lidu. Západoevropskému sociálnímu demokratovi usnadňují tento úkol lidová shromáždění a schůze, na něž přichází každý, kdo má zájem, a usnadňuje mu to parlament, v němž mluví před zástupci všech tříd. My nemáme ani parlament, ani svobodu shromažďování, a přesto dovedeme pořádat schůze s dělníky, kteří si chtějí poslechnout sociálního demokrata. Musíme také umět pořádat schůze s představiteli všech tříd obyvatelstva, kteří chtějí vyslechnout demokrata. Protože není sociálním demokratem ten, kdo v praxi zapomíná, že „komunisté všude podporují každé revoluční hnutí“ a že jsme tedy povinni vysvětlovat a zdůrazňovat všemu lidu všeobecné demokratické úkoly a že se přitom nesmíme ani na okamžik tajit svým socialistickým přesvědčením. Ten, kdo v praxi zapomíná na svou povinnost být v čele všech při vytyčení, vyhrocení a řešení každé všeobecné demokratické otázky, není sociálním demokratem.“<sup>44</sup>

Podle Leninova názoru, „chceme-li být předními demokraty, musíme se postarat o to, abychom lidi, kteří jsou nespokojeni vlastně jen s poměry na univerzitách nebo jen s poměry

v zemstvech, přiváděli na myšlenku, že špatné je celé politické zřízení. My se musíme chopit organizování takového všestranného politického boje pod vedením naší strany, aby tento boj a tuto stranu mohly a také opravdu začaly podporovat podle svých sil nejrůznější opoziční vrstvy. My musíme ze sociálně demokratických praktiků vychovávat takové politické vůdce, kteří by dovedli řídit všechny projevy tohoto všestranného boje a uměli by v patřičnou chvíli „nadiktovat jasný akční program“ jak bouřícím se studentům, tak nespokojeným členům zemstev, rozhořčeným sektářům i ukřivděným učitelům aj.“<sup>45</sup>

Jedině za těchto podmínek dle Leninova přesvědčení se může ruská sociální demokracie stát předvojem všech revolučních sil v boji za politickou svobodu, přičemž je samozřejmé, že nestačí prohlásit se za „předvoj“, za přední oddíl, ale je třeba počínat si tak, aby všechny ostatní „oddíly“, které jsou v opozici proti bezpráví a útlaku carského režimu, viděly a musely uznat, že jsou sociální demokraté vpředu – a tohoto cíle může ruská sociálně demokratická dělnická strana dosáhnout jedině tehdy, když dokáže povznášet tradeunionistickou politiku dělnické třídy na úroveň politiky vskutku revolučně demokratické, na úroveň třídního (čili revolučního) politického boje dělnické třídy. Odhalování zlořádů nestvůrného politického režimu carské samovlády tvoří cestu k praktickému naplnění minimálního programu ruské sociálně demokratické strany, neboť, jak píše Lenin, ruský proletariát očekávají zkoušky mnohem těžší, než byl svého času výjimečný zákon proti socialistům, s nímž se muselo vypořádat dělnické hnutí v Německu, čeká jej „boj s netvorem, proti němuž se výjimečný zákon v konstituční zemi zdá být pouhým trpaslíkem. Dějiny nám teď vytyčily nejbližší úkol, který je nejrevolučnější ze všech nejbližších úkolů proletariátu kterékoli země. Kdyby ruský proletariát tento úkol uskutečnil, kdyby zničil nejmocnější baštu nejen evropské reakce, nýbrž i (dnes můžeme říci) reakce asijské, stal by se předvojem mezinárodního revolučního proletariátu. Můžeme se právem domnívat, že si tento čestný název, který si zasloužili již naši předchůdci, revolucionáři sedmdesátých let, vybojujeme, dokážeme-li vtisknout svému tisíckrát širšímu a hlubšímu hnutí stejně obětavou odhodlanost a energii.“<sup>46</sup>

V Leninově projektu vyvstává před našima očima marxistická revoluční strana jako samosprávná politická organizace, která umožňuje naprosto stírat veškeré rozdíly mezi dělníky a inteligencí. Čili za prvé rozdíly mezi (kupříkladu) povoláním dělníka a učitele, mezi profesí dělnickou a úřednickou, mezi dělníky a studenty atd. Především ale rozdíly v objektivní vlastnické roli a funkci v třídně sociální dělbě práce mezi dělníkem-proletářem (jehož živá konkrétní práce je produktivní pro kapitál) a dělníkem, jehož mzda nemá sociálně ekonomickou formu variabilního kapitálu, nýbrž představuje část důchodu (zisku) kapitalisty. Avšak také rozdíly mezi sociálně ekonomickou praktickou aktivitou klasického industriálního proletáře, spočívající v úsilí domoci se tradeunionistickým hospodářským a politickým bojem co nejlepších podmínek prodeje svojí pracovní síly na trhu práce, a vlastnickou (respektive nevlastnickou) aktivitou intelektuála, která jej může řadit mezi proletáře, jde-li o sociálně ekonomickou aktivitu námezdně pracujícího nevlastníka výrobních prostředků, jehož živá konkrétní intelektuální práce vyrábí nadhodnotu (ale i k maloburžoazii, pracujícím soukromým vlastníkům a zbožním malovýrobcům), a jehož vlastnická činnost může být též, jedná-li se o řídicího pracovníka, dílčí a podřízenou součástí vlastnické subjektivity buržoazie. Politická organizace, v níž se stává po výtce formálním i rozdíl mezi členy, kteří se věnují práci pro stranu profesionálně a jimž strana poskytuje finanční prostředky na živobytí, a členy, kteří mají „obyčejné“ zaměstnání, neboť první i druzí musejí pracovat v hluboké ilegalitě a zachovávat (ve větší či menší míře) pravidla konspirace. Všichni členové ruské sociálně demokratické dělnické strany, jak členové nejužšího jádra strany, okruhu vedoucích funkcionářů, tak i „obyčejní“ členové v široké síti stranických buněk, se tak vlastně stávali revolucionáři z povolání a životního poslání, přičemž funkční rozdíly mezi nimi (rozdíly mezi teoretiky, organizátory, propagandisty, kolportéry tisku atd.) plynuly jedině z procesu objektivně nezbytné diferenciaci a specializace, koordinace a kooperace jednotlivých aktivit

při rozvíjení revolučně demokratické politické činnosti, díky níž se proletariát mění ze třídy „o sobě“ ve třídu „pro sebe“. Tudíž se dělníci učí myslet a politicky jednat jako příslušníci nejrevolučnější společenské třídy, která si uvědomuje svůj základní, objektivní celotřídní zájem spočívající nejdříve v demokratických přeměnách společnosti, z nichž organicky vyrůstají přeměny socialistické. Zdá se být též zřejmé, že Leninův plán dával prostor i drobným sociálním funkcím a užitečným službám nebo informacím, které mohly revoluční dělnické straně v zápase za svržení absolutistické monarchie a nastolení republikánské politické formy vládnutí poskytovat nečlenové, ale se stranou sympatizující studenti, úředníci, vojáci atd. (které bylo pro tyto účely pochopitelně třeba zaškolit v pravidlech konspirace), pracující v útrobách a na různých úrovních aparátu policejního státu, revoluční politické dějiny tvorné subjektivitě, jež programově směřovala daleko za svržení carismu k sociálně ekonomickému osvobození proletariátu. Tak se mohli na tomto zápase podílet lidé ze všech společenských tříd, skupin a vrstev, bez rozdílu rasy, barvy pleti, národní a etnické příslušnosti či náboženského vyznání. Model politického zorganizování revolucionářů z povolání tak vlastně představoval komunistickou vývojovou formu samosprávné politické organizace, moment komunistické budoucnosti ve struktuře polofeudální společnosti.

Leninovo pojetí odráželo skutečnost, že revoluční dělnická strana vyrůstá z masového dělnického hnutí, že proletariát bojuje za svobodu slova a shromažďování, legalizaci politických stran, nahrazení utlačovatelského politického režimu carského samoděržaví systémem zastupitelské parlamentní demokracie v širokém třídním svazku s třídami, sociálními vrstvami a skupinami ostatních pracujících, zvláště pak studenty, inteligencí a rolnictvem, současně ale důsledně rozlišovalo, vytyčovalo přesnou hranici mezi dělnickým hnutím a revoluční marxistickou stranou coby nejvyšší formou politické organizace dělnické třídy, což se například na druhém sjezdu ruské sociálně demokratické strany projevilo ve sporech o členství a příslušnost ke straně mezi bolševickým křídlem, jež si představovalo stranu jako organizovaný celek, jehož členové se nezařazují do strany sami, nýbrž jsou do strany přijímáni jednou z jejích organizací a podřizují se tudíž stranické kázni, a menševickým křídlem, které soudilo, že strana je jakýsi zcela volný společenský útvar, jelikož členové se mohou do strany zařazovat sami, mohou do strany libovolně vstupovat a stejně tak i ze strany libovolně vystupovat, kdykoli se jim zachce, a proto nejsou ani povinni podřizovat se stranické kázni, neboť nejsou členy ani jedné ze stranických organizací, takže se hranice mezi dělnickým hnutím a proletářskou revoluční stranou úplně stírala, naprosto rozplizla<sup>47</sup>; a zároveň neustále střežilo ideovou a politickou samostatnost dělnické třídy, nenechávalo rozplynout dělnickou třídu v maloburžoazních masách drobného a středního rolnictva a inteligence, v mase pracujících soukromých vlastníků a zbožníků malovýrobců. Stále zdůrazňovalo, že právě proletariát bude v tomto třídním svazku vedoucí silou a hegemonem demokratické revoluce, jež cestou ozbrojeného povstání svrhne feudální absolutismus a nastolí politickou svobodu. Politicky zorganizování revolucionářů z povolání nikdy neredukovali revolučně demokratickou praktickou aktivitu na činnost spikleneckých kroužků a skupinek jednajících v souladu se subjektivně idealistickou sociálně filozofickou teorií o „aktivních hrdinech a pasivním davu“, jako tomu bylo u revolučních narodníků, na akce individuálního teroru, jež si kladly za cíl „vykřesat v lidových masách jiskru revolučního uvědomění“. Vždy respektovali dialektiku vzájemného působení mezi masovým hnutím a teoreticky uvědoměným organizačním předvojem revolučního hnutí, dialektiku zpětné vazby mezi vedoucími a vedenými, řídicími a řízenými, nezapomínali na základní a klíčovou myšlenku materialistické dialektiky, jíž se revoluční marxistický materialismus dokázal povznést nad metafyzické a mechanistické filozofické učení Spinozy, francouzských materialistů osmnáctého století i Feuerbachův antropologismus, jakož pochopitelně i nad objektivně idealistické pojetí dialektiky v kategoriálním systému hegelovském coby vývojovým vrcholem německé klasické filozofie: „Materialistické učení, že lidé jsou

produkty okolností a výchovy, že tedy změnění lidé jsou produkty jiných okolností a změněné výchovy, zapomíná, že okolnosti mění právě lidé a že sám vychovatel musí být vychován. Dospívá proto nutně k tomu, že dělí společnost na dvě části, z nichž jedna je povznesena nad společnost. (Např. u Roberta Owena.) To, že měnění okolností a lidská činnost spadají vjedno, lze pojímat a racionálně pochopit jen jako revoluční praxi.“<sup>48</sup> A to se v neztenčené míře vztahovalo i na dialektiku vzájemného vztahu, vzájemného zpětně-vazebného působení mezi revolučním proletariátem a maloburžoazií, k níž ve třídně sociální dělbě práce ruské společnosti na počátku dvacátého století náležely masy drobných a středních rolníků a jež spolu s poloproletářskými vrstvami na vesnici vytvářela početně největší část třídně sociálního svazku revolučních sil bojujících proti absolutistické monarchii: ruská maloburžoazie měla – ostatně jako maloburžoazní společenská třída kteréhokoliv jiného národa – dvojakou třídně sociální povahu – byla pokroková, pokud prosazovala demokratické požadavky proti samoděržaví, a zároveň byla reakční tím, že bojovala za uchování svého postavení jako třídy drobných nevykořisťovatelských vlastníků, čímž se snažila zdržet společenský vývoj. Jako římský dvojhlavý Janus otáčela jednu hlavu do minulosti ve snaze upevnit zbožní malovýrobu a drobné hospodářství, druhou hlavu však otáčela do budoucnosti, jsouc proti samoděržaví a byrokratismu, které ji utlačovaly. Revoluční proletariát v čele se svým politickým organizačním předvojem se tak v žádném případě „pohrdavě nepovznášel“ nad maloburžoazní masy, nad desítky milionů pracujících drobných a středních rolníků, nýbrž podporoval demokratické požadavky drobných soukromých vlastníků, nikoli však kvůli drobnému vlastnictví, ale v zájmu rozvoje třídního boje, proto požadoval odstranění zbytků nevolnického vykořisťování v ekonomických vztazích v zemědělství a na vesnici, vrácení odřezků a později nacionalizaci půdy, neboť uskutečnění demokratických požadavků rolnické maloburžoazie, tedy především likvidace velkostatkářského a církevního vlastnictví půdy, by definitivně skoncovalo právě s pozůstatky nevolnictví, které brzdily politické probuzení lidu, a dělnické třídě by pak ulehčilo boj proti kapitalismu, za uskutečnění socialistických ideálů. Pro ruské dělnické profesionální revolucionáře měl boj proti absolutismu, stavovským výsadám a byrokracii obrovský význam jakožto součást praktické realizace minimálního programu sociálně demokratické strany a byl to právě demokratický zájem dělnické třídy i maloburžoazie, zájem na likvidaci nevolnických přežitků i vši středověké veteše, jenž tvořil základ spojení dělnické třídy a rolnictva.

Leninův program budování strany revolucionářů z povolání z toho důvodu v žádném případě nesměřoval ke zformování politického subjektu typu sekty, vojensko-byrokratické organizace nebo církevního řádu, čili nositelů politické subjektivity, pro niž je charakteristické, že vychovatel nemá zájem být vychováván, vedoucí a řídicí se cítí být povzneseni nad vedenými a řízenými, kdy masy zůstávají odcizeny od své společensko-lidské podstaty, jelikož se zvětšuje jejich role pasivního objektu ideové a politické manipulace, ani k utváření funkcionářsko-aparátnické struktury ovládané stranickou byrokracií neboli partokracií, kastou majitelů politické strany, kteří si monopolně přivlastňují mocenské rozhodovací funkce ve straně. Rozpaky proto vyvolává definice komunistické strany, jež se objevuje v jedné z prací Josefa Vissarionoviče Stalina, jenž v roce 1921 v neobvykle upřímném náčrtku plánu brožury „O politické strategii a taktice ruských komunistů“ napsal: „Komunistická strana jako svého druhu řád mečových rytířů uvnitř sovětského státu, orientující jeho orgány a inspirující jejich činnost.“<sup>49</sup> V ruském originále je slovní výraz „orděn mečenoscev“, Stalinova definice komunistické strany pak zní v originále takto: „Kopartija kak svojego roda orděn mečenoscev vnutri gosudarstva sovětskogo, napravljajuščij organy posledněgo i oduchovletvorjaščij ich dejatelnost’.“<sup>50</sup>

Leninův projekt formování revoluční dělnické strany si ovšem uvědomoval, že zvláště v Německu a ve Francii se začala na přelomu devatenáctého a dvacátého století v odborových sdruženích a sociálně demokratických stranách prosazovat činnost dělnické, stranické

byrokracie, pocházející z funkcionářů odborového a stranického aparátu, parlamentních poslanců, některých členů vedení atd., jež se stala třídně sociální základnou oportunistu v dělnickém hnutí, jehož organizační aspekt spočíval v tom, že se od členské základny hnutí počal odcizovat proces politického rozhodování (jehož třídně sociální obsah a výsledek spočíval nakonec právě v oportunistické politické praxi, v rozměňování základního strategického cíle politiky dělnické strany na „krejcarovou“, „drobečkovou“ politiku boje za drobné ekonomické a sociální požadavky a dosahování nepatrných ústupků ze strany buržoazie, neboli ve zrazování základních, objektivních třídních zájmů proletariátu a programu strany), čímž se poměry v sociálně demokratických stranách těchto zemí začaly přibližovat poměrům v klasických buržoazních politických stranách a sociálně demokratické strany se tak počaly integrovat do politického systému buržoazní formální demokracie. Začalo se v nich projevovat účinkování tak zvaného „železného zákona oligarchie“ podle teorie německého sociologa Roberta Michelse, která pravila, že oligarchické struktury se nakonec prosadí v jakékoli politické organizaci, nezávisle na její ideové a politické orientaci. Michels se snažil tento zákon demonstrovat na příkladu politických stran a odborových svazů. Vedení velkých komplexních organizací se prý vždy dříve či později zvrtné k oligarchii, stane se oligarchickou mocenskou strukturou, když se začne více zajímat o uchování si nabyté moci, než o původní cíle organizace, a tak se i odborová sdružení a dělnické politické strany začnou po jisté době dělit na vedoucí menšinu a vedenou většinu, přičemž o všech důležitých otázkách rozhoduje fakticky a reálně menšina, byť mohou stanovy organizace hovořit jinak a deklarovat formální rovnost všech členů v přístupu k procesu politického rozhodování. Ani v dělnických revolučních politických stranách, které se programově hlásí k socialistické revoluci a diktatuře proletariátu, nelze dle Michelsovy teorie trvale uchovat vnitrostranickou demokracii, neboť tomu brání údajně neměnná lidská přirozenost, spočívající v tom, že lidé vždy mezi sebou bojují o politickou moc, snaží se dosáhnout nadřazeného postavení nad ostatními.<sup>51</sup>

Sociálně filozofická doktrína, která argumentuje údajně věčnou a neměnnou lidskou přirozeností, vždy patřila ke vskutku nejhoupějším filozofickým teoriím a je proto zbytečné s ní seriózně polemizovat.<sup>52</sup> Vždyť samosprávná politická organizace revolucionářů z povolání byla v době, kdy rozvíjela svou revolučně demokratickou politickou činnost v útrobách policejně byrokratické státu v hluboké ilegalitě, naprosto imunní vůči působení údajně „železného“ či „dřevěného“ zákona o „nevyhnutelné oligarchizaci politických stran“, neboť jediné „privilegium“, jímž nestvůrné carské samoděržaví „vyznamenávalo“ lidi, kteří náleželi k nejužšímu okruhu jádra strany – a měli by tak dle Michelsovy teorie náležet ke stranickým „oligarchickým vládcům“, kteří si monopolně přivlastnili politické rozhodování ve straně –, spočívalo v tom, že je jako první očekávala sibiřská katorga (neboli vyhnanství a nucené práce na Sibiři), že se před nimi jako prvními otevíraly brány carských kriminálů, nebo jim dokonce v krajním případě byla jedinou odměnou za pracovní výkony profesionálních revolucionářů cesta na popraviště, kde mohli očekávat kulku od popravčí čety nebo katovu oprátku a šibenici. Stejně tak i v období politického vývoje ruské společnosti od únorové buržoazně demokratické revoluce k říjnové revoluci proletářské, socialistické roku 1917 byli všichni členové bolševické strany, počínaje „obyčejnými“ členy a konče „stranickými oligarchy“ v čele s Leninem, samosprávně politicky zorganizovanými revolucionáři z povolání, a proto se mohli stát politickým a organizačním předvojem revolučního třídního politického, hospodářského a ideologického boje dělnické třídy. Bolševická strana jednala i ve vývojovém stádiu pokojného či ozbrojeného zápasu za svržení Prozatímní buržoazní vlády a dobytí veškeré státní moci pro sověty dělnických, rolnických a vojenských zástupců, kdy pracovala legálně a zcela svobodně (vyjma krátkého období po známých červencových událostech a dočasném vítězství kontrarevoluce, kdy musela načas opět přejít do ilegality, jak jsme se o tom zmiňovali), coby politická strana nového



historického typu, jež se byla schopna vypořádat s oportunistem na celé frontě – ideologicky, politicky i organizačně.

Pokud šlo o aplikaci marxismu při vypracování programu, taktiky a organizace revoluční dělnické strany v Rusku, Lenin zdůrazňoval: „Dějiny socialismu a demokracie v západní Evropě, dějiny ruského revolučního hnutí, zkušenosti našeho dělnického hnutí – to je materiál, z kterého musíme vycházet, chceme-li vypracovat cílevědomou organizaci a taktiku naší strany. „Zpracovat“ tento materiál musíme však samostatně, neboť hotové vzory nemáme kde hledat: ruské dělnické hnutí má totiž zcela jiné podmínky než hnutí západoevropské a bylo by velmi nebezpečné dělat si v tomto směru nějaké iluze.“<sup>53</sup> Leninova narážka, že „hotové vzory nemáme kde hledat“, se týkala nejen zvláštních historických podmínek Ruska, jež vyvolaly nutnost samostatně vypracovat organizaci strany, ale byla to právě zároveň kritika oportunistického nánosu, kterým už byly v té době zaplaveny sociálně demokratické strany ve střední a západní Evropě.

Leninův model musel z toho důvodu – a samozřejmě také vzhledem k okolnostem, že v lůně carského policejně byrokratického režimu mohla revoluční dělnická strana působit jedině v hluboké ilegalitě – koncipovat ruskou sociální demokracii jako stranu nového historického typu, jejíž úzké vedoucí a organizační jádro tvořili lidé, kteří se cele věnovali práci pro stranu. Lidé, kteří museli nejpřísněji dodržovat zásady utajení i pravidla konspirace a učili se být existenčně závislí na straně, se v první řadě, jak znovu připomínáme, stávali objektem stíhání a pronásledování ze strany carské politické policie, a tudíž mohla takto vyprojektovaná strana plnit funkci samosprávné politické organizace revolucionářů z povolání, jež byla imunní vůči všem snahám reakčních vládnoucích společenských tříd zkorumpovat funkcionáře revolučně demokratického politického hnutí, v níž vládla opravdová komunistická rovnost mezi členy vedení, pracovníky výkonného aparátu a „obyčejnými“ členy strany, ve které nemohla vzniknout žádná oligarchická mocenská skupina, jež by byla „rovnější než ostatní“ a nemusela se podřizovat usnesením stranických orgánů a organizačnímu řádu strany. Je ovšem otázka, zda si Lenin uvědomoval, že díky jeho modelu revoluční politické strany představují – zpočátku zajisté čistě formálně, pouze jako vnější forma bez konkrétního sociálně politického a sociálně ekonomického obsahu – profesionální revolucionáři coby zvláštní profesně zaměstnanecká skupina zveličenou mocenskou funkcí, zveličenou proto, že jejich finanční příjmy i celkové hmotné zajištění budou záviset na perspektivách mocenské úlohy, kterou bude v budoucnu hrát revoluční dělnická strana v politickém systému a životě ruské společnosti. Znovu opakují: tato zveličená privilegovaná mocenská politická funkce se zrodila jako čistě abstraktní, formální možnost, jakmile ale jednou vznikla, nesla v sobě „zakódovanou“ a „zaprogramovanou“ logiku přeměny možnosti ve skutečnost, logiku, která začala prakticky fungovat v období po vítězství proletářské socialistické revoluce, kdy bolševická strana získala vedoucí úlohu čili monopol na politickou moc v sovětském státě; uvědomme si přece ještě jednou, že Lenin modeluje na začátku dvacátého století revoluční dělnickou stranu jako samosprávnou politickou organizaci, jde ovšem právě – a pouze! – o politickou samosprávnost, o samosprávnost uzavřenou v hranicích politiky, a právě zde spočívalo „čertovo kopytko“ Leninova modelu revoluční dělnické strany.

## II.

### **Základní objektivní systémový nedostatek reálně existujícího předlistopadového socialismu**

Podstatou specifické formy fungování vlastnických vztahů v předlistopadovém reálném socialismu byla nutnost realizovat společenské vlastnictví prostřednictvím soustavy dílčích a

částečných vlastnických funkcí, jež byly spojeny s činností konkrétních kolektivů socialistických pracujících, kolektivů bohatě členěných po horizontální linii (výrobních podniků, podniků služeb, obchodních organizací, vědeckovýzkumných, projektových, konstrukčních aj. útvarů) a přísně hierarchických po linii vertikální (např. kolektivy rezortů, výrobních hospodářských jednotek, podniků a jejich dílčích útvarů). Míra optimálního rozvoje a zároveň souladu těchto dílčích funkcí dosažená v procesu realizace vlastnictví byla v předlistopadovém modelu socialismu charakteristikou skutečné společenské kvality celého procesu neboli mírou reálné společenskosti socialistických výrobních vztahů na daném stupni vývoje. Neantagonistický rozpor mezi způsobem realizace dílčích vlastnických funkcí a širokými celospolečenskými souvislostmi této realizace se stával svého druhu základním rozparem procesu fungování reálně socialistického vlastnictví, jeho narůstání ovšem mohlo za určitých podmínek vést ke ztrátě základní kvality socialistických společenských vztahů v systému socialismu předlistopadového typu.<sup>54</sup>

První historický pokus o nastolení socialistické formy společenského vlastnictví vytvářel v porovnání s realitou kapitalistického vykořisťování především zcela nové objektivní podmínky pro úlohu dělnické třídy jako subjektu společenského vlastnictví. Tyto nové podmínky však musíme hodnotit pod zorným úhlem „mateřských znamének staré kapitalistické společnosti“, která při dané úrovni výrobních sil podvazovala rozvoj nové kvality společenských vztahů, zejména pod zorným úhlem působení procesů staré společenské dělby práce, jež mezi těmito mateřskými znaménky zaujímal nesporně významné postavení. Právě toto modifikující účinkování vztahů staré společenské dělby bylo příčinou, že úloha dělnické třídy jako subjektu socialistických vlastnických vztahů nabývala v reálně existujícím socialismu specifických rysů. Na jedné straně vtiskovalo této subjektivitě výrazně celotřídní, celospolečenský charakter, kterým se odlišoval od vlastnické subjektivity ostatních tříd a vrstev socialistické společnosti, na druhé straně vyvolávalo nezbytnost existence složitého mechanismu zprostředkování a realizace této subjektivity – do něhož ovšem výrazně zasahovalo svými limity jako retardační faktor. Při dané úrovni výrobních sil, jež v různých odvětvích a sférách společenské výroby předlistopadového socialismu poskytovala poměrně pestrý obraz, avšak zároveň nepřekračovala hranice komplexní mechanizace či částečné automatizace, nebylo prostě možné dosáhnout skutečné rovnosti socialistických výrobců ve vztahu k výrobním prostředkům. Starou společenskou dělbu práce musíme přitom chápat v jednotě dvou stránek – stránky výrobně technické (technicko-ekonomické) a sociálně ekonomické, jako bohatě strukturovaný společenský vztah, jenž má svoji výrobně silovou, výrobně vztahovou i nadstavbovou, politicko-ideologickou dimenzi, přičemž musíme neztrácet ze zřetele, že marxistická filozoficko-ekonomická teorie rozumí pod výrobními vztahy kategorií s mnohvrstevnatou, mnohoúrovňovou strukturou a jako jádro této struktury pojímá vlastnictví výrobních prostředků coby hlubinnou úroveň systému výrobních vztahů.<sup>55</sup>

První historický pokus o vybudování socialistické společnosti přinesl zrušení oddělení výrobce od výrobních prostředků a spojení funkce výrobce a vlastníka, zrušení nadřazení potřeb plynoucích ze samopohybu zvěcnělých vztahů potřebám rozvoje člověka, obnovení bezprostředního vztahu mezi prací a potřebami lidí a na této bázi se vytvářející plánovitou organizací výroby – tyto obecně komunistické prvky společenského vlastnictví výrobních prostředků přinášely zvrát ve vztahu živé a mrtvé práce jako nositelů společenské závislosti lidí. Mrtvá práce se dostávala pod kontrolu socialistické společnosti neboli, jak píše Karel Marx, společnosti sdružených výrobců a její pohyb byl v novém rozměru zprostředkován pohybem práce živé, forem přímé vzájemné závislosti jednotlivých složek této práce, které jsou koncentrovány ve vztahu dělby práce. Tuto vzájemnou závislost mrtvé a živé práce je však třeba vidět ve správné historické dimenzi, v její nikoli komunistické, ale socialistické podobě, odpovídající dané materiálně technické základně, daným společenským výrobním

silám. V reálném socialismu po technické stránce nezmizelo faktické podřízení živé práce práci mrtvé, a to v podobě práce obsluhy stroje, což se nemohlo nepromítnout v sociálně ekonomických formách; i když zvěcnělá forma závislosti lidí ztratila svůj absolutní, člověku a jeho potřebám nadřazený charakter, neztratila a nemohla ztratit svou významnou úlohu ve zprostředkování těchto závislostí a nemohla se nepromítnout i do závislostí bezprostředně vznikajících v pohybu živé práce a jejím rozdělování. Na druhé straně bylo oslabení vlády zvěcnělých vztahů doprovázeno daleko aktivnější rolí jednotlivých forem živé společenské práce při realizaci věcně zprostředkovaných vztahů než v podmínkách kapitalistického systému. V předlistopadovém typu socialismu již přestala existovat vláda zvěcnělých vztahů nad člověkem, neutvořila se však ještě plná vláda člověka nad zvěcnělým společenským vztahem jako v komunismu.

V reálně existujícím socialismu (neboli, jak uvádí Heller, „protosocialismu“) probíhal rozporný proces: na jedné straně se projevovala nová komunistická kvalita socialistických výrobních vztahů, na druhé straně však zároveň znamenal přechod od kapitalismu k protosocialismu jakoby návrat k sociálně ekonomické praxi prosté zbožní výroby a směny<sup>56</sup> s lokálně omezenou vlastnickou subjektivitou pracujících vlastníků. Díky tomu docházelo ke sjednocení vlastnických funkcí rozdrobených mezi jednotlivé kapitalistické vlastníky a k jejich přenesení na společenské asociace jako kolektivního vlastníka, ať už šlo o asociaci vyššího typu – společnost jako celek, subjekt všelidového vlastnictví, nebo o asociace nižšího druhu – jednotlivé pracovní kolektivy státních či družstevních podniků. V důsledku tohoto přenesení se pak utvářela základní rovnost všech členů asociace ve vztahu k výrobním prostředkům a jejich práce nabývala tímto zprostředkováním společenský charakter, a tím se také naplňovala jedna z podmínek revolučního přivlastňování, které Marx a Engels vytyčili v Německé ideologii. Totiž aby bylo vlastnictví podřízeno všem individuím, v první fázi komunistické formace se však v důsledku omezené úrovně rozvoje výrobních sil nemohla realizovat podmínka druhá, aby mohla být masa výrobních prostředků podřízena každému individu, <sup>57</sup> a proto byla i realizace první podmínky nevyhnutelně neúplná a nedokonalá.

V celém souhrnu typů společenské práce, které se vzhledem k úrovni rozvoje výrobních sil, z níž musel vycházet historicky první pokus o vybudování socialistické společnosti, stávaly nositelem vztahu všelidového vlastnictví, vztahu, jenž se uskutečňoval jako dělba vlastnických funkcí mezi společností jako celek a jednotlivé dílčí asociace, je třeba diferencovat, které výrobně technické podoby práce se stávaly optimálním nositelem vztahu společenského všelidového vlastnictví, a tedy i byly nejdokonalejší realizací celospolečenské dimenze socialistického vlastnictví. Tuto sociálně ekonomickou kvalitu získávala práce obsluhy stroje, kdy z technického hlediska je živá práce, ať už má podobu převážně fyzické nebo duševní činnosti, podřízena práci mrtvé, neboť jde o práci, která se již svou technickou povahou nemůže uskutečnit jinak než ve složitě strukturované celospolečenské plánovité kooperaci a její rozčlenění do jednotlivých dílčích asociací výrobců kooperujících mezi sebou – neboli podniků – na tom nemůže z hlediska výrobních sil nic změnit. V reálném socialismu musela této skutečnosti odpovídat i sociálně ekonomická forma spojení živé a mrtvé práce: reálněsocialističtí výrobci spojení s tímto druhem průmyslové práce si nemohli přivlastňovat jinak než přivlastňováním celé masy společenských výrobních prostředků, což je mechanismus, který tvoří podstatu protosocialistických výrobních vztahů ve všech fázích reprodukčního procesu. Tito výrobci nemohli být subjektem vztahů společenského vlastnictví realizujících se prostřednictvím složité struktury dílčích vlastnických funkcí jinak než jako celá masa výrobců, tedy nikoli jako jeden speciální kolektiv či dokonce jednatel, nýbrž šlo o vlastnickou funkci, kde subjektivita individua byla zprostředkována subjektivitou celé třídy a nemohla se realizovat jinak. Šlo o sociálně ekonomické určení třídy, která je vzhledem ke svému postavení v dělbě práce nejdůležitějším nositelem celospolečenské vlastnické funkce, jež nemůže svou úlohu při realizaci socialistických vlastnických vztahů sehrát jinak než jako

celá třída a při určující roli vlastnických rolí realizujících se v celospolečenském měřítku, třídy, která je nejvíce zainteresována na prosazení celospolečenských zájmů – neboli třídy dělnické coby vedoucí třídy společnosti reálného socialismu.

Nesmíme ovšem zapomenout, že rubem celotřídní, nejuplněji společenské vlastnické subjektivity dělnické třídy bylo v prvním historickém vývojovém modelu socialismu takové postavení v dělbě práce, které příslušníky této třídy jako jednotlivce či dílčí kolektivy činilo z výrobně technického hlediska nejvíce ze všech pracujících v protosocialistické společnosti podřízené mrtvé práci, zbavené jistých člověkotvorných aspektů pracovní činnosti a oddělené od řídicí činnosti; sociálně ekonomickým důsledkem tohoto stavu pak byl fakt, že dělník jako jednatel, eventuálně jako dílčí kolektiv, nemohl být ve své každodenní sociálně ekonomické praktické aktivitě, v oblasti vlastnického řízení a spolurozhodování reálným subjektem socialistických vlastnických vztahů, které se uskutečňovaly ve složité dělbě profesionalizovaných funkcí a prostřednictvím složité struktury systému plánového řízení společnosti, jehož podstatné momenty byly rovněž profesionalizovány. Coby jednatel či socialistický pracovní kolektiv „o sobě“ byl tedy dělník v podstatě pouze formálně právním subjektem reálněsocialistických výrobních vztahů a měl tak nejmenší objektivně daný prostor pro realizaci dílčích, individuálních, popřípadě úzce lokálních zájmů – což ale v systému předlistopadového socialismu zároveň právně formalizovalo i nejuplněji společenskou vlastnickou subjektivitu dělnické třídy jako celotřídního celku. Zkoumáme-li tedy dopady staré sociálně ekonomické dělby práce na postavení dělnické třídy v předlistopadovém, reálně existujícím pokusu o socialismus, dospíváme k závěru, že postavení dělnické třídy bylo v tomto systému charakterizováno svérázným rozparem: na jedné straně to bylo určení třídy jako celku – rozhodujícího subjektu vlastnických vztahů, který může svou subjektivitu realizovat jen jako celá třída, v celospolečenském měřítku, při rozhodující úloze celospolečenských zájmů prosazujících se prostřednictvím optimálního souladu dílčích zájmů a vlastnických funkcí. Na druhé straně to bylo ve staré společenské dělbě práce, v jejích samotných technických prvcích zakotvené určení pracovníka – obsluhy stroje jako jednotlivce, tj. určení, ve kterém převládala úloha objektu jak technicko-ekonomických, tak sociálně ekonomických vztahů. Z tohoto rozporu vyplývala nejvyšší zainteresovanost dělnické třídy na překonání staré společenské dělby práce a důsledném rozvoji vlastnických vztahů do takové podoby, kde se subjektem tohoto vlastnického vztahu stává všestranně rozvinuté individuum v rámci sjednocené asociace skutečně rovnoprávných individuí – komunistické společnosti. Z podstaty tohoto rozporu také vyplývalo, že základní cestou k jeho překonání byla rostoucí společenskost výrobního procesu, rozvoj forem celospolečenského přivlastňování, což předpokládalo i překonání staré společenské dělby práce v jejích sociálně ekonomických i výrobně technických momentech.<sup>58</sup>

Z uvedeného rozporu určujícího postavení dělnické třídy ve výrobních vztazích předlistopadového socialismu vyplýval jeden moment, jež měla reálněsocialistická dělnická třída společný s ostatními pracujícími, a to jak ve všelidovém sektoru, tak i v celé socialistické společnosti. Byla to skutečnost, že základní vlastnická subjektivita byla i u těchto ostatních pracujících zprostředkována příslušností ke společnosti jako celku, že subjektem socialistického společenského vlastnictví se jednotliví občané stávali nikoliv jako jednotlivci, ale společnost jako celek prostřednictvím systému společenského řízení a že jako jednatel „o sobě“ byl občan naopak objektem těchto vztahů v jejich komplexní socialistické podobě. Jestliže však u dělnické třídy byl tento moment v podstatě jediným určením jejího sociálně ekonomického postavení v reálně fungujícím socialismu, nebylo tomu tak u ostatních skupin pracujících, neboť modifikace vlastnických funkcí v důsledku určitých výrobně technických podob práce, se kterými byly tyto skupiny pracujících spojeny, se zde projevovaly v podobě určité sociálně ekonomické dvojakosti těchto skupin. Nejnázorněji nám k demonstrování oné dvojakosti může sloužit zásadní protipól obsluhy stroje, ať již má tato obsluha formu fyzické

či duševní práce: tímto protipólem je činnost, jejímž objektem působení není bezprostředně mrtvá práce, ale práce živá – jde o řídicí a organizační činnost jako další charakteristickou podobu výrobně technické dělby práce, která byla za kapitalismu zároveň nositelem sociálně ekonomicky dvojakého určení, jelikož šlo na jedné straně o určení vykořisťované práce, na druhé straně o určení dílčí vlastnické subjektivity v procesu realizace vlastnické funkce kapitalisty. Soustředíme proto svoji pozornost na řídicí činnost v oblasti ekonomiky, ať již jde o řízení v oblasti výroby, či mimo bezprostřední výrobní proces, a na sociálně ekonomické postavení pracovníků s touto výrobní činností spjatých, když víme, že již z Marxovy analýzy dvojakého charakteru řídicí činnosti vyplývá, že řídicí činnost je vždy nositelem určité sociálně ekonomické subjektivity a svou sociálně ekonomickou stránkou je řídicí činnost realizací vlastnické funkce vyplývající z charakteru příslušné vlastnické formy.

Za kapitalismu byla práce řídicího pracovníka přes své určení vykořisťované námezdní práce zároveň realizátorem podřízených dílčích vlastnických funkcí kapitalisty.<sup>59</sup> Sovětský typ socialismu vytvářel rovněž jistou sociálně ekonomickou dvojakost řídicí činnosti, ovšem ve zcela odlišné rovině – na základě překonání určení vykořisťované práce v celé společnosti a na základě rámcového sjednocení celé společnosti s výrobními prostředky. Sociálně ekonomická stránka řízení v předlistopadovém typu socialismu nemohla neodrážet onu základní dělbu vlastnických funkcí, kterou se první pokus o socialismus vyznačoval – totiž dělbu mezi funkcemi realizujícími se celospolečensky a v měřítku dílčích asociací: sociálně ekonomický aspekt řízení v reálném socialismu tak musel vycházet z určité jednoty těchto typů vlastnických funkcí, tedy i dvou typů zájmů, a jelikož tato jednotu byla zároveň rozparem, byla poznamenána i rozparem mezi společenským a lokálním zájmem. „Socialistický řídicí pracovník, který na jakémkoli stupni hierarchie společenského řízení realizuje svou výrobně technickou, respektive organizačně technickou funkci, dostává se tu jako individuum či dílčí kolektiv atd. do role, kdy je jeho úkolem spojovat společenské funkce s dílčími vlastnickými funkcemi realizujícími se v podmínkách pracovního kolektivu, který řídí. Stává se tedy nositelem procesu spojování společenských zájmů pracovních kolektivů, podniků, institucí, řídicích štábů samotných. Tam, kde dělníkovi nedává dělba práce jiné východisko než jako celá třída prosazovat společenský zájem, tam pro řídicího pracovníka v důsledku specifické podoby jeho činnosti, resp. faktu, že tuto činnost rozvíjí v podmínkách určité dělby vlastnických funkcí, vzniká určitý relativně samostatný manévrovací prostor, určitá omezená subjektivita jako jednotlivce či dílčího řídicího kolektivu. Jediná záruka, že v tomto prostoru nedojde k výkyvům směrem k neúměrnému akcentu lokálních zájmů a prohlubování rozporu mezi tímto zájmem a zájmem společenským, je v intenzitě subjektivity té společenské síly, které dělba práce podobný manévrovací prostor pro její příslušníky či dílčí kolektivy neposkytuje – dělnické třídy, třídy, která díky výrobně technické podobě své práce, zprostředkovaností své závislosti na společnosti jako celku pohybem mrtvé práce, se může stát skutečným subjektem vlastnictví jen jako celá třída, a to právě organizací pohybu práce v celospolečenském měřítku.“<sup>60</sup>

V reálně fungujícím socialismu se mohla dělnická třída přetvářet ze třídy „o sobě“ ve třídu „pro sebe“ coby subjekt společenského všelidového vlastnictví a i pracovníci řídicího aparátu mohli překonávat potenciální nespolečenskost a zájmovou dvojakost své vlastnické subjektivity, čímž se lokální vlastnická funkce stávala jevovou formou realizace funkce celospolečenského přivlastňování, zároveň však bylo také možné, že se pouze celotřídní a jen společenská vlastnická praxe dělnické třídy vůbec nerealizovala, byla oslabována a potlačována, a naopak mohlo docházet ke zveličování vlastnické subjektivity řídicích pracovníků, čímž v určité ekonomické lokalitě přestávala být vynaložená živá a mrtvá zvěčnělá práce společensky užitečnou a nutnou: marxistický teoretický a metodologický přístup ke zkoumání dopadů výrobně vztahové dimenze staré společenské dělby v podmínkách předlistopadového modelu socialismu může kvůli možné hypertrofii lokální

vlastnické role, jež způsobovala oslabování společenského vlastnictví výrobních prostředků, naprosto oprávněně pokládat pracovníky aparátu společenského řízení v protosocialismu za zvláštní a velice svéráznou společenskou třídu. Znovu si připomeňme, že se podnikový kolektiv pracujících, tedy i dělnický pracovní kolektiv, mohl stát subjektem socialistického všelidového vlastnictví pouze jako nositel celotřídní vlastnické subjektivity dělnické třídy, tímto nositelem se ovšem nemohl stát každý pracovní kolektiv a žádný pracovní kolektiv se jím nestával automaticky, ale jen prostřednictvím procesů, k jejichž označení užívala oficiální státní ideologie pojem „vedoucí úloha dělnické třídy“, jež se v dělnických pracovních kolektivech mohla realizovat prostřednictvím sociálně ekonomických aktivit spočívajících v rozličných formách podílu dělníků na vlastnickém spolurozhodování.

V této souvislosti doktor Heller psal: „Rozborem jednotlivých druhů sociálně ekonomické, vlastnické aktivity dělnické třídy se tedy dostáváme až k významu a úloze, kterou hraje socialistická politika a politická aktivita dělnické třídy a ostatních pracujících ve zprostředkování sociálně ekonomické, vlastnické aktivity dělnické třídy. Právě politika, politická aktivita, především politická aktivita příslušníků dělnické třídy, sehrává klíčovou a aktivní roli v rozvoji této subjektivity a funguje jako účinný prostředek prolamování limitů, jimiž stará dělba práce realizaci této subjektivity zatížila.“<sup>61</sup> A posléze uzavřel: „Tento vnitřní dopad politiky formující vědomí a postoje příslušníků dělnické třídy není ovšem omezen jen na dělnickou třídu, ale zasahuje i příslušníky jiných tříd a vrstev, pokud jsou vtahováni do politické aktivity na bázi politického hnutí dělnické třídy. Tam, kde sociálně ekonomicky je mezi dělnickou třídou a ostatními třídami a vrstvami socialistické společnosti určitá objektivní zájmová diference daná prvky potenciální nespolečenskosti těchto vrstev rodící se z dělby práce a lokálních vlastnických funkcí vykonávaných těmito pracujícími, pomáhá účast na politické aktivitě společně s dělnickou třídou a pod jejím vedením, pod vedením jejího předvoje – komunistické strany, upevnit vztahy mezi dělnickou třídou a těmito pracujícími v rovině nadstavbových rysů, což se zpětně odráží v ekonomické aktivitě těchto pracujících a vytváří předpoklady pro omezování a zatlačování z ekonomiky se rodících živelných dezintegračních tendencí. U spojeneckých tříd a vrstev přispívá tento vliv politické aktivity k rozvíjení společenské stránky jejich dvojakého ekonomického postavení a všestranně upevňuje jednotu mezi těmito třídami a vrstvami a dělnickou třídou, jak v objektivní, tak v subjektivní rovině. Zkoumání problému vlastnické subjektivity dělnické třídy nás tedy nevyhnutelně přivádí k reflektování úlohy socialistické politiky, politického systému socialistické společnosti a především ke zdůraznění významu a úlohy hlavního článku tohoto systému – marxisticko-leninské strany. Právě činnost této rozhodující politické instituce socialistické společnosti, proces vědeckého stranického vedení, který je hlavním obsahem této činnosti, je klíčem k tomu, aby všechny články politického systému socialistické společnosti byly schopny plnit svou úlohu při realizaci a prohlubování společenské subjektivity dělnické třídy, při prolamování objektivních zábran, které pro realizaci této subjektivity vytváří stará dělba práce a její souvislosti. Bez těsného spojení dělnické třídy a marxisticko-leninské strany formou rozšiřující se účasti příslušníků dělnické třídy na procesu vědeckého stranického vedení společnosti, bez prohlubující se vedoucí úlohy strany zůstává ona specifická „jen celospolečenská“ subjektivita dělnické třídy nenaplněna a je nahrazována subjektivitou jiných společenských sil, která v logice současného třídně rozděleného světa dříve či později, více či méně zprostředkovaně přechází v destrukci socialistických společenských vztahů a restauraci subjektivity buržoazie, jak v oblasti sociálně ekonomické, tak i v ostatních oblastech života společnosti.“<sup>62</sup>

Nepředstavovalo však toto řešení – a předlistopadový model socialismu žádné jiné řešení zapojování příslušníků dělnické třídy do procesu společenského řízení prosadit nemohl – spíše způsob, jímž se pozitivní vyústění dialektiky společenských a lokálních vlastnických funkcí na bázi soustavy socialistických vlastnických forem neboli rozvíjení vedoucí úlohy

dělnické třídy v procesu zdokonalování společenského všelidového vlastnictví dále problematizovalo? I Heller musel uznat, že do procesu intenzifikace vlastnické subjektivity dělnické třídy, v němž sehrávala klíčovou úlohu politická aktivita dělníků, vstupovaly nejrůznějšími cestami limity staré dělby práce: „Některé z těchto cest jsou na první pohled zřejmé a markantní. Jsou to např. limity času pro účast dělníků na různých formách zapojení do řízení a zvláště pro účast na politické aktivitě, informační a kvalifikační bariéra daná profesionálním vybavením dělníka, která jej znevýhodňuje ve srovnání s řídicím či duševním pracovníkem a promítá se i do jeho politické aktivity: působí zde i nemožnost, aby politická aktivita dělníka prostupovala jeho každodenní profesní aktivitou v takové míře, jako tomu může být u řídicího pracovníka, některých skupin vědeckých či administrativních pracovníků apod.“<sup>63</sup> A dodával: „Vedle těchto cest, však existují i cesty daleko méně zjevné a probádané, i když empiricky často výrazně reflektované. Je to především skutečnost, že výše uváděná zájmová dvojakost některých skupin pracujících, jejich „potenciální nespolečenskost“ daná spojením s lokálními vlastnickými funkcemi a volnější vazba na celospolečenské souvislosti realizace těchto funkcí, jako je tomu např. u řídicích pracovníků, se nemůže za určitých podmínek nepromítnout i do politické aktivity těchto skupin.“<sup>64</sup>

Revoluční marxisticko-leninská strana nového typu neboli strana profesionálních revolucionářů vyrůstala z proletariátu a formovala se v revolučním politickém třídním boji proletariátu proti vykořisťovatelské podstatě kapitalistického systému, ekonomické a státní politické moci buržoazie, po vítězství proletářské revoluce si však tito profesionální revolucionáři zprofesionalizovali vlastnické řízení a rozhodování za dělnickou třídu – pochopitelně že v jejím nejvlastnějším zájmu! – a stali se politicko-ideologickým jádrem vznikající třídy řídicího aparátu reálně existujícího socialismu s pro ni typickou zájmovou dvojakostí, potenciální nespolečenskostí a možností zveličovat lokální vlastnickou subjektivitu, díky čemuž se v útrobách sociálně ekonomického organismu reálného socialismu mohly rodit ekonomické lokality (a těmito ekonomickými lokalitami mohly být jednotlivé podnikové pracovní kolektivy nebo skupiny jednotlivých podnikových pracovních kolektivů, jednotlivé okresy, kraje ale i celé státy či soustavy států), v nichž nejenom že mohla být oslabována dominující vlastnická subjektivita dělnické třídy, nýbrž i nahrazována vlastnickou subjektivitou jiných tříd a sociálně ekonomických skupin. I Heller musel již v předlistopadovém období uznat, že: „Profesionální aparát zprostředkuje jak svou pracovní dobou, tak svou kvalifikací třídě jako celku proces překonání bariér dělby práce a činí tak její vedoucí úlohu ve společnosti organizačně technicky možnou.“<sup>65</sup> Ona formulace, že profesionální stranický aparát zprostředkuje dělnické třídě překonávání bariér staré, coby „mateřská znaménka kapitalismu“ od kapitalistické společnosti zděděné, dělby práce a vytváří tak organizační a technické podmínky pro její vedoucí úlohu ve společnosti, představovala úlitbu v reálně fungujícím socialismu vládnoucí ortodoxní stalinistické ideologii. Heller však i zde naprosto správně zdůrazňoval moment profesionalizace coby nástroje monopolizace vlastnického i politického řízení, již se fixovala a zvětšovala sociálně ekonomická nerovnost, produkovaly a reprodukovaly rozdíly a odstíny v objektivních možnostech sociálně ekonomické praktické aktivity mezi příslušníky dělnické třídy a pracovníky řídicího aparátu.

V polistopadovém období již Heller hovoří mnohem otevřeněji a jasněji, zároveň však také trochu příliš lapidárně a zjednodušeně: „Kořenem všeho byla právě výše zmíněná nerovnost ve spojování s výkonem vlastnických funkcí privilegovaných neprivilegovaných vrstev, nemožnost, aby neprivilegované vrstvy mohly reálně vystupovat jako celospolečenská vlastníci a zároveň cítily dopady své práce a svého spolurozhodování. Leckdo může samozřejmě vznést námitku, že přece dělníci mohli do řízení společnosti vstupovat až na nejvyšší stupeň prostřednictvím stranických orgánů i orgánů socialistického státu. To však byla pouhá fikce. Dělník – i jako člen KSČ – brzy poznal, že také ve straně rozhodují privilegované vrstvy řídicího aparátu, ke kterému se zde navíc přidával aparát stranický. Při

uplatňování práva kontroly ZO KSČ v podniku poznali dělníci rychle, či hlas je nejvíce slyšet a za koho se postaví příslušný stranický orgán – zda za vlivného ředitele podniku, člena předsednictva OV KSČ, nebo za sebeuvědomělejšího dělníka protestujícího kupříkladu proti tomu, aby stavební podnik bezúčelně zahrabával obrovské hodnoty zbytkového materiálu. Celkovým důsledkem této situace byla nová – od kapitalismu do značné míry odlišná – forma reprodukce odcizení práce, která se výrazně promítla i do společenského vědomí. Státní vlastnictví nebylo jednotlivci ani náhodou vnímáno jako „jejich“ společné vlastnictví, ale jen jako „vlastnictví státu“, k němuž v zásadě nemají žádný vztah. Proto také bylo po listopadu možné, aby občané hromadně propadli privatizační hysterii a dočasně uvěřili pohádce o „hodném kapitalistovi“, který bude lepší hospodář v jejich podniku a poskytne jim lepší mzdy i pracovní podmínky.“<sup>66</sup>

První historický pokus o vybudování spravedlivějšího společenského řádu vyrůstal z revolučně demokratického řešení antagonistického rozporu mezi prací a kapitálem, proletariátem a buržoazií, po dobytí politické státní moci proletariátem mezi silami usilujícími o výstavbu socialismu a silami protisocialistickými a kontrarevolučními, „zapomínal“ však na řešení rozporu mezi dělnickou třídou a pracovníky aparátu společenského řízení, rozpor původně neantagonistický, vždyť také šlo o rozpor na sociálně ekonomické základně socialistického všelidového vlastnictví mezi různými třídami a vrstvami pracujících, mezi původně třídními spojenci v zápase proti zbytkům poražené buržoazie uvnitř společnosti a monopolní velkoburžoazií světové kapitalistické soustavy navenek. Předlistopadový systém ovšem nedokázal učinit z vlastnické role pracovníků řídicího aparátu dílčí a podřízenou součást celotřídní, nejmúplněji a nejdokonaleji společenské vlastnické subjektivity dělnické třídy, jež by tak vytvářela základní sociálně ekonomickou kvalitu a identitu socialismu, neboť zájmově dvojaká, potenciálně společenská i nespolečenská sociálně ekonomická praxe řídicích pracovníků, jež neustále kolísala mezi celospolečenskou a lokální vlastnickou funkcí, se naopak stávala prvotní a základní ve vztahu k vlastnické subjektivitě dělnické třídy. Tím se ve vlastnické struktuře tvořící jádro výrobních vztahů reálně existujícího socialismu převracel vzájemný vztah mezi prvotní a základní a druhotnou a odvozenou sociálně ekonomickou aktivitou a vedoucí úloha dělnické třídy při rozvíjení a zdokonalování společenského všelidového vlastnictví se redukovala na formálně právní a deklarativní úroveň, a to již v období, kdy ve vlastnické praxi pracovníků řídicího aparátu převládala společenská stránka jejich vlastnické role. Z tohoto důvodu nám při zkoumání svérázné logiky vlastnického jednání pracovníků nejrůznějších složek protosocialistického řídicího aparátu nemůže poskytnout metodologické východisko analogie s formálním a reálným podřízením práce kapitálu, jak se o to pokoušel Heller v předlistopadovém období ve své teoretické badatelské činnosti.<sup>67</sup>

Již jsme se zmiňovali, že tato pouze celotřídní a jen celospolečenská vlastnická subjektivita dělnické třídy, ze které plynulo, že coby dělnický pracovní kolektiv jsou příslušníci reálně socialistické dělnické třídy pouze objektem vlastnické subjektivity jiných skupin a vrstev pracujících, především kolektivů řídicích pracovníků, jež zároveň korespondovala s manévrováním mezi celospolečenským a lokálním vlastnickým zájmem, které pro pracovníky řídicího aparátu produkovala stará společenská dělba práce, čímž mohlo v určitých sociálně ekonomických lokalitách docházet ke zveličování jejich potenciálně nespolečenské, lokální vlastnické role, k hypertrofii vlastnické subjektivity s lokálně omezenou působností, představovala základní, objektivní, vnitřní, systémovou vadu výrobního způsobu předlistopadového typu socialismu. Dokud ve vlastnické praktické činnosti pracovníků řídicího aparátu převládala potenciálně společenská stránka, měl tento systémový nedostatek latentní neboli, česky řečeno, skrytou formu, nepromítal se na empirický jevový povrch společenského života a vývoje, což zároveň bránilo jeho poznání, pochopení a praktickému řešení. V dalším období pak neřešený původně neantagonistický



rozpor ve struktuře sociálně ekonomické základny reálně existujícího socialismu počal neřešením nabývat antagonistických rysů a podobu třídně sociálního konfliktu, jenž vedl jak k sociálně ekonomickému, politickému a ideologickému rozkladu třídy řídicího aparátu, tak i k odcizení dělnické třídy od společenského vlastnictví, jež mělo formu státně administrativního vlastnictví nomenklaturní elity, i od politické moci, kdy vládnoucí třída řídicího aparátu přeměnila diktaturu proletariátu v diktaturu nad proletariátem.

Třída řídicího aparátu nebyla v žádném případě vykořisťovatelskou společenskou třídou, způsobovala však, že reálný socialismus byl pouze „werdende Form“ čili vznikající, utvářející se sociálně ekonomická forma, a nikoli „gewordene Form“ neboli sociálně ekonomická forma utvořená a dovršená socialismem, že to byl přechodný systém, který se mohl vyvíjet k úplnějšímu a dokonalejšímu typu socialismu, že však zároveň také mohlo docházet v jednotlivých buňkách sociálně ekonomického organismu reálně fungujícího předlistopadového socialismu k oslabování vlastnické subjektivity dělnické třídy, rozpadu a rozkladu společenského vlastnictví: stalinský model socialismu tak představoval vykročení za hranice kapitalismu, jež však ustrnulo na půli cesty, neboť, jak jsme také připomenuli, nedokázal přejít od realizace první podmínky procesu překonání soukromého vlastnictví a staré dělby práce, spočívající v podřízení sumy výrobních prostředků společnosti jako celku, k realizaci druhé podmínky tohoto procesu, jež má podle názorů Marxe a Engelse v Německé ideologii spočívat v podřízení masy výrobních prostředků každému jednotlivému členu společnosti. Třída řídicího aparátu byla třídou neklasického typu, nevyznačovala se takovou mírou homogenosti, jako třídy vykořisťovatelské společnosti, neboť jestliže ji na jedné straně spojovala ona určitá možnost manévrovat okolo společenských zájmů, popřípadě se od nich výrazně odchylovat ke zveličování potenciálně nespolečenského lokálního zájmu, na druhou stranu její zájem nevylučoval ani formování celospolečenského souladu lokálních funkcí, byla v tomto smyslu nejen aktuálně nespolečensky jednajícím třídou, ale zároveň i třídou jednajícím potenciálně společensky. Šlo vlastně o zosobněnou náhradu trhu, o třídu jakýchsi nedokonalých správců společenského vlastnictví a bohatství se svéráznou logikou vlastnického jednání, jež neustále beznadějně kolísalo mezi dílčí, lokální a celospolečenskou stránkou jejich vlastnické funkce, odsouzených k věčnému manévrování mezi společenským a lokálním vlastnickým zájmem.

Z nedokonalé společenského sladění dílčích vlastnických rolí řídicího aparátu vyplývala i podstata politické nedemokratičnosti. Problémy této nedemokratičnosti nevyplývaly ze zvláštních období při konsolidaci protosocialistických systémů jednotlivých zemí, kdy zároveň působily silně i faktory vnějšího ohrožení, vnitřního třídního boje a vnitřního soupeření nezkonsolidované elity mezi sebou. V těchto zvláštních dobách se pouze nastartovávala atmosféra a mechanismy klíčové úlohy centra, reprezentovaného případně jednou velkou osobností, které politickými hrozbami, čistkami a procesy měly držet složky aparátu v určitých rámcích. Pravou příčinou nedemokratičnosti v politice ale bylo (a to se vyjevilo v letech určitého uvolnění po kritice kultu Stalina), že si řídicí aparát nemohl demokratičnost ve vztahu k širokým vrstvám dovolit, že jeho ekonomicko-vlastnická suverenita byla natolik omezená, že ji musel neustále kombinovat a posilovat suverenitou politickou, která pochopitelně zase vyžadovala hierarchickou monolitnost a určité autokratické ideologické ospravedlnění. Propojení ekonomicko-vlastnických, politicko-mocenských a ideologických funkcí řídicího aparátu bylo výrazným znakem systému a způsobovalo stavy, kdy např. ideologické otřesy se okamžitě promítaly v rozkladu ekonomicky jednotlících mechanismů a ohrožovaly podstatné základy celého systému. Proto také mají svým způsobem pravdu tzv. stalinisté, když poukazují na to, že odsouzení stalinismu problémy systému do jisté míry zhoršilo. S rozkolísáním centrální špičky zesílily i odstředivé tendence nižších složek řídicího aparátu a celý politický a ekonomicko-vlastnický systém získával výrazné rysy živelnosti, kličkování a manévrování všech příslušníků řídicího

aparátu proti všem. Stalinisté ovšem zapominají, že systém jednotící úlohy jedné osobnosti byl neudržitelný za podmínek, kdy rostl počet a členitost řídicího aparátu, kdy sladování bylo daleko složitější a náročnější, protože systém začal bojovat o zvládnutí intenzifikačních procesů.<sup>68</sup>

Ještě jednou opakujeme, že jelikož podstata fungování reálněsocialistických vlastnických vztahů spočívala v nutnosti realizovat společenské vlastnictví prostřednictvím velmi složité, hierarchické, vertikálně i horizontálně organizované soustavy částečných a dílčích vlastnických funkcí a rolí, bylo ve vývojové etapě extenzivního rozvoje výrobních sil možné dosahovat souladu rozptýlených lokálních a dílčích vlastnických funkcí pouze a jedině pomocí ekonomického řízení cestou příkazově administrativního státního plánu i pomocí diktátorských metod politického mocenského řízení ze strany nejvyššího představitele komunistické strany, což bylo spojeno s vytvářením kultu osobnosti „nejvyššího vůdce“ – a dalších národních vůdců a podvůdců – „světového proletariátu“. Tento svorník třídy řídicího aparátu však mohl účinkovat a pracovníci různých složek horizontálně i vertikálně nesmírně členitého řídicího aparátu mohli vyjevovat potenciálně společenskou stránku své vlastnické subjektivity pouze díky zveličování lokální politicko-ideologické, tedy i vlastnické subjektivity „vůdce a učitele“ na úkor sociálně ekonomické a politické role dalších součástí třídy protosocialistického řídicího aparátu, čímž uvnitř třídy řídicího aparátu vznikal rozpor „vůdce“ – „aparát“, jenž pak v poměru k dělnické třídě a dalším skupinám a vrstvám pracujících nabýval podobu trojúhelníku rozporů: „vůdce“ – „nomenklaturní řídicí aparát“ – „pracující lid“, jehož vzájemné rozpory mohly nabýt antagonistickou povahu, i když, což musíme opět připomenout, příkazově administrativní a státně byrokratické přivlastňování, které bylo sociálně ekonomickou základnou sovětského typu socialismu, představovalo formu reálněsocialistického zespolečnění, byť neúplného a nedokonalého, leč přesto společenského vlastnictví.

Třidu řídicího aparátu sjednocovala do jednoho funkčního celku především diktátorská řídicí a organizátorská role vedoucího činitele komunistické strany a sovětského státu.<sup>69</sup> Z toho důvodu byla po celý Stalinův život společenská role třídy řídicího aparátu reálného socialismu pokroková a revoluční: třída řídicího aparátu dokázala vybudovat sociálně ekonomické základy a politické formy reálného socialismu i uhájit základní vymoženosti socialismu během druhé světové války. V posledních letech Stalinova života a především krátce po jeho smrti se však stále zřetelněji ukazovalo, že diktátorské formy a metody politického řízení ztrácejí svou sociální funkčnost a efektivnost, což se svérázným způsobem zračilo v mytologicko-fetišistickém společenském vědomí, které bylo typické pro stalinský model socialismu v jeho klasickém období a zplodilo kult osobnosti. Základním problémem mytologicko-fetišistického vědomí je to, že uctívaná modla se časem mění v modlu zavrženou, což, jak je obecně známo, potkalo i „vůdce a učitele světového revolučního proletariátu“, jak se můžeme dočíst u Slavoje Žižka: „Stalinismus ve své „nejčistší podobě“ (v období velkých čistek na konci třicátých let) je fenomén mnohem paradoxnější, než by nám chtěly namluvit trockistické historiky o domnělé zradě autentické revoluce, již se dopustila nová nomenklatura. Stalinismus je spíše bodem radikální (sebevztažné) negativity, která plní úlohu jakéhosi „mizejícího prostředníka“ mezi „autentickou“ revoluční fází pozdních desátých let a raných dvacátých let dvacátého století a ustálením nomenklatury jako nové třídy po Stalinově smrti. Tedy to, co charakterizuje tento stalinstický moment, tento skutečný „bod (revolučního) šílenství“ je inherentní napětí mezi starou nomenklaturou a vůdcem, který cítí puzení provádět opakované „iracionální“ čistky, takže nomenklatura se nemůže ustálit jako nová třída: sebe sama táhnoucí („bootstrapová“) spirála teroru zahrnuje potenciálně každého, nejen celou „běžnou“ populaci, ale také nejvyšší nomenklaturu – každý (s výjimkou Jednoho Stalina samého) byl pod neustálou hrozbou likvidace. Člověk se proto může domnívat, že Stalin ve skutečnosti svůj boj s nomenklaturou prohrál (a ztratil tak

podstatnou část své „reálné“ moci) na konci třicátých let, kdy skončily velké čistky (ironií je, že se tento okamžik shoduje se stále komičtějším veřejným uctíváním Stalinovy osoby, s jeho oslavováním jako největšího génia lidstva atd., jako kdyby byla ztráta „reálné“ moci jaksi vyvážena nabytím moci symbolické). Co nomenklatura nabídla Stalinovi, byla úloha srovnatelná s rolí konstitučního monarchy, který dělá tečky nad i, ale nemá skutečnou výkonnou moc (nebo se o ni alespoň musí dělit se sobě rovnými, s členy nejvyššího vedení); Stalin se ovšem takové symbolické role nemohl vzdát a jeho aktivita po skončení druhé světové války (spiknutí židovských lékařů, plánovaná antisemitská čistka a další) prozrazuje snahu získat zpět reálnou moc, snahu, která byla nakonec bezúspěšná. Takže v posledních letech svého života, kdy neustále sílil vzdor nomenklatury, byl Stalin stále více a více izolován jako paranoický šílenec, jehož slova už nemají bezprostřední performativní účinnost. Jeho slova (třeba jeho obvinění z velezrady vznesené proti vedoucím členům nomenklatury) už „nevstoupila v platnost“. Na posledním sjezdu komunistické strany, jehož se zúčastnil (v roce 1952), Stalin ve své řeči obvinil Molotova a Kaganoviče z toho, že jsou to velezrádci a britští špióni; po Stalinově řeči Molotov prostě vstal a prohlásil, že soudruh Stalin se mýlí, protože on a Kaganovič vždy byli a zůstali dobrými bolševiky – a k údivu přítomných stranických delegátů se nic nestalo: oba takto obvinění mužové si zachovali vedoucí posty – věc, která by o několik let dříve byla nemyslitelná.“<sup>70</sup>

Stalin svůj mocenský zápas s „nomenklaturním aparátem“ prohrál, jak se alespoň zdá, již za svého života, v roce 1952 na devatenáctém sjezdu KSSS, posledním sjezdu, jehož se zúčastnil, kdy se „stará stalinská garda“ za rezignovaného přihlížení „lidu“ vzbouřila proti svému „vůdci a učiteli“, jenž byl najednou zcela bezmocný a musel si ono ponížení nechat líbit. Následný dvacátý sjezd KSSS pak rozbil integrující mocenskopolitický svorník stalinského modelu socialismu, nedokázal jej však ničím nahradit, takže se zveličením lokálně omezené působnosti sociálně ekonomické aktivity třídy řídicího aparátu dále umocňovalo a systém výrobních vztahů prvního historického pokusu o socialismus se nikdy nedokázal stát organickou celistvostí.

### III.

#### **Stručný nástin principů samosprávného vlastnictví a podnikání, které začínají u socialistických pracovních kolektivů a vrcholí na úrovni celostátních či nadnárodních a nadstátních samosprávných sociálně ekonomických komplexů**

Pro charakteristiku ekonomického systému samosprávného socialismu je nejpodstatnějším momentem poznání, že v podmínkách staré společenské dělby práce (a z ní vycházející ekonomické struktury podniků a dalších ekonomicky relativně samostatných jednotek) nelze hovořit o bezprostředně společenské práci.<sup>71</sup> Zatímco předlistopadový socialismus si zprostředkovanou společenskost práce dostatečně neuvědomoval a pokoušel se ji překonat převážně přímými direktivami řídicího aparátu, samosprávný socialismus vychází z předpokladu, že základním zprostředkujícím mechanismem musí být trh.<sup>72</sup> Trh musí fungovat jako hlavní zprostředkující mechanismus nejen uvnitř společenského, tj. převážně samosprávného vlastnictví – tedy mezi samosprávnými kolektivy, případně státními a jinými veřejnými podniky (vnitřní oběh), ale i ve vztahu k jiným vlastnickým sektorům, které se budou v socialistické společnosti na jejím počátku vyskytovat (vnější oběh).

System zprostředkování společenskosti v různých úsecích a člancích vynaložené, živé i mrtvé práce ovšem musí zahrnovat i celospolečenské regulační mechanismy v podobě stanovování „pravidel hry“ – orientačních ukazatelů celospolečenskými, demokraticky utvářenými, ve své podstatě regulačními a plánovacími orgány na úrovni vrcholných samosprávných orgánů v sektoru samosprávného vlastnictví a při jejich začlenění jako

subsystému demokraticky vytvářených státních plánovacích a regulačních orgánů. Zásadní rozdíl oproti protosocialismu bude spočívat v tom, že výkon těchto regulačních procesů v centru nebude svěřen nekontrolovatelnému řídicímu aparátu, ale delegátům pracujících ze samosprávného a státního či jiného veřejného sektoru, případně vlastníkům ze sektorů jiných, zejména těm drobnějším. Řídicí aparát bude těmito demokraticky zvolenými delegáty rozhodujícím způsobem usměrňován, dirigován a především kontrolován.

Plánovací a regulační orgány, založené na kontrole aparátu zástupci občanů (vlastníků), pak budou ekonomickými mechanismy (daňová politika, dotace k cenám, granty k rozvojovým programům, prognostické informace, informace o vědeckých objevech, licence zakoupené státem apod.) regulovat živelnost trhu v souladu s širšími celospolečenskými zájmy. Ti zástupci občanů – vlastníků, kteří budou pracovat v těchto kontrolních a regulačních orgánech, budou svou životní úroveň zainteresováni na výsledcích hospodaření (členové samosprávných centrálních vlastnických orgánů na hospodaření jimi regulovaného samosprávného sektoru, členové zasedající ve vlastnických regulačních a kontrolních orgánech státu na výsledcích celé společnosti), přičemž budou mít pravomoc rozhodovat o pravidlech odměňování profesionálního aparátu i o rámcích kádrové politiky jako takové. Bude maximálně potlačen princip politického obsazování těchto samosprávných orgánů. Členové těchto celospolečenských vlastnických a regulačních orgánů budou voleni (parlamentem, jehož součástí bude komora zástupců samosprávných podniků, a v rámci samosprávného sektoru určitými sněmy zástupců samosprávných orgánů podniků).<sup>73</sup> Je přirozené, že členové vlastnických kontrolních a regulačních orgánů nebudou ve své činnosti nahrazovat odbornou činnost profesionálního aparátu v oblasti řízení a plánování ekonomiky.

V první etapě vývoje samosprávného socialismu bude nesporně existovat pluralita vlastnických vztahů. Vedle sebe bude existovat samosprávné (družstevní) vlastnictví (včetně vlastnictví nadnárodních samosprávných komplexů), státní vlastnictví či vlastnictví nadnárodních státních útvarů, vlastnictví regionů, obcí a společenských organizací, vedle nich pak vlastnictví nadnárodních kapitalistických korporací, kapitalistické vlastnictví různé úrovně a maloburžoazní vlastnictví.

Všechny ekonomicko-vlastnické samostatné podniky, bez rozdílů typu vlastnictví, budou vstupovat na jeden celospolečenský trh (tzv. vnější oběh) přirozeně ekonomicky napojený na trh mezinárodní, globální. Budou se přitom řídit jednotnými rámcovými ekonomickými a právními směnicemi celospolečenských regulačních, finančních a plánovacích orgánů. Všechny tyto podniky budou produkovat zboží, tj. jejich práce se bude jevit jako zjevně soukromá a skrytě společenská, a trh bude s konečnou platností prověřovat míru, v jaké bude jimi vynaložená živá i mrtvá práce uznána jako společenská, společensky nutná. Při tomto rozhodnutí nebude žádná forma vlastnictví politicky či právně zvýhodněna.

V různých vlastnických sektorech budou samozřejmě platit specifické zákonitosti dané tímto typem vlastnictví a z něj vyplývajícího rozdělování a spotřeby.

V kapitalistickém sektoru bude trhem prověřené množství společensky nutné práce – hodnota zboží – rozdělováno podle zákona nadhodnoty. Kapitalista uhradí věcné náklady – tak zvaný konstantní kapitál a pracovníkům hodnotu jejich pracovní síly, variabilní kapitál (hodnota pracovní síly a z ní vycházející cena pracovní síly se bude rovněž stanovovat na trhu, za účasti všech vlastnických sektorů, za úlohy odborů a při rámcové regulaci státem) a ponechá si nadhodnotu (zisk). Rozdíly budou mezi globálními kapitalisty a dalšími úrovněmi vlastníků.

Globální kapitalisté obdrží část zisku svých menších partnerů a některé další prvky (ekologická renta, část hodnoty pracovní síly dělníků apod.) prostřednictvím monopolní ceny, tento proces bude ovšem ovlivňován socialistickým národním či nadnárodním státem, který bude omezovat zisk globalizovaného kapitálu ze surfování po světě, kořistění přírodního bohatství, devastaci životního prostředí a zneužívání migrantů, nemluvě už o zneužívání

různých investičních pobídek z daní občanů apod. Postihován bude spekulativní kapitál, včetně toho, jenž parazituje na měnových kurzech.

Ty skupiny kapitálu, které dnes v boji s globální, nadnárodní konkurencí těžily z dodatečného vykořisťování různých kategorií občanů prostřednictvím ovládnutí státu (různé formy privatizace pojišťoven či důchodových fondů, nemocnic, sociálních služeb), tuto podporu ztratí a budou jen jedním z mnoha partnerů ucházejících se o určité ekonomicko-finanční pobídky v případě naplňování společenských potřeb.

Ostatní střední a drobní kapitalisté budou fungovat jako rovnoprávní partneři, ale i u nich bude část jejich zisku přes trh odčerpávána konkurencí ekonomicky efektivnějších, zejména nadnárodních samosprávných podniků formou nové „socialistické“ monopolní ceny. Samozřejmě budou muset čelit i konkurenci efektivnějších kapitalistických podniků.

Všechny typy kapitalistických podniků budou s vývojem socialismu stále více a více limitovány konkurencí samosprávných podniků na trhu práce. Lze předpokládat, že podmínky vlastnické seberealizace a zvyšující se efektivita hospodaření samosprávných podniků povedou k tendenci pracovní síly stát se podílíky na samosprávném podnikání, což bude socialistický stát a veřejné instituce ekonomicky podporovat (možnosti půjček na podíly, odpisy zdanění apod.). Na druhé straně budou mít drobné kapitalistické podniky možnost navazovat výhodné kooperační vazby se samosprávnými, státními a veřejnými podniky a podílet se na jejich zisku i dalších výhodách (zdanění, prognostické informace, vědecké informace, participace na státním výzkumu apod.). Do budoucna lze proto předpokládat postupné „posamosprávňení“ těchto původně kapitalistických podniků za podmínek výhodných jak pro jejich vlastníky, tak pro zaměstnance.

Obdobný vývoj lze předpokládat u maloburžoazních podniků, které budou vlastně v první fázi jen specifickým způsobem odlišného rozdělování hodnoty pracovní síly pracujícím vlastníkům a zaměstnancům doprovázeným jistou mírou rozhodovací samostatnosti. Jako takové budou tyto podniky vyplňovat různé mezery v hospodaření velkých podniků, zejména oblasti nižšího stupně zespolečenštění a naopak vyššího stupně individualizace a osobní tvořivosti a iniciativy při práci. I zde se nesporně půjde cestou provázání se samosprávným, státním či veřejným sektorem, při zachování všech výhod plynoucích pro vlastníky, pracovníky i společenskou produktivitu z operativního vlastnického i odborně technického rozhodování a reagování v těchto podnicích.

Do vnějšího oběhu bude vstupovat i státní a veřejný sektor, který se díky měnícím se třídním i politickým poměrům bude více a více stávat společenským sektorem a přibližovat se samosprávnému sektoru. Tak jak státní a veřejné podniky budou stále více v reálném vlastnickém rozhodování většiny občanů spojených se samosprávným, státním a veřejným vlastnictvím, bude se demokratizovat proces vlastnického rozhodování a rozšiřovat účast zaměstnanců na tomto rozhodování. V souladu s představami klasiků bude probíhat přeměna tohoto typu vlastnictví v ten nejširší typ samosprávného vlastnictví.<sup>74</sup>

Specifické postavení budou mít v tomto vývoji samosprávné podniky, ať již drobnější (družstva) nebo velké komplexy, včetně nadnárodních. V drobných samosprávných podnicích vstupujících do vnějšího oběhu bude vcelku přímá vazba mezi rozhodnutím regulovaného trhu o míře společenské užitečnosti ve vyrobeném zboží či službách obsažené, a prací a spotřebou zaměstnanců. Závažnější zprostředkovávající mechanismy lze však předpokládat ve velkých samosprávných komplexech zahrnujících řadu dílčích, ekonomicky relativně samostatných dílčích kolektivů. Bude to opět trh (tzv. vnitřní oběh), ale trh odvíjející se uvnitř rámce vztahů samosprávného socialistického vlastnictví, který bude zprostředkovávat přerozdělování hodnoty zboží či služeb a osobních příjmů a spotřeby pracovníků v jednotlivých součástech komplexů. Samozřejmě i tento trh bude usměrňován a regulován ekonomickými rozhodnutími vrcholných orgánů každého komplexu a při další koncentraci pak i vrcholných orgánů celého samosprávného sektoru.

V této souvislosti je důležitá jedna poznámka. Řada levicových autorů či aktivistů, zejména mladých, chápe ovšem, mimo jiné i v reakci na monopol neoliberalismu a jeho absolutizace trhu, trh jako něco, co je se socialismem a společenským vlastnictvím neslučitelné, a hledá zoufale různé cesty, jak trh nahradit superdokonalým počítačovým plánováním a direktivním určováním hodnot a cen (většinou se přitom vracejí k dávno překonanému modelu „pracovních peněz“ – poukázek na odpracovanou dobu).<sup>75</sup>

Je to proto, že tito autoři v podstatě chápou vlastnictví jako jakýsi právní či mocenský mechanismus a vlastně podceňují jeho úlohu v celé soustavě a struktuře výrobních vztahů. Nechápu, že není špatný trh, ale vždy jen trh jako nástroj ovládaný aktivním vlastnickým či nevlastnickým jednáním lidí ve skutečné výrobě. Nechápu, že základem existence trhu je velice členitá dělba práce zahrnující nejen dělbu mezi základními typy činností společenských skupin (např. duševní a fyzická práce), ale i naprosto nepřehlednou dělbu činností a věcných zdrojů do nejrůznějších ekonomických lokalit – rezortů, oborů, podniků, dílen apod. Ve své snaze eliminovat trh vycházejí z předpokladu, že možnosti výpočetní techniky jsou již nyní s to celý ten neustále se měnící vztah mezi oblastmi a lokalitami vynaložení práce monitorovat a dokonce prognózovat. Přitom vylučují to aktivní, neustálé a nekonečně tvárné a měnící se vlastnické jednání za podmínek nedokonalého zespolečenštění práce a zdrojů. Odbourávat trh bez překonání sítě vlastnických funkcí vyžadujících aktivní jednání svou vlastnickou rolí determinovaných lidí znamená ovšem podle našeho názoru zapřahat vůz před koně. Pokus o něco takového ve společenské realitě by jen nutně přesunul výkon vlastnických funkcí opět na zvláštní třídu řídicího aparátu rozčleněnou lokálními zájmy a, řečeno Marxovými slovy, „celé to staré svinstvo by muselo začít znovu“.<sup>76</sup>

S tímto způsobem uvažování je těsně spjat i názor, že za socialismu bude mizet zisková pohnutka stimulující úsilí pracovních kolektivů. Argumentace proti tomuto názoru je stejná jako v předešlém případě – v podmínkách dělby práce a rozčleněného vlastnictví při omezených zdrojích není jiná pohnutka, která by převáděla úsilí kolektivů na společného jmenovatele a nutila kolektivy, aby se snažily dosáhnout co nejlepšího výsledku při zacházení s výrobními prostředky i k vlastnímu pracovnímu výkonu a odpovědnému vlastnickému rozhodování. Nemáme lepší pohnutku, která by nutila kolektivy a jednotlivce podrobit se posouzení míry společenské nutnosti a užitečnosti své práce.

Zcela jiná otázka bude, zda se kolektivy při vysoké produktivitě práce svobodně rozhodnou vybrat si část odměny v podobě volného času či mírnějšího pracovního tempa. Takové uvažování však rozhodně nebude záležitostí té etapy socialismu, kde půjde o konkurenční boj s kapitalismem, ať už celosvětově nebo i v rámci jednoho státního (třeba nadnárodního) celku. Společnost, kde tato stimulace nebude nutná, protože zdroje bohatství potečou plným proudem především díky tomu, že se většina lidí bude zabývat společensky velmi přínosnými seberealizačními činnostmi a nutná práce bude minimalizována, se v marxistické teorii nenazývá socialismus, ale komunismus, a ten nemůže vzniknout bez překonání staré společenské dělby práce, což bude ještě náročný a bolestivý proces.

Jestliže hovoříme o procesech rozdělování a spotřeby v samosprávném socialismu, je třeba vyjasnit ještě jednu otázku, která leckdy dělá problémy lidem bez hlubší marxistické teoretické výbavy. Pokud jsme až dosud hovořili o vlastnictví, měli jsme na mysli celý komplex vztahů a je realizujících aktivit týkajících se výrobních prostředků. Jeho těžiště je samozřejmě v oblasti výroby, ale prostupuje všemi fázemi reprodukčního procesu – výrobou, směnou, rozdělováním i spotřebou. V oblasti spotřeby je subsystemem vlastnictví výrobních prostředků osobní vlastnictví spotřebních předmětů či služeb konzumovaných v procesu reprodukce pracovní síly člověka. Toto osobní vlastnictví má specifické podoby podle toho, v rámci kterého vztahu vlastnictví výrobních prostředků se odvíjí. Může mít podobu kapitalistovy konzumace jeho osobního důchodu a naplňování jeho volného času, může mít podobu konzumace výnosu maloburžoazního podnikání ve volném čase maloburžoazního

vlastníka, která se nijak zásadně neliší od osobního vlastnictví jako způsobu konzumace zboží a služeb námezdního dělníka reprodukcijícího svou schopnost pracovat i svou rodinu.

V samosprávném socialismu samozřejmě nepřichází v úvahu jakákoli reglementace osobního vlastnictví spotřebních předmětů i služeb v jakékoli podobě, včetně osobního vlastnictví kapitalisty, bez ohledu na to, že tohle osobní vlastnictví pochází z nadhodnoty vykořisťovaných zaměstnanců. Hovoříme-li o pluralitě vlastnictví výrobních prostředků na počátku socialismu a o překonávání soukromého vlastnictví ve svobodné soutěži, vyplývá z toho i fakt, že nedojde (jako tomu bylo v revoluci, jež dala vzniknout reálnému předlistopadovému socialismu) k zestátnování domů či automobilů kapitalistů, jakémukoli zabavování jejich mobiliáře, omezování služeb, které si kapitalista ze svého důchodu platí, včetně služeb placeného personálu, který si může dovolit. Totéž samozřejmě platí i o maloburžoazních vlastnících a zcela bez diskuse i u námezdních zaměstnanců či samosprávných vlastníků. Regulace spotřebních mechanismů v rámci osobního vlastnictví může probíhat jen ekonomickými prostředky – nabídkou zboží či služeb, včetně společenských, příp. vstupu do pozitivních společenských vztahů. Může být také součástí osvětového procesu (např. boje proti přejídání, plýtvání předměty denní spotřeby apod.). Jakékoli mocensko-administrativní zásahy jsou nepřijatelné – samozřejmě za podmínky, že velevážený příslušník kapitalistické společenské třídy bude respektovat a dodržovat zákony státní moci samosprávného socialismu a nebude vyvíjet žádnou kontrarevoluční politickou aktivitu, při níž by například využíval svého bankovního konta nebo osobních styků (čili tak zvaného „sociálního kapitálu“). Je známo, že prvním zákonem socialistické revoluce, jež pochopitelně platí i v sociálně ekonomických a mocensko-politických podmínkách samosprávného modelu socialismu, je nezbytnost hájit revoluční vymoženosti, což není možné provádět pouze přes počítač a po internetu.

Součástí předmětů v osobním vlastnictví se klidně může stát i předmět, který může být za jiných okolností využit jako výrobní prostředek – např. soustruh pro domácí kutilství, auto, počítač, půda na zahrádku, samozřejmě dům apod. Stejně tak se součástí služeb placených v rámci osobního vlastnictví může stát např. služba trenéra, bodyguarda či sekretářky. Přitom v žádném případě nejde o vykořisťování. Kvantitativní velikost osobního vlastnictví nesmí hrát žádnou roli, pokud je odvozeno od legální pracovní činnosti či podnikání, včetně kapitalistického. Z tohoto osobního vlastnictví nemůže být (jako v konkrétně historickém rámci stalinského modelu socialismu) vyvozováno žádné politicko-mocenské či ideologicko-mravní znerovnoprávnění takového vlastníka. Je samozřejmě na demokratickém státu, jak dalece bude chtít toto osobní vlastnictví zdaňovat a převádět do státní pokladny. Je tedy třeba rozhodně odmítnout jakékoli pokusy zatemňovat hranici mezi vlastnictvím výrobních prostředků a osobním vlastnictvím a rozněcovat nějaké obavy z vyvlastňování domů či bytů, zahrádek, zboží k osobní spotřebě a podobně.

Pokusme se teď na základě Marxovy metody použité v Kapitálu uvažovat o základních prvcích politické ekonomie uvnitř samosprávného komplexu. Představme si pro jednoduchost stav, kdy by např. v podmínkách EU existoval pluralitní vlastnický trh, na němž by se kromě sítí globálního kapitálu a mnoha středních a malých kapitalistických podniků, a pochopitelně i mnoha maloburžoazních podnikatelů, uplatňoval i jeden silný samosprávný vlastnický komplex. Pro další zjednodušení neuvažujme množství vnitřních horizontálních i vertikálních vazeb mezi dílčími samosprávnými podniky, které tento komplex tvoří, a počítejme jen s dvoustupňovou vertikální vazbou – s vazbou mezi jedním ekonomickým centrem (s jakousi obdobou Fondu národního majetku jakožto střešového orgánu nad všemi samosprávnými podniky<sup>77</sup>) a mezi mnoha dílčími samosprávnými podniky nižšího stupně podnikajícími v určité konkrétní sféře (např. ve výrobě počítačového software, ale mohou to být i jiné výrobní podniky, podniky služeb, obchodu, marketingu, účetnictví, banky, školy, nemocnice apod.).

Jak fungují v těchto podmínkách základní hodnotové kategorie, které svého času popisoval Karel Marx? Jak zde funguje a realizuje se zboží, jako kategorie, která byla pro Marxe při jeho analýze v Kapitálu kategorií výchozí? Jak už jsme uvedli výše, oběh zboží je vlastně překonáváním vnitřního rozporu práce tkvící ve zboží – rozporu mezi skrytě společenským a zjevně soukromým charakterem práce, rozporu, který způsobuje existence soukromého vlastnictví výrobních prostředků. Jak se ve fungování této kategorie v podmínkách námi zkoumaného typu přechodné společnosti odráží vlastnická dvojakost existující v této společnosti – koexistence kapitálového a samosprávně-vlastnického vztahu zprostředkovaná vnějším i vnitřním oběhem zboží?

V dialektice obou oběhů se realizuje složité zprostředkování skryté společenskosti práce přes její zjevně lokálně partikulární charakter ve vnitřním oběhu a zjevně soukromý charakter v oběhu vnějším.

Do vnitřního oběhu vstupuje výrobek samosprávných vlastníků zapojených do samosprávného komplexu jen natolik, nakolik se ve vnějším oběhu potvrzuje jako zboží se směnnou hodnotou (SH) i užitnou hodnotou (UH). Skrytá míra společenskosti práce samosprávných výrobců se ve vnitřním oběhu vyjevuje jen natolik, nakolik se potvrzuje ve vnějším oběhu zjevně soukromý charakter této práce. Je jedno, zda na vnější trh vstupuje produkt samosprávného dílčího kolektivu přímo (např. od dílčího podniku, který prodává přímo svou produkci) nebo přes celkový samosprávný komplex (jeho ústřední obchodní podnik).

Vlastnické zarámování (základní výrobní vztah) procesu vynakládání a poměřování živé i mrtvé práce uvnitř samosprávného komplexu (SK) je tento:

Spoluvlastník komplexu je potenciálně úhrnným společenským vlastníkem výrobních prostředků (v rámci celého samosprávného komplexu), jeho profesionální pracovní činnost je zároveň vlastnická aktivita. Na druhé straně profesní aktivita není jedinou formou vlastnické seberealizace člena SK, zejména tam, kde je profesionálně oddělen od řídicí práce. Jsou to právě různé formy účasti na řízení, ať už vykonávané v rámci profesionální náplně nebo mimo ni, které jsou společné všem členům SK bez ohledu na stávající profesní dělbu práce a doplňují vlastnický profil člena. Je přirozené, že u členů, kteří nejsou odbornými profesionály v řízení, jde spíše o aktivity, ve kterých se pracovník podílí na rozvíjení vlastnické stránky řízení, nikoliv stránky technicko-organizační.<sup>78</sup>

V profesionální vlastnické aktivitě, tj. v té aktivitě, která prostupuje odbornou profesní činnost členů SK, je ovšem třeba rozlišovat formy zařazení pracovníka, který je zároveň spoluvlastníkem komplexu a disponuje jeho výrobními prostředky. Pokud je profesně spojen s primární rovinou realizace vlastnického vztahu, tento vlastník – pracovník používá své prostředky k výrobě zboží (hmotného i služeb) prodávaného na trhu a produkuje tím v samosprávném komplexu formu nadhodnoty. Pokud je spojen se sekundární rovinou, pohybuje se v oblasti faux frais<sup>79</sup> (neproduktivních, ale nutných nákladů vyplývajících z dané společenské formy výroby – jako je např. marketing, účetnictví) a svou nadprací snižuje nutné ztráty na v SK vyprodukované nadhodnotě. V terciální rovině se spojuje s výrobními prostředky komplexu určenými pro osobní, nevýrobní spotřebu členů komplexu (kuchařka v závodní jídelně, učitel ve škole či lékař v nemocnici, které jsou součástí samosprávného vlastnického komplexu) a svojí prací (i nadprací) realizaci této spotřeby zajišťuje. Nadhodnotu komplexu přitom nezvyšuje, ani nešetří, ale naopak spotřebovává. To jsou tři základní formy realizace vlastnické aktivity spoluvlastníka komplexu, kterými profesní činností přímo či zprostředkovaně vstupuje do produkce zboží a vtiskuje tomuto zboží skrytě společenský charakter. Další doplňkové vlastnicko-řídicí aktivity, které pracovník vykonává, samozřejmě nemusí být s jeho profesním zařazením totožné a mohou více či méně prolamovat kontury fixované společenskou dělbu práce.



V důsledku své vlastnické seberealizace si všechny tři kategorie spoluvlastníků přivlastňují podíl na nadhodnotě (multiplikačním fondu) vyprodukované celým komplexem. Přivlastňují si je pochopitelně prostřednictvím fungování procesů zboží výroby v celé společnosti i v rámci komplexu. Výrobní prostředky či peněžní fondy nejsou ve vnitřním oběhu kapitálem (zprostředkováním vztahu přivlastňování nadhodnoty vlastníkem na úkor nevlastníků) natolik, nakolik se jako kapitál potvrzují ve vnějším oběhu.

Problém je ovšem v tom, nakolik je člen dílčího kolektivu v rámci samosprávného komplexu vlastníkem konkrétních výrobních prostředků, se kterými pracuje. V rámci propojeného komplexu je pouze vlastníkem úhrnu výrobních prostředků a některé z nich jsou mu fakticky svěřeny. Je tu rozdíl od socialismu sovětského typu, kdy byli zejména dělníci pouze velice formálně (potenciálně, nenaplněně) vlastníky výrobních prostředků a kdy byl reálným vlastníkem ve vysoké míře fakticity řídicí aparát. Proto také docházelo k určité době prodeje pracovní síly řídicímu aparátu jako zprostředkujícímu vlastníkov<sup>80</sup>.

Vzniklý výrobek (respektive služba), který musí být prověřen jako normální zboží, je hodnotově informací o velikosti společensky nutné práce na výrobek vynaložené. Tato celospolečensky uznaná hodnota se v podmínkách příslušného dílčího kolektivu samosprávného komplexu prověřuje a strukturuje vnitřním oběhem v sociálně ekonomickém rámci komplexu.<sup>81</sup>

Kolektiv dílčího podniku vstupuje do vnitřního oběhu s lokální hodnotou, která je strukturována podle podílu práce nutné (živé a mrtvé) a nadpráce. Za normálních okolností se lokální hodnota vyjádřená v penězích rozpadá na: a) konstantní fond cf – fond na obnovu hodnoty spotřebovaných výrobních prostředků (neboli mrtvé, zvěčnělé práce); b) variabilní fond vf – fond na obnovu hodnoty spotřebované pracovní síly; c) multiplikační fond mf – fond odpovídající přidané hodnotě přesahující náklady na výrobek. Tento fond se dále dělí na spotřební (mfs) a akumulací (mfa).

Podle členitosti vnitřní zprostředkovanosti procesu vyjevování společenskosti práce v rámci SK (například podnik, nadpodnikové seskupení, komplex jako celek – řekli jsme si, že uvažujeme jenom vazbu celek komplexu – dílčí kolektiv) dochází k porovnání hodnoty produkce dílčího kolektivu a hodnoty produkce vyššího celku. Nakolik do hodnoty produkce dílčího kolektivu vstoupily výrobní prostředky a živá práce vynaložená v rámci vyššího celku nebo paralelních celků, dochází k přerozdělení všech složek hodnoty a tím i podílu na multiplikačním spotřebním fondu. Formy tohoto přerozdělení jsou kompatibilní s formami hospodářského mechanismu kapitalismu – úhrady půjček, úroky, odpisy apod.

Celý problém můžeme uchopit i z jiného konce (pro jednoduchost stále kalkulujeme jen s dvoustupňovou hierarchií v rámci samosprávného komplexu).

Dílčí kolektiv v rámci samosprávného komplexu (DKSK) dostává k dispozici část konstantního fondu komplexu cfd (konstantní fond vyčleněný pro dílčí podnik), spojuje s nimi svou pracovní sílu v hodnotě vfd (variabilní fond dílčího podniku) a vytváří výrobek. Ten se prověřuje ve vnějším oběhu jako UH i jako hodnota H s předpokládanou a ve vnějším oběhu obvyklou vnitřní strukturou  $c + v + m$  (konstantní a variabilní kapitál plus nadhodnota). Tím se potvrzuje zároveň jako zboží pro účely samosprávného komplexu (SK). Finanční prostředky získané z vnějšího oběhu prodejem výrobku se vrací do vnitřního oběhu nejprve dílčímu kolektivu, který z nich uhrazuje samosprávnému komplexu spotřebovaný cfd, členové dílčího kolektivu si rozdělují vfd a podle stanovených pravidel z mfd buď uhrazují v rámci komplexu úrok ze zapůjčených prostředků nebo, pokud si zapůjčili prostředky mimo SK, uhrazují tento úvěr. Pokud sami zapůjčili výrobní prostředky nebo peníze, doplňuje se jejich multiplikační fond z úroku z těchto prostředků, ať už jde o přerozdělení mezi kolektivy uvnitř komplexu anebo příjmy z prostředků zapůjčených mimo komplex. Část mfd (multiplikačního fondu dílčího kolektivu) si rozdělují členové dílčího kolektivu, případně ji ponechávají jako určitý rezervní spotřební fond, část investují ve svém dílčím podniku, část odevzdávají do

ústředního multiplikačního fondu (mfu). Centrální mfu je pak rozdělován na centrální akumulační fond afu (ten se dále dělí na investiční prostředky v oblasti konstantního fondu cafu a investiční prostředky v oblasti variabilního fondu vafu) a centrální spotřební fond sfu část, která je podle určitých kritérií rozdělována mezi všechny podílníky komplexu, ať už individuálně nebo ve formě komplexem poskytovaných bezplatných služeb. Z multiplikačního fondu (nejen z jeho spotřební části) se po skončení cyklu připočítává (nebo odpočítává) příslušná částka jako přírůstek (úbytek) členského podílu spoluvlastníka komplexu. Rozumí se samo sebou, že tato částka se vypočítává jak z přírůstku (eventuelně úbytku) multiplikačního fondu dílčího kolektivu, tak z té jeho části, která se vrací komplexu jako celku.

Jsou zde ovšem různé možné situace.

1. Hodnota zboží prověřená ve vnějším oběhu je menší, než byla hodnota  $cfd + vfd$  (tedy Hd) – v tomto případě nedochází ani k prosté reprodukci, společenský charakter práce dílčího kolektivu se nepotvrdil, ztrácí jak DKSK, tak SK jako celek, nutné závazky musí být pokryty především z prostředků dílčího kolektivu a vedení SK musí zvážit, nakolik celý komplex bude nadále půjčovat dílčímu kolektivu prostředky. Při trvale neúspěšném hospodaření dílčího kolektivu může být rozpuštěn jako hospodářská samostatná jednotka a jeho věcné prostředky i pracovní síly mohou být převedeny do jiných lokalit, případně mohou být vyplaceny vlastnické podíly členům, kteří ztratí i členství v komplexu. Pokud jsou ale členy komplexu, neztrácejí vlastnické právo k výrobním prostředkům komplexu a právo spolurozhodovat a podílet se na ziscích komplexu.
2. Hodnota zboží prověřená ve vnějším oběhu je rovna  $cfd + vfd$  (tedy Hd), prostá reprodukce – vzniká ovšem obdobná situace, jako v prvním případě – vzhledem k tomu, že primárně musí být uhrazeny věcné náklady  $cfd$ , vzniká řada problémů s úhradou nákladů na společensky obvyklou hodnotu pracovní síly, která orientuje velikost variabilního fondu, na úroky ze zapůjčených prostředků zvenku i zevnitř komplexu apod., nemluvě už o odvodu do mfu.
3. Hodnota zboží prověřená ve vnějším oběhu je větší, než byla hodnota Hd. Je to ideální stav, práce společenská byla prověřena jako větší množství práce soukromé, zisk společenského sektoru přesáhl zisk obvyklý ve vnějším oběhu, jsou prostředky na závazky i akumulaci a spotřební fond. Pokud by zvláštní výrobní síla plynoucí ze společenského hospodaření umožňovala trvalý zisk komplexu nad společensky obvyklým ziskem, mohlo by se hovořit o určité rentě – tedy o části nadhodnoty dělníků v kapitalistickém sektoru přesouvané k samosprávnému komplexu a tedy vlastně vyvlastňované kapitálu. Tento problém by se pak mohl řešit buď akumulací zdrojů na výkup kapitalistů, na budování veřejně prospěšných zařízení apod. s rozšířením spolurozhodovacího práva i na zaměstnance kapitalistického sektoru, případně malovýrobce.

Jak jsme již zdůraznili výše, člen SK je vlastníkem úhrnu všech výrobních prostředků komplexu, jeho vlastnická seberealizace však probíhá cestou propůjčování části těchto výrobních prostředků prostřednictvím určitého pracovního kolektivu k výlučné dispozici. Tento problém je zvláště markantní v případě strategických výrobních prostředků, které se svým charakterem vymykají úzkému rámci jednoho pracovního kolektivu, jako jsou telekomunikační a informační sítě, dopravní sítě, energetika. I s těmito výrobními prostředky je disponováno prostřednictvím dílčích kolektivů, které s těmito výrobními prostředky pracují. Složitá pyramida dispozičních práv dílčích kolektivů musí být tedy završena vrcholem – orgánem, na který je přeneseno vlastnické řízení celého komplexu, aniž by tento orgán disponoval jakoukoli zvláštní částí komplexu. Tímto vrcholem celé pyramidy a reprezentativním orgánem celého SK je určitá obdoba Fondu národního majetku – dejme tomu Rada SK, která, samosprávně konstruována (volený orgán, najatý manažerský kolektiv, třeba i z řad spoluvlastníků), pronajímá výrobní prostředky kolektivům, eviduje plnění závazků těchto kolektivů k celému SK a rozhoduje o strategických otázkách. Přitom

z centrálních prostředků zajišťuje kolektivům prognostické, marketingové, manažerské, vědecké apod. služby, podle rozhodnutí členů SK buď ziskově, nebo neziskově ze společného fondu.<sup>82</sup>

Akumulace ve sféře živé práce může probíhat buď přijímáním nových členů komplexu, nebo efektivnějším využitím stávajících členů, nebo přijetím zaměstnanců, kteří nemají vlastnická práva a jsou placeni podle podmínek obvyklých ve vnějším oběhu s vyhlídkou na přeměnu v členy komplexu.

Živá práce vynakládaná v rámci SK je většinou (abstrahujeme od práce zaměstnanců komplexu) svobodná práce vlastníků, která je spojena s vlastnickou aktivitou různé kvality. Práce je k dispozici pouze prostřednictvím relativně ekonomicky samostatných DKSK. Vyskytuje se buď v podobě práce tvořící multiplikační fond, nebo v podobě práce představující faux frais systému samosprávného vlastnictví (jistá obdoba např. obchodního zaměstnance v kapitalistickém sektoru<sup>83</sup>), nebo v podobě práce ve spotřební sféře (dětská sestra v jeslích, učitelka ve školce či škole, kuchařka v závodní kuchyni). Je tady nutné rozlišit stupně produktivnosti práce (nezaměňovat s produktivitou práce!!!). Práce spoluvlastníků ve prospěch jiných spoluvlastníků pokrývaná ze spotřebního fondu komplexu či dílčích kolektivů je obdobou neproduktivní práce v kapitalismu i protosocialismu, protože nevstupuje do vnějšího oběhu, práce faux frais je obdobou práce zprostředkovaně produktivní v protosocialismu, protože jde o práci, která vstupuje do vnějšího oběhu jako součást nutných, i když neproduktivních nákladů, naproti tomu práce ve výrobě a službách určená pro normální spotřebitele přes vnější oběh představuje produktivní práci tvořící multiplikační fond.<sup>84</sup>

DKSK jsou různé:

- a) relativně homogenní, složené převážně z pracovníků produktivních, tvořících multiplikační fond nebo podnikající v oblasti tzv. faux frais (účetárna, obchod, banka) nebo složené z neproduktivních pracovníků;
- b) smíšené (podnik zahrnující pracovníky různého druhu na základě určitého vnitrodružstevního chozrasčotu).

Práce členů vynakládaná prostřednictvím DKSK není vykořisťovaná práce. Hodnota práce vytvořené členem DKSK není určována jen živelným trhem, i když je tímto trhem (vnějším oběhem) prověřována. Vliv na ni má i souběžně vykonávaná vlastnická aktivita družstevníka. Práce vynaložená členem DKSK je zprostředkovaně společenská práce. Hodnota živé práce vynaložené členem DKSK má dvě složky: reprodukční – jde o reprodukci schopnosti pracovat za daných společenských podmínek (v počátečních etapách působení SK orientuje velikost této reprodukční složky hodnoty práce výše společensky obvyklé mzdy ve vnějším oběhu, zejména v kapitalistickém sektoru; postupně se situace obrací ve svůj pravý opak, tj. pro hodnotu pracovní síly ve vnějším oběhu je určující hodnota ve vnitřním oběhu samosprávného komplexu) a multiplikační (přesahující první složku).

Problém představuje případ, kdy by centrum SK využilo práce některých DSK například k výstavbě elektrárny, správní budovy nebo nemocnice, jež budou sloužit potřebám celého samosprávného komplexu. Tyto případy zřejmě představují odlišnou kvalitu.

Jde-li o elektrárnu, jde zřejmě o produkci nadhodnoty, vzhledem k tomu, že proud se promítá do řetězce výroby zboží prověřovaného vnějším oběhem. Komplex využije vnitřních sil, pokud budou mít výhodnější nabídku než vně komplexu se nalézající soukromé či státní firmy. Honorovat je bude jako každého jiného výrobce, jejich zisk se podle standardních mechanismů přenáší od DKSK až k centrálním fondům (cfu).

V případě správní budovy se jedná o otázku faux frais, ale i zde působí stejný princip jako v případě elektrárny, i když nedochází k produkci, ale pouze k úspoře multiplikačního fondu vytvořeného ve výrobě. I tato práce musí obstát ve vnějším oběhu, musí odpovídat společensky obvyklým nákladům, promítá se do ústředního akumulárního fondu afu.

U nemocnice jde o spotřebu multiplikačního fondu, o spotřebu ústředního spotřebního fondu sfu a jeho přerozdělení mezi DKSK a ústředím – nedochází k překročení vnitřního oběhu, ale jako orientující veličina zde působí společensky obvyklé náklady v oblasti vnějšího oběhu. Tato stavba se může realizovat např. odpuštěním příspěvku do centrálního multiplikačního fondu mfu pro DKSK, které se na podniku účastní. Je samozřejmé, že formálně může být transakce vyúčtována normálními bezhotovostními platbami – nespekulujeme o formě, jde o politicko-ekonomický charakter aktivit.

Pochopitelně dochází ke konkurenci mezi různými DKSK. Víme, že každý DKSK vstupuje na vnější trh – buď přímo, nebo prostřednictvím obchodní firmy (ta může i nemusí být DKSK). Vnější oběh prověřuje, v případě trvalejšího neúspěchu buď pomáhá za vymezených ekonomických podmínek (úrok apod.) DKSK téže úrovně, DKSK vyšších úrovní nebo sama Rada SK z centralizovaných zdrojů, případně dochází k bankrotu a rušení ekonomické jednotky.

Vlastnická práva by se s pokračujícím časem mohla znásobovat. Mohlo by např. fungovat jisté pojištění proti ztrátám apod. V rámci SK by mohly být začleněny i pojišťovny a fondy důchodového pojištění, jejichž prostředky by se zhodnocovaly podnikáním (i mimo SK).

Do vnějšího oběhu vstupují různí majitelé zboží – někteří ho vyrobili svou individuální prací, jiní ho získali na základě kapitálového vztahu a posléze samosprávní vlastníci v rámci SK ho získávají kooperující prací sdružených výrobců, kterou zprostředkuje vnitřní oběh. Bez ohledu na to, zda zboží na trh přiveze příslušný pracovník DKSK nebo obchodní organizace s působností pro celý samosprávný komplex – vždy ho tam prodává komplex, který se jako celek podílí na výnosu prodeje. Spojení celku a DKSK ovšem není bezprostřední, zbožně peněžní vztahy uvnitř SK zprostředkují racionální celokomplexovou dělbu práce a součinnost, která může být po praktické stránce přímá, ale přesto musí být vedena v peněžních jednotkách kompatibilních s vnějším oběhem. Členové SK jsou svobodní kooperující výrobci, kteří kooperují dvojím způsobem – v pracovní aktivitě a ve vlastnické aktivitě.

Na současné úrovni poznání a zkušeností s fungováním samosprávného vlastnictví je těžko předvídat, jak bude řešen problém vlastnického rozhodování – zda by každý hlas platil stejně, nebo zda by platily určité vlastnické podíly, do kterých by se promítaly výsledky práce (pokud by do komplexu vstupovali členové s různým vybavením, postupně by váha vstupních podílů ustupovala do pozadí a narůstala by váha podílů za aktuální účast na práci a vlastnickém rozhodování).<sup>85</sup> Demokratičtější by rozhodně byla zásada „jeden člen – jeden hlas“, která by čelila možné kumulaci vlastnických podílů v důsledku přirozených rozdílů v dělbě práce, na druhé straně by to bylo vlastně nerespektování zásady „každý podle svých schopností, každému podle jeho práce a vlastnické aktivity“, která vyjadřuje historickou omezenost první fáze komunistické formace.<sup>86</sup> Určité oddělení vlastnického rozhodování od odborného řízení by navíc mělo být dostatečnou zárukou před tím, aby vyrůstala nějaká obdoba protosocialistické elity založené na různé vlastnické váze jednotlivých druhů práce, zejména na vlastnické privilegovanosti řídicí práce. Honba za vlastnickými podíly by vlastně mohla být historické realitě odpovídající motivací k výkonu společensky prospěšné práce u kvalifikovanější a aktivnější části spoluvlastníků.

Jaká jsou podle současného poznání hlavní vnitřní rizika pro fungování samosprávného vlastnictví?

Jsou to následující rizika.<sup>87</sup>

1. Riziko nedostatečně společensky odpovědného rozhodování v otázce míry investic a míry spotřeby.
2. Riziko vztahu vlastníků s různě velikými vlastnickými podíly.
3. Riziko vztahu vlastníků, kteří nejsou profesionálními řídicími pracovníky, a odborného řídicího aparátu (ať už z řad spoluvlastníků nebo z řad najatých manažerů).
4. Riziko vztahu samosprávných vlastníků a námezdních zaměstnanců SK či DKSK.

## 5. Riziko vztahu ekonomicky aktivních vlastníků a vlastníků – důchodců.

Ad 1) Toto riziko je tím větší, čím je rozvoj samosprávných vlastnických vztahů ve společnosti na nižší úrovni, čím více představují samosprávné vlastnické kolektivy jen jakousi malou enklávu v moři kapitalistického soukromého vlastnictví, čím více je legislativa přizpůsobena právě potřebám kapitalistického vlastnického sektoru. Riziko je mnohonásobně vyšší ve společnosti, která se po krachu prvního historického pokusu o socialismus vrátila ke kapitalismu. V této společnosti probíhá jakási druhá původní akumulace kapitálu, kde legislativa i celkové ovzduší ve společnosti preferuje procesy privatizace (třeba i formou tunelování a přímého rozkrádání bez jakéhokoliv následného postihu). Za těchto podmínek pochopitelně vzniká snaha členů volených samosprávných orgánů rychle se napakovat a zhodnotit své příjmy v soukromém podnikání ve vnějším oběhu. Tato snaha se může navíc opírat o volání řadových členů samosprávných podniků neschopných preferovat své dlouhodobější zájmy před hlediskem co největšího momentálního příjmu.

Toto riziko se zmenšuje tím více, čím více se samosprávný vlastnický sektor rozvíjí a také čím více narůstají rizika plynoucí z živelnosti kapitalistického vlastnického sektoru (zejména riziko prohlubující se nezaměstnanosti a sociální nejistoty). V takovémto případě se hledisko udržení podniku stává výraznější hodnotou, která působí na rozhodování samosprávných vlastníků. V ještě vyšším stadiu, kdy samosprávný sektor získává ve společnosti vedení a začíná jistým způsobem shrabovat rentu z historicky vyššího stupně vlastnictví a jeho stimulace rozvoje výrobních sil, se problém obrací. Objevuje se omezenost rozhodování zaměřeného na rostoucí míru zisku podle pravidel tržního mechanismu spoluurčovaného kapitalistickým sektorem a objevuje se možnost rozhodovat nad rámec této logiky, preferovat např. otázky rozsahu volného času, kolektivních forem spotřeby, ale třeba i investic do bezprostředně neziskové vědy apod. nad úzce ziskové hledisko. Sociální role manažera, která na počátku rozvoje samosprávného vlastnického sektoru spíše musí přemáhat tendenci k neúměrné spotřebě vlastníka, se za těchto nových historických podmínek může stát brzdou procesu vedoucího k překonání omezené tržní logiky a rozvoji a stimulaci lidských potřeb, jakožto vlastnímu účelu ekonomiky.

Ad 2) Základním problémem je zde to, aby např. profesní spojení s určitými druhy práce (řízení, vysoce kvalifikovaná duševní práce, práce v obchodní sféře apod.) neumožňovala jakési neúměrné zhodnocování vlastnického podílu části samosprávných vlastníků ve srovnání s těmi členy, kteří jsou v dělbě práce zařazeni na méně výhodných stupních, a to třeba i za podmínek, kdy podíl těchto vlastníků s nízkými vlastnickými podíly narůstá a vedle působí silný stimulační vliv ze sféry soukromého kapitálu. Jinými slovy, i tady platí, že čím více přetrvávají rozdíly staré společenské dělby práce, tím větší hrozí nebezpečí, že se samosprávný sektor převrátí v jakousi obdobu předlistopadového typu socialismu, která pak bude degenerovat směrem ke kapitalismu, a to díky roli vlastnickými podíly preferovaných členů. V protisměru k tomuto procesu musí působit neustálé zapojování všech druhů členů do sféry vlastnického řízení, a to při důsledném uplatňování takových principů, jako je rotace kádrů ve vlastnicko-řídicích orgánech všech stupňů. Pomáhat mohou i takové procesy, jako je organizování vnitrokomplexového vzdělávání, rekvalifikací apod., rozšiřování forem přímé demokracie atd. V zásadě však princip diferenciaci vlastnického podílu podle míry společensky (komplexově) prospěšné práce opustit nelze – je to princip odměňování „podle práce“. Do jisté míry lze spoléhat i na logiku tržního prostředí, která bude neustále nemilosrdně prověřovat efekt takové práce či takového rozhodování, která nemá patřičné společensky užitečné souvislosti.

Ad 3) Toto riziko je tím větší, čím více přežívá stará společenská dělba práce a čím větší jsou profesní rozdíly mezi řídicím pracovníkem a řadovými vlastníky, samozřejmě celý problém násobí i dostupnost informací i informačních technologií, délka pracovní doby vlastníka, který není řídicím nebo např. vědecko-informačním profesionálem, a tedy i

omezená velikost času, který může daný samosprávný podnik ponechat svým řadovým členům pro jejich účast na řízení. Proti tomuto riziku může výrazně působit logika tržního mechanismu aplikovaná v odměňování volených členů vlastnických řídicích orgánů. Bude-li toto odměňování výrazně stimulovat (pozitivně i negativně – hrozbou postihu za nekvalitní rozhodování) aktivitu členů řídicích orgánů, bude řídicí profesionál pod větším tlakem. Problém řeší i legislativa a celková podnikatelská atmosféra za situace, kdy je řídicí profesionál stimulován k tomu, aby se stal členem samosprávného kolektivu a jednal v souladu se společensky žádoucí logikou (např. z hlediska prospěchu celého SK, nejen jednoho DKSK). Problém se samozřejmě mění v situaci, kdy se řadoví vlastníci stávají počítačovým proletariátem a kognitariátem<sup>88</sup>, kdy jsou široce rozšířeny informační technologie a kdy je eventuálně možné i zkrátit nutnou pracovní dobu neprofesionálů v řízení.

Ad 4) Toto riziko je poměrně malé na počátku existence samosprávného vlastnického sektoru, kdy je tento sektor slabý a působí pod silným tlakem mechanismů vycházejících ze soukromovlastnických podnikatelských sektorů nebo třeba i takových celospolečenských procesů, jako je kolektivní vyjednávání o pracovních podmínkách a mzdách, úloha odborů apod. Problém vztahu mezi vlastníky a zaměstnanci by však mohl narůstat úměrně tomu, kde bude samosprávný sektor narůstat a v rozhodování jeho orgánů se bude projevovat logika soukromého kapitalistického vlastníka – tj. logika vykořisťování námezdních zaměstnanců. Zábranou vůči takovému jednání musí být i určitá politicko-společenská atmosféra – úloha odborů ve společnosti, levicových politických stran i dalších složek občanské společnosti, která by především zajišťovala co největší otevřenost přístupu k získání statusu samosprávného vlastníka (např. možností vypůjčit si na vlastnický podíl apod.). Samozřejmě tu musí být i důsledná vnitropodniková demokracie samosprávného komplexu, která by bránila rozvoji omezeného „pseudokapitalistického“ rozhodování ve vztahu k zaměstnancům. Je tu ovšem třeba vidět i druhou stranu mince – a tou je naopak jednání některých klíčových zaměstnanců (např. špičkových vědců a programátorů), využívajících své nenahraditelnosti a nezatažujících se nikterak povinnostmi a ohledy (např. na dlouhodobý rozvoj podniku), které musí brát v úvahu vlastníci. Všeobecně vzato – musí zde jako integrující faktor působit všeobecná demokracie ve společnosti a mnohost forem účasti pracujících na řízení a zisku. Se změnou poměru sil mezi samosprávným a soukromým sektorem se tento problém stává marginálním a lze očekávat spíše hromadný příliv pracovníků ze soukromého sektoru a jejich snahu stát se samosprávnými spoluvlastníky.

Ad 5) Tento problém se objevil v případě komplexu Mondragón ve Španělsku, kdy do důchodu odcházející zaměstnanci měli tendenci fixovat daný stav podniku, neriskovat a zmnožit své zabezpečení, např. i formou přeměny v normální kapitalistický podnik.<sup>89</sup> Opět jde o problém počátku a relativní izolovanosti samosprávného podnikání, kdy se u části spoluvlastníků může objevit snaha dále neriskovat a vytěžit z daného stavu, co se dá. V protisměru k podobné tendenci musí působit relativní příliv nových vlastníků a jejich možnost násobit své vlastnické podíly, aby tak byla převážena logika dlouholetých zaměstnanců podniku. V tomto směru možno uvažovat i o určitých právních opatřeních, která by omezovala rozhodovací roli těch, co odcházejí do důchodu. Jinak by ovšem v podmínkách, kdy by samosprávné podnikání bylo na vzestupu a dávalo nadějně vyhlídky, měla působit především normální tržní logika, která by i odcházejícím zaměstnancům dávala naději na další zhodnocování jejich podílů a zvyšování příjmů (motivace zabezpečit své děti).

Jak vidíme, analýza rizik nás stále vrací k jednomu závěru. Všechna tato již dnes působící rizika vypadají jinak v situaci, kdy dominuje kapitalistický sektor, a samosprávný vlastnický sektor představuje jen okrajové výhonky ekonomicko-vlastnického procesu, a jinak v situaci, kdy kapitalismus nedává početným vrstvám jinou volbu, než postavit se na vlastní nohy a společně překonávat různé dětské nemoci. Vypadají také jinak v situaci, kdy stále ještě převládá jednoduchá fyzická práce, a jinak v situaci, kdy se základní profesní činností stává

složitá, vysoce kvalifikovaná a intelektualizovaná práce a základní vrstvou pracovníků se stává tzv. kognitariát – znalostní, vědecký proletariát.

Obecné charakteristiky nejprve smíšené ekonomiky, ve které se ovšem stále více ekonomickými prostředky prosazuje vedoucí úloha samosprávného vlastnického sektoru vyplývající z jeho vyšší efektivity a produktivity práce, platí pochopitelně i pro jednotlivé konkrétní rezorty ekonomiky, i když mohou být modifikovány jejich specifikami. Zastavme se u problematiky jednoho rezortu, který má pro fungování ekonomiky mimořádný význam a ve kterém jsou vlastnické vztahy nejvíce ovlivněny přírodními faktory – totiž u problematiky zemědělství.

Předpokládáme čtenáře poučeného tak, že je s to pochopit, že pojmy samospráva a družstevnictví jsou v zásadě totožné a že tedy všechno to, co jsme napsali o roli samosprávného vlastnického sektoru obecně, se samozřejmě týkalo i zemědělství. I tam, stejně jako v průmyslu (a možná že snáze, než kdekoli jinde) se musí při realizaci samosprávného socialismu prosazovat klíčová a později i dominující úloha samosprávného vlastnického sektoru. I tam samozřejmě bude socialismus začínat v první etapě s pluralitním vlastnictvím, nevylučujícím ani vlastnictví nadnárodních kapitalistických korporací nebo různých „knížepánů“ skupujících půdu v mezinárodním měřítku. Tím základním problémem zde zřejmě bude vztah soukromých farmářů v rozsahu cca 50 i o pár desítek ha (dle oblasti) více, pokoušejících se obstát v mezinárodní konkurenci proti nadnárodnímu kapitálu, družstev vlastníků majících spíše podobu kapitalistických společností a velkých agrokomplexů na soukromé bázi (možná i státní). Podstatným momentem zde bude výraznější posun od kapitalistického družstevnictví k efektivně zaměstnaneckému vlastnictví při absorpci moderní vědy a propojování těchto družstev se soukromými, v daných podmínkách maloburžoazními farmáři do podoby velkých, konkurenceschopných, nadnárodních agrokomplexů „slušovického“ typu, s podporou státu.

Nehodláme prognózovat detaily procesu prosazování zaměstnaneckého vlastnictví v této sféře. Tím, čím se však tato aféra odlišuje od výše načrtnutých obecných politicko-ekonomických principů fungování samosprávného sektoru ve vztahu k jiným sektorům, je otázka renty dané přírodními rozdíly. Je samozřejmé, že v tomto vysokém stadiu vývoje výrobních sil, včetně vědy, bude úloha přírodou daných rozdílů ustupovat do pozadí a bude se úzce prolínat s rentou vyplývající z mimořádného využívání lidského tvořivého vědeckého kapitálu. Zkusme však přece jen problém zemědělské renty do tohoto kontextu alespoň rámcově zasadit.

Karel Marx rozlišuje tři druhy renty vyplývající z omezení daných soukromým pozemkovým vlastnictvím a z něj vyplývajícím omezením volného přelévání kapitálu, ale i celkovou limitovaností pozemkového fondu, který je k dispozici.

Diferenciální renta 1 je dána rozdílnou úrodností i výhodnou polohou půdy, při poptávce po zemědělských produktech se půdní fond všemožně rozšiřuje a diferenciální renta 1 může plynout i z pozemků s nepříliš velkou úrodností. Cenu určují podmínky na nejhorším typu půdy, který ještě stačí k uspokojení poptávky, kde žádná renta 1 nevzniká. Všechny podniky, které mají možnost vyrábět za příznivějších podmínek, už tuto rentu inkasují.<sup>90</sup>

Je přirozené, že tuto rentu budou inkasovat i samosprávné podniky, když se svými zemědělskými produkty vstoupí do vnějšího oběhu, a že ji mohou inkasovat i dílčí samosprávné kolektivy v rámci vnitřního oběhu uvnitř samosprávného vlastnického komplexu, případně stát, regionální orgány, komunální orgány či společenské organizace. Za situace, kdy ve vyspělých zemích je nutno omezovat půdní fond, aby nabídka základních zemědělských produktů nepřevýšila poptávku natolik, že by se zemědělská výroba nevyplácela, a to zejména maloburžoazním farmářům, význam této renty v hospodaření všech sektorů klesá, nejméně u mimořádně úrodných a výhodně položených pozemků, ať už je vlastní kdokoli. Pokud by globalizace a liberalizace nadnárodního trhu zasáhla naplno i trh se

zemědělskými produkty a pokud by do hry jako nijak formálně politicko-právně nelimitovaný faktor vstoupilo zemědělství z úrodných zemí třetího světa těžící z levné fyzické nekvalifikované práce (samozřejmě za podmínek levné dopravy), ztratila by výše uvedená renta ve vyspělých zemích svůj význam zcela a zmizela by z ekonomických kalkulací. Mohlo by dokonce dojít k úplné likvidaci maloburžoazního vlastnického sektoru těžícího pouze z této renty a z uměle vytvářených zábran a přerozdělovacích dotací státu či nadnárodních útvarů typu EU.<sup>91</sup>

Diferenciální renta 2 je sice rovněž podmíněna úrodností půdy, vzniká ovšem ze spojení tohoto přírodního faktoru s dodatečnými investicemi podnikatele těžícího z limitu omezeného vlastnictví půdy. Lze plně předpokládat, že mimořádně efektivní investice do půdy a zemědělské výroby na ní rozvíjené nebudou dostupné pro masu maloburžoazních farmářů, ale budou dostupné jen kapitálově silně vybaveným podnikatelům. Budou vlastně jen modifikací mimořádného zisku, který vyplývá z mimořádné kapitálové vybavenosti tvořícího základ monopolní ceny v kterémkoli odvětví (původně byl tento monopolní zisk z mimořádné levnosti nákladů spojen s podniky s mimořádným rozsahem výroby, dnes tato vazba už není tak jednoznačná a monopolní cenu z nižších výrobních nákladů může dosáhnout i menší podnik, který těží z mimořádných výsledků vědeckého výzkumu). I tato renta může být tedy znehodnocena v důsledku výše popsaných procesů – nadbytku úrodné půdy ve vztahu k poptávce a neefektivnosti dodatečných inovačních nákladů.<sup>92</sup> Samozřejmě, v případě diferenciální renty 1 i 2 by se situace vyvíjela zcela jinak, kdyby, např. v důsledku přírodních katastrof a obrovského růstu obyvatelstva, nestačila planeta Země své obyvatele uživit ani při dodatečných vkladech do půdy. Pak by samozřejmě všem podnikatelským subjektům plynula do kapsy diferenciální renta obojího typu ve vysoké míře, což by mohlo zabrzdit vývoj lidstva k vyšším sociálním formám jeho existence.

V každém případě by však v samosprávném socialismu diferenciální renta 1 a 2 figurovala ve všech vlastnických sektorech – záleželo by jen na samosprávných spoluvlastnících, eventuálně státu, jestli by se nedohodli o ponechání většiny nebo celé výše této renty k společenskému investování či uspokojování potřeb zaměstnaneckých spoluvlastníků, případně i dalších občanů (byla by zde samozřejmě i možnost odčerpání obou typů rent formou daní ve prospěch celé společnosti).

Poslední rentou dle Marxe plynoucí ze zemědělství a monopolu soukromého vlastnictví je absolutní renta, která vyplývá obecně z omezenosti půdního fondu v podmínkách soukromého vlastnictví a také ze specifického organického složení kapitálu v rezortu zemědělství, které umožňuje výhodněji vykořisťovat pracovní sílu.<sup>93</sup> V globálním kapitalismu mohou tuto roli sehrát všechny zemědělské země světa, zejména třetí svět, ve kterém organické složení založené na jednoduché a laciné fyzické práci se ještě hodně odlišuje např. od složení zemědělského kapitálu ve vyspělých zemích. V tomto smyslu by mohl být samosprávný socialismus rozvíjený ve vyspělých zemích do jisté míry vykořisťován velkým kapitálem zemí třetího světa shrabujícím absolutní rentu. Na druhou stranu může pokrok ve vědě ve vyspělých zemích natolik znehodnotit určitou „přírodně-historickou“ výhodu zemí třetího světa a naopak vytvořit diferenciální rentu vyspělých zemí využívajících jiným nedostupných vědeckých objevů (výroba syntetických potravin, mimořádné zúrodnování půdy), takže i absolutní renta se může stát minulostí.

V každém případě, pokud bude trvat, promítne se i tato renta v hospodaření jednotlivých vlastnických subjektů, včetně samosprávného sektoru, shora popsaným způsobem. Bude zcela záležet na dané etapě vývoje společnosti a na demokratickém vlastnickém rozhodování v rámci samosprávného komplexu či v rámci celé společnosti, jakým způsobem bude případně tato renta centralizována a využita ve prospěch občanů. V žádném případě přitom nesmí být narušen princip ekvivalence pracovního výkonu a kvality vlastnického jednání na jedné straně a spotřeby a životní úrovně na straně druhé. Stejně tak nesmí být v rámci



nekapitalistického sektoru narušena rovnoprávnost pracovníků při vlastnickém rozhodování a demokratičnost rozhodovacího procesu, v soukromovlastnickém sektoru musí být naopak s vývojem společnosti neustále posilován princip podílu zaměstnanců na rozhodování i zisku.

Tuto kapitolu jsme záměrně postavili na analýze první etapy samosprávného socialismu, kdy sice již samosprávný vlastnický sektor hraje klíčovou úlohu, ale existuje široká pluralita vlastnických forem, včetně existence monopolního kapitalistického vlastnictví. Dosavadní text je možno považovat za ekonomickou charakteristiku první vývojové etapy socialismu, která rozhodujícím způsobem determinuje i charakteristiky vývojových etap dalších. Neměli bychom však pro stromy, v daném případě pro jeden strom první etapy socialismu, ztratit ze zřetele les – dlouhodobou vývojovou tendenci socialismu směrem ke komunismu, samotnou logiku procesů projevujících se v pohybu a zakládajících i specifiky dalších etap.

Z analýzy první etapy jsme vyvodili zejména následující prvky, schopné dlouhodobé existence v průběhu socialismu a představující jak jeho odlišení od kapitalismu, tak od vyšší fáze komunistické společensko-ekonomické formace – komunismu. S těmito prvky měnícími se s vývojem se musíme setkávat i v dalších etapách.

Tímto prvkem je především klíčová a posléze až výhradní role společenského vlastnictví, založeného na co nejrovnoprávnějším přístupu občanů k vlastnickému rozhodování, majícímu sice charakter kolektivního rozhodování, ale realizujícího se přímými vztahy a aktivitami individuí, nikoli přes zprostředkující profesionální aparáty. Prohlubování tohoto principu je spojeno jednak s procesem prohlubování vědecko-technické a informační revoluce ve výrobních silách, jednak s překonáváním staré společenské dělby práce – vazby jednotlivých druhů a úseků pracovní činnosti na doživotní a podstatnou část disponibilního času zabírající činnost velkých skupin pro obživu odlišující se od podobných činností jiných skupin. Touto cestou se prolamuje zprostředkovaný charakter práce a posiluje moment bezprostřední společenskosti této práce. Tato společenskost se vyjevuje prostřednictvím zbožně peněžních vztahů, vztahů směny. Do těchto vztahů vstupuje jako regulační subjekt stát, směnné vztahy jsou v omezeném měřítku regulovány i přímými aktivitami státních orgánů demokraticky kontrolovaných. Také procesy rozdělování a spotřeby jsou zprostředkovány směnou. Vzhledem k omezeným možnostem produkce zboží a služeb nutných k uspokojování potřeb příslušníků socialistické pospolitosti (nesocialistické sektory jsou jen historicky omezenými útvary) je nutná vazba mezi spotřebou člena pospolitosti a jeho aktivitou v rámci pospolitosti vyjádřená ve zkratce: „Každý podle svých schopností a možností, každému podle množství, kvality a společenské užitečnosti jeho práce a vlastnické aktivity.“ Oproti tradiční zkratce užívané v teorii z éry protosocialismu vyjadřuje naše zkratka nutnost neredukovat člena socialistické pospolitosti na pouhou pracovní sílu, ale brát jako stimulační faktor i míru jeho spolupodílu na vlastnickém rozhodování. Je samozřejmé, že za dané úrovně výrobních sil, při daném charakteru práce a při existenci staré společenské dělby práce vede uvedená zásada k závažné nerovnosti ve společnosti, protože jak práce, tak vlastnická aktivita člověka je do jisté míry limitována jeho začleněním v dělbě práce a dále pak i jeho dalšími výchozími charakteristikami (biologicko-psychologickými, úlohou v procesu reprodukce rodiny a tím i společnosti apod.).<sup>94</sup> Nutnost vazby mezi společensky akceptovanými aktivitami a spotřebou sama o sobě zakládá povinnost pracovat, která ovšem nemusí nutně být právně zakotvena a mocensky vymáhána. Podle jednotlivých etap vývoje společnosti si společnost může dovolit nejen zabezpečovat důstojný a hodnotný život svým různě handicapovaným příslušníkům, kteří pracovat chtějí, ale nemohou. I zde nemůže být zcela vyloučen princip zásluhovosti či společenské odpovědnosti – zejména u starobních důchodců, jejichž důchod by měl do jisté míry odrážet jejich celoživotní podíl na fungování společnosti, ale třeba u rodin, které se příliš vyčleňují z historicky dané linie populační politiky. Socialistická společnost si může dokonce dovolit poskytnout jistou míru zabezpečení těm, kteří pracovat mohou, ale nechťejí a parazitují na společnosti (zvláštní, historicky dočasný, postupně mizející případ představují

kapitalističtí rentiéři, v případě, že v zájmu sociálního míru jim společnost zaručila právo žít z akumulovaných prostředků).

Výše charakterizovaná zásada rozdělování v podstatě tvoří v socialismu základ toho, co je často nazýváno „sociální spravedlností“. Jak vidno, je míra této sociální spravedlnosti odrážející společenskou aktivitu příslušníka pospolitosti dána především velikostí společenských zdrojů a postavením velkých skupin i dílčích kolektivů ve společenské dělbě práce. Socialistická společnost rozhodně nemůže nikomu zaručit ničím neregulovanou možnost být pracovně a tedy i rozdělováním a spotřebou zařazen zcela nezávisle na limitujících faktorech. Zjednodušeně řečeno – nemůže nikomu zaručit právo vykonávat obzvláště společensky atraktivní činnosti s nadprůměrným ohodnocením. Může však při demokratické kontrole a rovnoprávné účasti všech na výkonu vlastnických a řídicích funkcí zajistit co nejrovnoprávnější podmínky pro start do společenské soutěže o tato místa. Jestliže na počátku vývoje socialismu je při hodnocení společenského zařazení člověka obzvláště důležitá otázka finančního ohodnocení činnosti, případně míry vlivu na společenské rozhodování, je třeba vzít v úvahu dlouhodobý proces táhnoucí se celou komunistickou společensko-ekonomickou formací a plně se prosazující až v komunismu – totiž proces změny charakteru lidských potřeb směrem k potřebě tvořivé seberealizace a kvalitních mezilidských vztahů. Lze předpokládat, že již ve vyšších vývojových etapách socialismu se bude obecná představa o sociální spravedlnosti posouvat od otázky obživy či podílu na moci právě k otázce seberealizace v práci i vztazích, což může působit společnosti značné problémy. Tento proces by měl dále nabourávat základy staré společenské dělby práce, vést ke zkracování povinné složky pracovní doby a k jisté míře kombinování méně atraktivní a více seberealizační práce v životě člověka, a to relativně nezávisle na finančním ocenění práce, kde může být stále více chápána možnost věnovat se seberealizační činnosti (včetně volnočasové) jako jistý doplněk materiálního ocenění nutné práce (samozřejmě i ta bude pod vlivem VTR měnit svůj charakter). Současně s procesem zespolečenšťování práce jako bazální ekonomické aktivity a s ní spojeným nutným nadstavbovým doplněním bude probíhat i zespolečenšťování aktivit překračujících rámec nutnosti odvozené od chodu ekonomiky, aktivit rozvíjených ve volném čase socialistických občanů. Nebude to samozřejmě mít tu podobu, kterou známe z protosocialismu a kterou ve zkarikované podobě používá antikomunismus a pravice k manipulaci, až strašení občanů. Pro tento nový způsob zespolečenštění i volnočasových činností nebudou charakteristické masové pochody, spartakiády, povinné kolektivní návštěvy brigád či divadelních představení nebo masové rituály při oslavách. Naopak – do volnočasových seberealizačních aktivit budou lidé stále méně vstupovat pod zorným úhlem svého zařazení v třídách a velkých skupinách nebo nuceného zařazení v podnicích a organizacích. Tyto aktivity se budou stále více individualizovat a diferencovat, a pokud při nich lidé budou vstupovat do nutné součinnosti, bude to přes hranice výše uvedených útvarů. To samozřejmě neznamena – a bude to skutečná prověrka dobrých mezilidských vztahů např. v pracovním či školním kolektivu nebo v politické organizaci –, že nebudou moci doplňovat a rozvíjet přátelské vztahy v práci, vzdělávání či při politické aktivitě i v jiných formách aktivit – např. jako sportovní kolektiv, parta rybářů, ochotnický dramatický kroužek nebo hospodská parta. Budou však tak činit dobrovolně, nikoli z toho důvodu, že jim dělba práce, podnikové zařazení či členství v politické organizaci budou zužovat rámec vztahů a limitovat volný čas k navazování kontaktů s dalšími lidmi.

Nebude to tedy jen vysoký hmotný standard, do něhož by někteří ekologicky orientovaní levicovní občané chtěli pouze zavést jakousi administrativní regulaci potřeb a jejich dělení na skutečné a zbytečné, poškozující přírodu. Člověk formovaný v prohlubujícím se procesu zespolečenštění výroby i dalších sfér samosprávné společnosti bude sám ze svého okruhu potřeb vypouštět ty potřeby, které v kapitalismu souvisely spíše se šroubováním konzumní

poptávky nahoru, ať to stojí, co stojí – například nesmyslné a nezdůvodnitelné zbytečně rychlé obměňování vzhledu a podoby předmětů denní potřeby, oblečení a automobilů vyráběných záměrně s nízkou životností. Bude je nahrazovat novými potřebami souvisejícími s tím, jak se mu bude s nárůstem volného času rozšiřovat okruh seberealizačních činností a vztahů např. potřebou vybavení pro vědeckou práci ve volném čase. Tohoto člověka nebude třeba administrovat z pozic osvětlené elity. Bude sám demokraticky přijímat potřebná rozhodnutí, která nebudou vyplývat z nějakého jeho výjimečného mravního profilu, ale z prosté denní logiky měnící se společnosti.

Není snad třeba zvláště zdůrazňovat to, co snad dostatečně jasně vyplynulo z našeho předchozího výkladu, že totiž samosprávný socialismus ve všech svých vývojových etapách je neslučitelný jak s asketismem, tak se zbytečným a nesmyslným konzumem. Všechny zkušenosti z minulosti tento poznatek výrazně potvrzují. Snaha násilně či nějak morálně či teokraticky nebo dokonce politicko-mocensky reglementovat hmotné potřeby lidí je utopickou snahou v nadstavbě vyřešit zásadní problémy výrobního způsobu. Logicky vede k narůstání moci úzké reglementující elity a k deformování lidských vztahů a aktivit a obecně k blokování aktivity člověka. Bezduchý konzum kromě ničení přírody a životního prostředí a odčerpávání zdrojů je vždy projevem toho, že ve společnosti jsou deformovány či znemožňovány významné seberealizační aktivity, vzrůstá odcizení a zvěcnění vztahů mezi lidmi, degeneruje jejich způsob života. V každém případě svědčí o tom, že lidé se nezajímají o vlastnické rozhodování o společenských zdrojích, a to proto, že z něj jsou vyloučeni nějakou elitou. Samosprávná socialistická společnost se musí při své plavbě oběma těmito skaliskům vyhnout.

Vraťme se však na závěr kapitoly k otázce ekonomického základu pro etapizaci vývoje samosprávné socialistické společnosti. Dosavadní výklad jasně ukázal smysluplnost určení dvou etap socialismu – etapy, kterou bychom mohli možná nazvat přechodným obdobím a vývoje za hranicemi této etapy. Jakýmsi základním a výrazným kritériem je paralelní existence kapitalistického vlastnického sektoru a sektorů ostatních a převládnutí socialistické zásady „Každý podle svých schopností a každému podle jeho práce a vlastnické aktivity“. Do těchto určení se klidně hodí i pokračující existence maloburžoazního vlastnického sektoru, který se ocitne v zcela novém společenském prostředí, i existence různých forem společenského vlastnictví, do nichž přestanou jako spoluvlastníci vstupovat kapitalisté. V mimoekonomické sféře můžeme na tuto charakteristiku navázat takové charakteristiky, jako je překonání vykořisťovatelské třídy a kvalitativní zvrat ve sblížování ostatních tříd a skupin, zmizení potenciálního zárodku hlubinných etnických konfliktů, vytvoření skutečně socialistického státu a politického systému a kvalitativní změna v procesu přerůstání státu a politiky ve všelidovou samosprávu, odstranění základu pro ideologické konflikty a nový kvalitativní zvrat ve sblížování ideologií a vytváření ideologie samosprávné společnosti atd.

Otázkou je, zda v této metodologii pokračovat a rozčlenit další vývoj např. na etapu rámovanou zmizením jakéhokoli soukromého vlastnictví, případně ještě „posamosprávněním“ státního a na územní samosprávu či občanskou společnost navázaného veřejného vlastnictví (např. regionálního, komunálního, společenských organizací). Obdobné mezníky by bylo jistě možné hledat v míře sblížování tříd a etnik, v odumírání státu, politiky a ideologie apod. Nebylo by to však dělení umělé a násilné?

Novou postsocialistickou kvalitou společnosti má být přece komunismus. Komunismus ale neleží časově někde za socialismem, ale vzniká kvantitativním rozšiřováním vedoucím ke kvalitativní změně těch charakteristik, které představují socialismus a odumíráním jeho „mateřských znamének“ – v ekonomice především rozšiřováním zdrojů, překonáváním staré společenské dělby práce, vytlačováním nutné práce pro obživu na okraj životního času člověka, reálným zrovnoprávněním vlastnické aktivity skupin i jednotlivců, narůstáním míry bezprostřední společenskosti práce a posunem v hierarchii potřeb směrem k potřebě

seberealizační činnosti a seberealizačních mezilidských vztahů. Nikde není řečeno, že změna kvality směrem ke komunismu musí nastávat až tehdy, kdy budou dovršeny všechny úkoly socialismu, že např. proces „posamosprávnění“ státu a veřejného sektoru nemůže proběhnout rychleji než zmizení maloburžoazního vlastnictví, které bude stejně k nerozeznání od různých forem vyčleňování ekonomicky relativně samostatných pracovišť ze samosprávných či státních podniků, přičemž politicky i ideologicky budou formální „maloburžoové“ obklopeni a prosyceni formami socialistické odumírající politiky a formující se socialistické ideologie.

Uvažovat o další podrobnější etapizaci samosprávné socialistické společnosti se nám proto zdá něčím pro účely naší prognózy socialismu zbytečným až hnidopišským nebo dokonce utopickým. Ponechme tuto otázku našim potomkům a prověřujme pouze dalším výkladem rámcový směr procesů měnících společnost k socialismu a v dlouhodobém vývoji bud' mizících v propadlišti dějin, nebo přerůstajících v procesy komunistické.<sup>95</sup>

#### IV.

#### **Závěr – revolučně demokratický sociální stát jakožto klíčový prvek politického systému společnosti vývojově směřující k samosprávnému socialismu**

Strukturně systémová finanční a celková hospodářská krize, která zachvátila sociálně ekonomický, politický i mravní organismus, „tělo“ i „duši“ globalizovaného kapitalismu přibližně dvacet let po zhroucení vlastnické a mocenské struktury předlistopadového typu socialismu, které vyústilo v kontrarevoluční státní převrat, v jehož důsledku se kromě jiného rozpadlo Československo, zhroutil a rozpadl Sovětský svaz; krize, jejíž nejhlubší příčinou je skutečnost, že, jak píše Karel Marx ve třetím díle Kapitálu, vývojovou hranicí kapitalistického způsobu výroby je sám kapitál<sup>96</sup>, a jež, jak se alespoň zdá, předvedla zatím svoje první kolo; krize, kterou nejsou schopny mocenské rozhodovací struktury globálního kapitalismu racionálně a humánně řešit, takže ohrožuje ve svých důsledcích vývojové perspektivy a vůbec přežití lidského rodu; krize, jež názorně dokládá mimo jiné iluzornost představ buržoazní konzervativně liberální ideologie, že buržoazní občanská společnost je koncem historického vývoje lidské společnosti, kdežto historický vývoj reálného socialismu byl „slepou uličkou dějin“, „přechodným obdobím od kapitalismu ke kapitalismu“ – tedy tato krize staví zároveň před radikálně levicové, revolučně demokratické, antisystémové politické strany objektivní potřebu a nutnost vypracovat novou verzi minimálního a maximálního programu revolučně demokratického hnutí, čili koncepci přerůstání demokratických společenských změn ve změny socialistické, pojmového modelu procesu demokratizačních přeměn, jenž přerůstá hranice kapitalistického společenského bytí i společenského vědomí a je tak nositelem dějnotvorného potenciálu sociální revoluce.

V této souvislosti se jako překvapivě moderní a inspirující ukazují Leninovy myšlenky o strategii a taktice revolučního (neboli třídního) politického boje proletariátu v průběhu první ruské buržoazně demokratické revoluce let 1905–1907, kdy se dovídáme, že jedinou správnou cestou k socialismu je cesta demokratické republiky a „kdo chce jít k socialismu jinou cestou, mimo demokraticismus politický, nevyhnutelně dojde k nesmyslným a reakčním závěrům jak v ekonomickém, tak v politickém smyslu“<sup>97</sup>; a především pak, že v „takových zemích, jako je Rusko, netrpí dělnická třída ani tak kapitalismem jako nedostatečným rozvojem kapitalismu. Dělnická třída má proto bezvýhradný zájem na co nejširším, nejsvobodnějším a nejrychlejším rozvoji kapitalismu. Pro dělnickou třídu je nesporně výhodné odstranění všech pozůstatků minulosti, které brání širokému, svobodnému a rychlému rozvoji kapitalismu. A buržoazní revoluce je právě takovým převratem, který energicky odstraňuje pozůstatky minulosti, ... který plně zajišťuje co nejširší, nejsvobodnější a nejrychlejší rozvoj kapitalismu. Proto je buržoazní revoluce pro proletariát nanejvýš výhodná. Buržoazní revoluce je v zájmu

proletariátu bezpodmínečně nutná. Čím úplnější a rozhodnější, čím důslednější bude buržoazní revoluce, tím lépe bude zajištěn boj proletariátu proti buržoazii za socialismus. Tento závěr se může zdát nový nebo podivný, paradoxní jedině lidem, kteří nemají ponětí o vědeckém socialismu. Avšak z tohoto závěru vyplývá mimo jiné i poučka, že v jistém smyslu je buržoazní revoluce výhodnější pro proletariát než pro buržoazii. Tato poučka je nesporně správná v tom smyslu, že pro buržoazii je výhodné opírat se v boji proti proletariátu o některé pozůstatky minulosti, například o monarchii, o stáloú armádu apod. Pro buržoazii je výhodné, aby buržoazní revoluce nesmetla příliš rázně všechny pozůstatky minulosti, aby některé z nich zachovala, tj. aby nebyla zcela důsledná, aby nešla až do konce, aby nebyla rozhodná a neúprosná.“<sup>98</sup>

Myšlenka, že socialismus nemůže vyrůst z ničeho jiného než z rozvoje demokracie, že proletářská, socialistická revoluce musí vyrůst z revoluce buržoazně demokratické, je alfou a omegou marxismu, jádrem marxistické teorie socialistické revoluce. Je ovšem jasné, že demokratizační přeměny – a tím i přeměny socialistické – budou mít v české novokapitalistické společnosti na začátku jedenadvacátého století výrazně odlišný sociálně ekonomický, politický a duchovně kulturní obsah, než měly demokratické přeměny ruské feudální či polofeudální společnosti na počátku století dvacátého: proti dělnické třídě a ostatním profesním skupinám pracujících nestojí v naší zemi obludný represivní policejní režim absolutistické monarchie opírající se o soukromé pozemkové vlastnictví feudálních velkostatkářů, ultrareakční a tmářskou pravoslavnou církev, stádo tupých carských úředníků, o bestiální černosotněnské generály, kteří nechávají bez váhání střílet z kulometů do manifestujících dělníků a rozhánět studentská shromáždění oddíly kozáků s nahajkami, o carskou dvorskou kamarilu, jež zplodila například takovou kreaturu, jako byl Grigorij Rasputin, spolu s darmožrouty v klášterních mnišských kutnách atd., atp. Je ale všeobecně známo, že třídně sociální základnu a oporu „nevětraného pelechu“ českého mafiánského a kompradorského lumpenkapitalismu tvoří především tak zvaná „národní“ (přesněji řečeno pseudonárodní) buržoazie, neboli lobbistická vlastnická a podnikatelská, zájmová a mocenská uskupení, jejichž kapitálové investiční aktivity se odvíjejí především v hranicích buržoazního národního státu či v rámci jednotlivých regionů, přičemž sociálně ekonomické praktické aktivity, z nichž těží monopolní zisk, spočívají především v parazitování na státních zakázkách (nebo na rozvojových fondech Evropské unie). Jedná se o majitele firem a zaměstnavatele vytvářející majetkovou, finanční a politickou oligarchickou elitu české polistopadové společnosti, kteří však díky šikovně vedenému firemnímu účetnictví nevykazují žádný zisk, a tudíž ani neplatí daň ze zisku a mnohdy se dokáží vyhnout i zákonné povinnosti platit za svoje zaměstnance zdravotní, důchodové a sociální pojištění. Tento systém je stejně tak nestvůrný, odporný a zároveň groteskní po stránce sociálně ekonomické, politické i morální, jako bylo na počátku dvacátého století zaživa se rozkládající a hnijící carské samoděržaví v Rusku, neboť ona „národní“ velkoburžoazie, jež těží monopolní zisk z parazitování na daňovém systému a státních zakázkách a jejímž strategickým třídním politickým záměrem je předělat buržoazní národní sociální stát v institucionální nástroj, který by pečoval a ochraňoval pouze její „sociální pohodlí“ a „společenské blaho“, vytváří sociálně ekonomickou vrstvu stejně parazitní, jako byli v osmnáctém století svěští a církevní feudální magnáti spolu s královským dvorem ve Francii, přičemž její ideologie nenávistného, primitivního a stupidního antikomunismu vytváří v české polistopadové společnosti duchovně kulturní atmosféru, jež se velmi podobá duchovnímu klimatu druhé pomnichovské republiky a v období německého fašistického protektorátu, a tak není vůbec náhodou, že paranoidní hysterické špinění období výstavby socialismu jde ruku v ruce s ideologickými útoky na husitství a národní obrození, s vyzvedáváním období katolické protireformace po bitvě na Bílé hoře, což svého času názorně ukázal slavnostní program české televize, v jehož rámci byl

znovu uveden prvorepublikový němý film o svatém Václavu se Zdeňkem Štěpánkem v titulní roli.<sup>99</sup>

Hlavním článkem třídního boje proti sociálně ekonomickým skupinám, pro něž je korupční vlastnické jednání normálním a přirozeným druhem podnikatelské aktivity, není samozřejmě pozemková reforma či svolání Ústavodárného shromáždění, jako tomu bylo roku 1905 v zemi ruského cara-bátušky, jenž svou lásku k dělnému pracujícímu lidu projevil zvláště jiskřivě o tak zvané lednové „krvavé neděli“, nýbrž spravedlivá reforma daňového systému a především struktury i funkce a obsahu činnosti buržoazního národního sociálního státu, a proto z Leninova pojednání o dvou protikladných strategických politických liniích proletariátu – revoluční bolševické a oportunistické menševické – v procesu rozvíjení buržoazně demokratické revoluce se pro tento třídní boj ukazuje být nejzajímavější a nejvíce inspirující myšlenka, podle níž „my, marxisté, musíme vědět, že není a nemůže být jiné cesty k opravdové svobodě proletariátu a rolnictva, než je cesta buržoazní svobody a buržoazního pokroku. Nesmíme zapomínat, že v nynější době není a nemůže být jiného prostředku, jak přiblížit socialismus, než úplná politická svoboda, než demokratická republika, než revolučně demokratická diktatura proletariátu a rolnictva. Jakožto představitelé pokrokové a jediné revoluční třídy, revoluční bez výhrad, bez pochybností, bez ohlížení se zpět, musíme co nejdříve, co nejměleji, co nejiniciativněji vytyčovat před vším lidem úkoly demokratického převratu.“<sup>100</sup>

Ona radikálně levicová vláda, revolučně demokratická státní moc by měla především, jak jsme již naznačili, opustit paradigma „levicové“ sociálně demokratické a sociálně liberální verze buržoazní ideologie, podle níž dlužno sociální stát budovat cestou politiky sociálního smíru mezi vykořisťovateli a vykořisťovanými, dolními a horními vrstvami společnosti, kdy sociálně ekonomické skupiny diskriminovaných a utlačovaných mají třídně spolupracovat s lumpenburžoazní vlastnickou a mocenskou elitou při praktickém uskutečňování její snahy si monopolně soukromě přivlastňovat zajištění a vymoženosti, ochranné a pečovatelské funkce sociálního státu a přenášet odpovědnost za jeho financování zcela a úplně zvláště na střední a nižší střední příjmové skupiny obyvatel. Zbudování architektonické konstrukce buržoazně-neburžoazního, radikálně demokratického národního (a v historické vývojové perspektivě i nadnárodního) sociálního státu však objektivně vyžaduje překonat základní a hlavní pozůstatek předlistopadového reálného socialismu, jehož polistopadová, polokoloniálně závislá, lumpenburžoazní majetková, finanční a politická oligarchie využívá a jež chce za každou cenu zachovat: je jím skutečnost, že v sovětském typu socialismu byla dělnická třída pouze formálním vlastníkem výrobních prostředků, že měla jen formálně vedoucí úlohu při rozvíjení reálně socialistických vlastnických vztahů a že tudíž sociálně ekonomická podstata nedostatečného rozvoje polistopadového kapitalismu, jímž především strádá dělnická třída a trpí i střední vrstvy společnosti, tkví v nedostatečné míře rozvíjení hospodářské demokracie. Politická strategie oné hypotetické revolučně demokratické vlády by si tak musela klást coby hlavní cíl mocenskou podporu utváření struktur vlastnické spoluúčasti zaměstnanců, jež by začínalo na podnikové úrovni a vývojově by směřovalo k vzniku nadpodnikových struktur ekonomické demokracie, spojování forem zaměstnanecké vlastnické participace s novou sociálně ekonomickou a třídně sociální „substancialitou“ sociálního státu, čímž by se revolučně demokratický sociální stát stával aktivně vlastnický jednajícím podnikatelským subjektem. Je pochopitelné, že – ze zákona povinné! – svěřování státních zakázek firmám, v nichž by pracovníci byli zároveň jejich spolumatiteli, kde by se realizovala vlastnická práva zaměstnanců na zisk, na vlastnické řízení a spolurozhodování i na kapitál, by samo o sobě – alespoň z počátku – úplně neodstraňovalo korupční sociálně ekonomickou praxi, radikálně demokratický sociální stát by však tím získával peněžní zdroje pro financování průběžného solidárního systému zdravotního, důchodového a sociálního zabezpečení nejenom z mezd zaměstnanců, nýbrž i ze zisku

státních podniků, a tak by se státní rozpočet hospodářsky demokratického sociálního státu sociálně ekonomicky emancipoval od závislosti na parazitních lumpenburžoazních složkách „národní“ monopolní velkoburžoazie – jež vlastně žádný kolektivní a solidární systém sociálního pojištění nepotřebuje: její příslušníci nemusejí pobírat žádný důchod od státu, (neboť ve srovnání s majetkem, jímž mohou aktivně disponovat, by skutečná výše takového státního důchodu, poskytovaného na bázi účetně vykazovaných reálných finančních příjmů, byla naprosto směšná), nevyžadují vyplácení nějakých sociálních dávek (sociálního minima, příspěvků na bydlení, dávek v mateřství atd.) a koneckonců nepotřebují ani služby veřejného školství či státních zdravotnických zařízení, jelikož si mohou bez problémů zaplatit pobyt v luxusní soukromé nemocnici nebo poslat svoje děti do špičkových středních a vysokých škol; lidé, kteří výši svých příjmů náležejí k lumpenburžoazním podnikatelským „celebritám“, si nakonec mohou najmout i služby soukromých bezpečnostních agentur, nepotřebují tudíž ani státní policii.

Úspěšný politický (neboli třídní) zápas radikálně demokratického sociálního státu proti parazitním subjektům třídně sociální strukturace lumpenburžoazního systému dovolí především podřídit sobecké zájmy sociálně ekonomických skupin, jejichž podnikatelské investiční aktivity se odvíjejí ze spojování kapitálových struktur se strukturami organizovaného zločinu a byly by trestné i z pohledu právních norem, jež platí v Německu, Anglii či ve Spojených státech, obecnému zájmu celospolečenskému, donutí kapitalistické podnikatele z řad „národní“ buržoazie jednak platit za svoje zaměstnance zdravotní, důchodové a sociální pojištění, za druhé odvádět do příjmové stránky státního rozpočtu i daň ze zisku, jelikož by zaměstnanci firem, kteří mají možnost vlastnického řízení a spolurozhodování, měli ekonomický zájem na zprůhlednění účetnictví podniku – jenom v tom případě by totiž měli šanci získat státní zakázku. Velkopřemyslníci a finanční magnáti z řad příslušníků „národní“ velkoburžoazie by se tak stávali pouze nominálně právními vlastníky firem (něco na způsob „národních správců“ podniků z období 1945–1948), kteří by museli přispívat do systému sociálního zabezpečení, přitom by však z něj nemohli čerpat žádné finanční prostředky – neboť by jim tak velela křesťanská láska k bližnímu vtělená ve strukturách vlastnické spoluúčasti pracujících! Radikálně levicová strategie revolučně demokratického sociálního státu by tak v procesu rozvíjení demokratického převratu až na samotnou hranici buržoazního sociálně ekonomického pokroku, krajní mez vývojových možností kapitalistického výrobního způsobu, uskutečňováním daňové politiky, která by byla humánní a spravedlivá vůči sociálně ekonomickým pracujícím masám diskriminovaným lumpenburžoazním systémem, získávala finanční prostředky na reformu důchodové soustavy, jež by současně zajistila pokračování ze solidárního principu se formujícího průběžného systému důchodového zabezpečení, který plně odpovídá objektivnímu ekonomickému zájmu středních příjmových vrstev obyvatelstva, jejichž reálné finanční příjmy a hmotná životní úroveň v důchodovém věku přímo a bezprostředně závisí právě na solidárním způsobem poskytovaném státním důchodu, jež nikdy pro ně – na rozdíl od majetkové a příjmové oligarchie – nemohou v žádném případě nahradit rozličné formy důchodového připojištění. Souběžně s tímto procesem by zároveň vznikala nový funkční model mezigenerační solidarity.

Zdá se nám také, že předpokládaná revolučně demokratická vláda (neboli radikálně levicová politická státní moc) by musela nový model soudržnosti a solidarity mezi rozličnými věkovými skupinami obyvatel – mladými lidmi do třiceti let, lidmi mladšího či staršího středního věku, kteří tvoří nejpočetnější část produktivního obyvatelstva, a generací seniorů – koncipovat především na základě levicové varianty procesu investování do „průmyslu“ rozvoje lidských schopností neboli do tak zvaného „lidského kapitálu“, jež zahrnuje jiné než dosavadní pojetí vzájemného vztahu mezi ekonomickým a sociálním, v němž se sociální stává oblastí nikoli pouhé spotřeby národního důchodu, nýbrž i zdrojem jeho tvorby. Je známo, že tato základní výrobní síla kapitalistické postindustriální a „postmoderní“ společnosti staví

především „továrny“ na „výrobu“ vědecko-inženýrského a počítačově informačního kognitariárního proletariátu a víme také, že kapitálové investování do schopnosti živé konkrétní všeobecné vědecké (či umělecké) práce koncentrovat a kondenzovat v sobě větší množství práce společensky průměrné a jednoduché, do produkce kognitariárního zisku coby nové formy zvláštního a dodatečného monopolního zisku, plodí nejenom tendenci kapitálu „na jedné straně vytvářet volný čas, na druhé straně jej přeměňovat v nadpráci“<sup>101</sup>, nýbrž způsobuje především, že „postmoderní“ kapitalismus klade volný čas pro „plný rozvoj individua, který zase zpětně působí na produktivní sílu práce jako největší produktivní síla“<sup>102</sup> ve formě trvalé masové nezaměstnanosti, stále rostoucí armády trvale nezaměstnaných a nezaměstnatelných či v podobě rozvíjení nejrůznějších forem „prekérní“ práce, utváření prekariátu coby zvláštní „podtřídy“ proletariátu. Kognitariární proletariát tak prakticky uskutečňuje základní myšlenku dialekticko-materialistického pojetí logiky zákonitostí historického vývoje lidské společnosti, podle níž žádná sociálně ekonomická formace nemůže zaniknout dříve, než rozvine všechny výrobní síly, pro něž utvořila podmínky ve svém nitru.

Schopnost živé konkrétní všeobecné práce kognitariárních proletářů (neboli vědeckých pracovníků v „továrnách“ na nové poznatky a objevy či například počítačových programátorů) kondenzovat větší množství společensky průměrné, jednoduché práce, čímž se jejich práce stává produktivní pro kapitál čili objektem kapitalistického vykořisťování, jelikož se směřuje za peněžní variabilní kapitál, vzájemně koresponduje se společenskou produktivní silou vlastnické spoluúčasti zaměstnanců, která se stává, řečeno pojmoslovím Hegelovy filozofie, „jinoformou“, přeměněnou, přetvořenou formou procesu výroby kognitariárního zisku, neboť také dokáže produkovat dodatečný a zvláštní zisk, avšak není příčinou vzniku trvalé nezaměstnanosti, jako je tomu u kapitalistického používání, ždímání a vysávání nadhodnoty ze živé všeobecné práce příslušníků rozličných socioprofesionálních skupin kognitariárního proletariátu. Vidíme, že rozvíjení nejrůznějších forem hospodářské demokracie, které by mělo být základním úkolem revolučně demokratické státní moci, představuje nejenom rozhodující podmínku radikální demokratizace třídně sociální podstaty funkcí sociálního státu, nýbrž i – a snad v ještě větší míře – pozitivní řešení do krajnosti vyostřených antagonistických sociálně ekonomických rozporů kapitalistického výrobního způsobu, které přináší kapitálové investování do rozličných projektů tvorby „lidského kapitálu“, jež mohou vytvářet sítě sociálně ekonomických vazeb překračující hranice národních států. Produktivní síla vlastnické spoluúčasti zaměstnanců tak může mohutnět v nadnárodních samosprávných vlastnických podnikatelských komplexech, v nichž se bude v útrobách kapitalismu kognitariární proletariát „přetavovat“ v zárodečné buňky třídy samosprávných vlastníků – třídně sociálního subjektu epochy nové sociální revoluce, v níž vykořisťování přestává být nutným a tedy i skutečným spojovacím článkem mezi řídicími a řízenými, mezi horními a dolními vrstvami společnosti.

Z toho důvodu se o nadnárodní a nadstátní samosprávné hospodářské celky bude moci opírat samosprávný model socialismu, kde bude rozvíjení samosprávné vlastnické praxe v souladu s procesem zespolečenšťování práce a výroby. Zároveň je třeba mít stále na paměti, že v lůně kapitalismu mohou díky aktivní investičně podnikatelské, rozpočtové, daňové, sociální či úvěrové politice revolučně demokratického sociálního státu vznikat opravdu pouze zárodečné formy třídy samosprávných vlastníků, společenské třídy, jež bezprostředně pochová systém kapitalistického vykořisťování na smetiště dějin. Až v samosprávném socialismu se třída samosprávných vlastníků stane vedoucí společenskou silou a bude vytvářet třídní svazek s dalšími subjekty třídně sociální struktury asociace svobodných výrobců. Vlastnická spoluúčasť pracujících se bude moci rozvíjet a přetvářet ve společenskou samosprávu, která se bude vytvářením nadnárodních a nadstátních samosprávných



ekonomických komplexů stávat alternativou jak kapitalismu, tak i předlistopadovému socialismu.<sup>103</sup>

Pokusili jsme se pouze zběžně naznačit základní cíle minimálního programu hypotetické revolučně demokratické vlády, aby společenské změny, které zahájil mocenský státní převrat v listopadu 1989, nebyly ve svých důsledcích pouze „sametovou kontrarevolucí“, jež zrodila korupcí prolezlý mafiánský lumpenkapitalismus, nýbrž aby nabyly vskutku demokratické povahy, byť by šlo o demokracii spoutanou buržoazním sociálně ekonomickým a politickým rámcem, aby šlo o takové demokratizační změny, jež by se sice ubíraly cestou buržoazní svobody a buržoazního pokroku, v tendenci a historické vývojové perspektivě by však směřovaly k přerůstání buržoazně demokratické revoluce v revoluci socialistickou. A světonázorová optika tohoto zběžného pohledu opět naznačuje, jak aktuální a podnětné jsou pro radikálně levicové politické hnutí v současné etapě vývoje české polistopadové společnosti Leninovy myšlenky z období první buržoazně demokratické revoluce v carském Rusku, že „stupeň ekonomického vývoje Ruska (podmínka objektivní) a stupeň uvědomělosti a organizovanosti širokých mas proletariátu (podmínka subjektivní, nerozlučně spjatá s objektivní) nedovoluje ihned úplně osvobodit dělnickou třídu. Jen lidé, kteří vůbec nic neznají, mohou ignorovat buržoazní charakter probíhajícího demokratického převratu; jen ti největší optimisté mohou zapomínat, jak málo ještě dělnické masy vědí o cílech socialismu a o způsobech jeho uskutečnění. A my všichni jsme přesvědčeni, že osvobození dělníků může být dílem jen dělníků samých; bez uvědomělosti a organizovanosti mas, bez jejich přípravy a výchovy otevřeným třídním bojem proti veškeré buržoazii nemůže být o socialistické revoluci ani řeči.“<sup>104</sup>

Stupeň ekonomického rozvoje české novo-kapitalistické společnosti a stupeň uvědomělosti a organizovanosti mas českého proletariátu také nedovoluje ihned a úplně osvobodit dělnickou třídu. Musíme dokonce trpce konstatovat, že masy českých dělníků – jakož i dělnické masy jiných zemí, v nichž se zhroutily a rozpadly výrobní vztahy i politický systém dosavadního modelu socialismu – vědí v současnosti nejen velice málo o cílech socialismu, ale především nechápou, že právě rozvíjení hospodářské demokracie v lůně kapitalismu otevírá perspektivu k překonání funkčnosti kapitalistického soukromého vlastnictví coby hybné síly rozvoje výrobních sil a sociálně ekonomického osvobození dělnické třídy. Morální a politickou odpovědnost za to opět nesou dvě nejpočetnější a největší levicové strany, jejichž spolupráce by měla utvářet politický půldorys oně předpokládané revolučně demokratické vládní moci: zkoumání ekonomické demokracie, jež by měla být, jak jsme ukázali, hlavním článkem jak procesu radikální demokratizace sociálního státu, tak především revoluční přeměny kapitalismu v socialismus, znovu ukazuje, jak málo zatím odpovídá ideologie a politika komunistické strany potřebám a výzvám doby: zvláště teoretici socialistické revoluce, kteří se v komunistické straně hlásí k „marxismu-leninismu“, by mohli a měli pochopit, že kognitariární proletariát se revolučně neguje jako proletariát formováním samosprávných vlastnických a podnikatelských celků a třída samosprávných vlastníků, jež takto v zárodečné formě vzniká v nitru kapitalistické třídně sociální organizace společnosti, představuje subjekt přímého a bezprostředního průlomu do systému kapitalistického vykořisťování, což výrazně modifikuje marxistické pojetí revoluční společenské úlohy dělnické třídy i socialistické revoluce v celku.

Třída samosprávných vlastníků ve spojeneckém svazku s kognitariárním a tradičním proletariátem, pracujícími vlastníky a zbožními malovýrobci i některými sociálně ekonomickými skupinami podnikatelů, jejichž kapitálové investiční aktivity se rozehrávají v oblasti kognitivního kapitálu a průmyslu rozvíjení lidských schopností, bude svou každodenní vlastnickou praktickou aktivitou vytvářet antikapitalistické a postkapitalistické třídní uvědomění a současně bude svým aktivním a činným společenským bytím třídně sociální základnou politiky přispívající k nastolení a rozvoji socialismu, bude vytvářet

sociálně ekonomické jádro voličů, členů a aktivistů levicových politických stran a hnutí i sociálně politické podhoubí pro izolaci pravicových politických subjektů, a tak pomáhat spojovat upevňování a zdokonalování společenského přivlastňování s rozvíjením socialisticky zainteresovaného politického pluralismu. Může tak vzniknout obdobná politická situace jako ve Spojených státech s dvěma dominujícími politickými stranami na pólech politického spektra, ovšem s tím rozdílem, že „demokratické“ i „republikánské“ křídlo třídy samosprávných vlastníků budou rozvíjet politickou strategii orientovanou na upevňování socialismu, přeměnu samosprávné vlastnické subjektivity v subjektivitu celospolečensky integrující a ve společenském rozvoji dominující. Zároveň bude třída samosprávných vlastníků třídně sociální základnou politiky revolučně demokratického sociálního státu, politické státní moci, která bude vytvářet politické a právní předpoklady pro formování samosprávného ekonomického sektoru, jehož vývoj začíná z vlastnické spoluúčasti, vlastnického spolurozhodování zaměstnanců na úrovni firemních pracovních kolektivů a vrcholí na úrovni nadnárodních a nadstátních vlastnických a podnikatelských komplexů – čímž se třída samosprávných vlastníků může stát též třídně sociální živnou půdou pro prosazení alternativy kapitalistické hospodářské a politické integrace, a to jak na kontinentální úrovni (dejme tomu Evropské unie), tak i na úrovni globální, celosvětové.

A tak bude možné propojit socialismus s politickou pluralitou, jelikož sociálně ekonomické, politické a duchovně kulturní zájmy třídy samosprávných vlastníků mohou vyjadřovat a prosazovat různé politické strany, které se mohou lišit, jako se v dnešní době kupříkladu odlišují demokraté od republikánů ve Spojených státech: v tomto případě však nepůjde o vlastnické a mocenské zájmy velkoburžoazní finanční oligarchie; v názorových a politických sporech mezi odlišnými politickými subjekty (stranami a hnutími), které zrodí třída samosprávných vlastníků, může jít kupříkladu o spor mezi důsledně marxistickým pojetím samosprávy a názory, které budou inspirovány křesťanskou náboženskou filozofií, půjde o rozličné varianty výstavby socialismu, o zdokonalování samosprávného společenského vlastnictví, další rozvoj zespolečenštění práce, výroby a výrobních prostředků, díky němuž se bude moci každý člen společnosti reálně podílet na vlastnickém spolurozhodování o pohybu společenského bohatství, stávat se rozumným a odpovědným spoluvlastníkem a hospodářem světa, v němž žije. V této souvislosti můžeme vyslovit, jak se zdá, docela racionální předpoklad, že z křehkých výhonků v lůně třídně sociální diferenciaci kapitalistické občanské společnosti vyrůstající třída samosprávných vlastníků napomůže k programovému a hodnotovému „přepodstatnění“ komunistické i sociálně demokratické strany: komunistická strana se bude zbavovat pozůstatků schémat a myšlenkových stereotypů sociálně mytologické ideologie vládnoucí třídy řídicího aparátu reálně existujícího předlistopadového socialismu a sociální demokracie dokáže překonat vliv antikomunistické ideologie, čímž bude politická strategie obou politických subjektů vskutku orientována na budoucnost. Právě tento předpoklad ovšem vyvolává ve vztahu ke KSČM (vnitřní poměry v sociální demokracii ponechme na okamžik stranou) stejně tak racionální (jako současně trochu jízlivě ironickou) námitku, že právě v tomto momentu spočívá základní důvod, proč bude většina členů, aktivistů, funkcionářů, teoretiků i propagandistů komunistické strany Čechů, Moravanů a Slezanů vizi samosprávného socialismu zásadně odmítat.

## Odkazy na citovanou literaturu, poznámky

- 1) Lenin, V. I.: Co dělat; Svoboda, Praha 1978, str. 112.
- 2) Tamtéž.
- 3) Tamtéž.
- 4) Porovnej s Marxovými rozbory postavení dělníků v kapitalistické třídně sociální dělbě práce – viz například Marx, K.: Rukopisy „Grundrisse“ III; Svoboda, Praha 1977, str. 103-104.
- 5) Marx, K. – Engels, F.: Svatá rodina, Sebrané spisy sv. 2; SNPL, Praha 1957, str. 57.
- 6) Marx, K.: Bída filosofie, Sebrané spisy sv. 4; SNPL, Praha 1958, str. 148.
- 7) Lenin, V. I.: Velká iniciativa, Vybrané spisy sv. 4; Svoboda, Praha 1974, str. 493.
- 8) Marx, K. – Engels, F.: Manifest Komunistické strany, Sebrané spisy sv. 4; SNPL, Praha 1958, str. 428 – Engelseva poznámka k anglickému vydání z roku 1888.
- 9) O rozdílu mezi produktivní a neproduktivní prací pro kapitál viz Marx, K.: Teorie o nadhodnotě I; SNPL, Praha 1958, například str. 151-182, str. 395-422.
- 10) Marx, K. – Engels, F.: Manifest Komunistické strany, v citovaném vydání čtvrtého dílu sebraných spisů str. 450.
- 11) Nejvýznamnějším „teoretickým výkonem“ těchto stratifikačních koncepcí, které jsou formou buržoazního třídního, sociálně filozofického sebevědomí, je tak zvaná teorie „střední třídy“ (či „střední vrstvy“), k níž se programově hlásí nejenom sociologové „pocitivého“ pravicového, militantně antikomunistického a radikálně protisocialistického politického smýšlení, nýbrž i sociologové, kteří se hlásí k politické levici. K nim patří například profesor Jan Keller, jenž koná jinak ve prospěch levicových politických stran a hnutí nesmírně záslužnou práci. Během přednášky o svojí nové knize Tři sociální světy, již proslavil na Karlově univerzitě v Praze a která se zabývá vývojovými tendencemi a perspektivami „středních vrstev“ v sociálně ekonomických podmínkách globalizovaného kapitalismu, měl profesor Keller údajně prohlásit, že pro popis dnešní společnosti nelze použít marxistické pojetí společenských tříd, jelikož „model Karla Marxe nevysvětloval existenci střední vrstvy“ – viz článek Střední vrstvy bojují za elitu, ač je ona deklasuje, který si je možné stáhnout z webové stránky [www.halonoviny.cz](http://www.halonoviny.cz) a Haló noviny jej uveřejnily 24. 5. 2010. Profesor Keller má samozřejmě pravdu: „Marxův model“ vskutku neformuloval žádná teoretická a metodologická východiska ke zkoumání „střední třídy“, a to z toho jednoduchého důvodu, že žádný takový sociální útvar prostě neexistuje. Svou sociálně ekonomickou funkcí a rolí, tedy oním druhem vlastnické subjektivity, jež objektivně prakticky realizují, náleží příslušníci „středních vrstev“ v systému kapitalistických výrobních vztahů k odlišným společenským třídám: a) mohou náležet k pracujícím soukromým vlastníkům neboli maloburžoazii; b) jejich sociálně ekonomická praktická aktivita spjatá s konkrétní živou manažerskou prací může být dílčí a podřízenou součástí vlastnické subjektivity kapitálových vlastníků; c) mohou být kapitalistickými majiteli soukromých firem a zaměstnavateli jiných příslušníků „středních vrstev“, kteří v kapitalistické sociálně ekonomické dělbě práce zaujímají třídní roli tradičních či kognitariárních proletářů.
- 12) O tom, že profesní struktura zrcadlí nejenom výrobně technickou podobu pracovní činnosti, nýbrž se utváří právě nad technicko-ekonomickými vztahy, a tudíž zahrnuje i určité druhotné a odvozené sociálně ekonomické souvislosti profesně technického charakteru živé konkrétní práce, jež spočívají ve mzdovém ohodnocení práce, reálném finančním příjmu a materiálním životním standardu, z čehož mimo jiné plyne, že tradeunionistické vědomí určitou syntézou oné stránky vědomí utvářející se v tradeunionistickém ekonomickém boji, která odráží pouze určité profesně stavovské

- začlenění dělníků, a buržoazní ideologie – viz Heller, J.: Některé problémy stavu vědomí pracujících za socialismu; nepublikovaná práce, str. 15-25. Podobně viz Heller, J.: K sociologickému vymezení kategorie „běžné vědomí“; nepublikovaná práce, str. 4-14.
- 13) Marx, K.: Ekonomicko-filozofické rukopisy z roku 1844; Svoboda, Praha 1978, str. 77.
  - 14) Viz Lenin, V. I.: Co dělat?, v citovaném vydání str. 134-135.
  - 15) Tamtéž, str. 136.
  - 16) Tamtéž, str. 140.
  - 17) Tamtéž, str. 148-149.
  - 18) Tamtéž, str. 157.
  - 19) Marx, K.: Kapitál III-2; SNPL, Praha 1956, str. 366. Podobně viz tamtéž, str. 371.
  - 20) Lenin, V. I.: Co dělat?, v citovaném vydání str. 120-121.
  - 21) Tamtéž, str. 162.
  - 22) Tamtéž, str. 148.
  - 23) Tamtéž, str. 149.
  - 24) Tamtéž, str. 136.
  - 25) Lenin, V. I.: Krok vpřed, dva kroky vzad, Vybrané spisy sv. 1; Svoboda, Praha 1975, str. 682.
  - 26) Tamtéž, str. 615.
  - 27) Viz Heller, J.: Některé problémy stavu vědomí pracujících za socialismu, citovaná práce str. 20-24. Srovnej též Heller, J.: K sociologickému vymezení kategorie „běžné vědomí“, citovaná práce str. 7-9.
  - 28) Osvěžit znalost těchto myšlenek z Dějin VKS(b) – viz Dějiny Všesvazové komunistické strany (bolševiků), stručný výklad; Svoboda, Praha 1950, str. 52 by si měli zvláště soudruzi, kteří náleží v KSČM k tak zvanému marxisticko-leninskému názorovému proudu, řečeno jinými slovy, hlásí se k ortodoxní verzi sociálně mytologické ideologie vládnoucí třídy řídicího aparátu stalinského modelu socialismu a do dneška nejsou schopni pochopit, že předlistopadová KSČ ztratila v sedmdesátých a osmdesátých letech s konečnou platností spojení s dělnickou třídou, pozbyla její důvěry a podpory právě v důsledku toho, že vlastnická subjektivita třídy řídicího aparátu se nestala dílčí a podřízenou součástí vlastnické subjektivity dělnické třídy, dělnická třída tak nebyla skutečným subjektem společenského rozvoje, neměla reálnou vedoucí úlohu při rozvíjení reálně socialistických výrobních vztahů, a tudíž byla pouze formálně vládnoucí třídou předlistopadového typu socialismu, o čemž se dělníci každodenně přesvědčovali na základě svých praktických zkušeností. Dělníci z ČKD Praha vypískali v listopadu 1989 během mítinku tehdejšího vedoucího tajemníka Městského výboru KSČ v Praze Miroslava Štěpána a tato událost symbolicky předznamenala historickou politickou porážku komunistické strany v důsledku listopadového kontrarevolučního mocenského státního převratu, načež počal vážený soudruh Štěpán prohlašovat, že „československá dělnická třída zradila komunistickou stranu a socialismus“. Od váženého soudruha Miroslava Štěpána aj. nelze zajisté čekat, že by se dokázali rozejít s ideologií své třídy, dospět k poznání, že příčina oné historické porážky spočívala v nich, ve svérázné, neúplně a nedokonale společenské sociálně ekonomické – a tím i revoluční dějnotvorné – subjektivitě třídy, k níž vážení soudruzi ráčili náležet, avšak alespoň mladí sympatičtí jinoši ze Svazu mladých komunistů Československa, z nichž někteří by nesmírně rádi tvořili řídicí aparát komunistické strany coby ideový a politický předvoj revolučního proletariátu, by snad mohli nahlédnout, že ožívování kultu Stalina a ortodoxní formy stalinistické ideologie obnovení vzájemné důvěry a spojení mezi komunistickou stranou a dělnickou třídou příliš nepomůže.
  - 29) Lenin, V. I.: Krok vpřed, dva kroky vzad, v citovaném vydání str. 534-535. O momentech, jež charakterizují principy organizační výstavby marxistické revoluční strany,

- podává celkový obraz právě Leninova kniha Krok vpřed, dva kroky vzad – viz Lenin, V. I.: Krok vpřed, dva kroky vzad, v citovaném vydání str. 477-691.
- 30) Marx, K. – Engels, F.: Svatá rodina, v citovaném vydání druhého dílu sebraných spisů str. 50-51.
  - 31) Uvádím podle Batalov, E. J.: Filozofie vzpoury; Svoboda, Praha 1976, například str. 89-93, 71-81, 56-58 a další.
  - 32) Viz Keller, J.: Tři sociální světy; SLON, Praha 2010, například str. 89.
  - 33) Sviták, I.: Nesnesitelné břemeno dějin; Orbis, Praha 1990, str. 49.
  - 34) Lenin, V. I.: Dětská nemoc „levičáctví“ v komunismu, Vybrané spisy sv. 5; Svoboda, Praha 1974, str. 70.
  - 35) Lenin, V. I.: Udrží bolševici státní moc?, Vybrané spisy sv. 3; Svoboda, Praha 1974, str. 462-463.
  - 36) Lenin, V. I.: Kdo jsou „přátelé lidu“ a jak bojují proti sociálním demokratům?; In: Lenin, V. I.: Co dělat?, v citovaném vydání str. 50.
  - 37) Viz tamtéž, str. 42 (předmluva sborníku) a str. 89-91.
  - 38) Viz tamtéž, str. 198.
  - 39) Tamtéž, str. 199-201. Když Lenin hovoří o „kroužku, v němž pracoval“, má na mysli kroužek petrohradských sociálních demokratů, jenž pracoval pod jeho vedením a z něhož byl v roce 1895 vytvořen Svaz boje za osvobození dělnické třídy – viz tamtéž, str. 293, poznámka č. 96. O Svazu boje za osvobození dělnické třídy, jenž sdružoval asi dvacet marxistických dělnických kroužků v Petrohradě – viz tamtéž, str. 284-285, poznámka č. 65.
  - 40) Tamtéž, str. 201.
  - 41) Tamtéž, str. 201-202.
  - 42) Tamtéž, str. 205-207.
  - 43) Tamtéž, str. 213-214.
  - 44) Tamtéž, str. 160-161. Větu, v níž připomíná, že „komunisté všude podporují každé revoluční hnutí“, převzal Lenin z Komunistického manifestu – viz Marx, K. – Engels, F.: Manifest komunistické strany, v citovaném vydání str. 462; citovaný sborník Lenin, V. I.: Co dělat?, z něhož čerpáme, odkazuje na tuto myšlenku, jež se pro revoluční socialistické hnutí stala okřídlenou, v poznámce číslo 84 na stránce 290.
  - 45) Tamtéž, str. 163-164.
  - 46) Tamtéž, str. 109.
  - 47) Martovova formulace členství ve straně zněla takto: „Za příslušníka Sociálně demokratické dělnické strany Ruska je považován každý, kdo uznává její program a aktivně pracuje pro uskutečnění jejích úkolů pod kontrolou a vedením orgánů strany.“ Leninův návrh vymezoval příslušnost ke straně následujícím způsobem: „Za člena strany je považován každý, kdo uznává její program, podporuje stranu materiálně a účastní se osobně práce v jedné z jejích organizací.“ – viz Lenin, V. I.: Krok vpřed, dva kroky vzad, v citovaném vydání str. 517 a dále například str. 514-549, 647-682. O názorových sporech na druhém sjezdu ruské sociální demokracie kolem prvního článku organizačního řádu vymezujícího příslušnost ke straně a o zostřujícím se vnitrostranickém politickém boji mezi revolučním bolševickým a oportunistickým menševickým křídlem po sjezdu hovoří pochopitelně též Dějiny Všesvazové komunistické strany (bolševiků) – viz Dějiny VKS(b), v citovaném vydání str. 42-56.
  - 48) Marx, K.: Teze o Feuerbachovi, Sebrané spisy sv. 3; SNPL, Praha 1958, str. 17-18; jedná se o tezi číslo 3.
  - 49) Stalin, J. V.: O politické strategii a taktice ruských komunistů. Náčrt plánu brožury. In: Stalin, J. V.: Sebrané spisy sv. 5; Svoboda, Praha 1951, str. 76.

- 50) Viz Stalin, J. V.: O političeskoj strategii i taktike russkich kommunistov: Nabrosok plana brošjury; jde o Stalinovu stat' z pátého dílu jeho v ruštině vydaných sebraných spisů, kterou si lze stáhnout z ruského oddílu Marxistického internetového archivu. Okrajová poznámka: podle velkého, několikasvazkového rusko-českého slovníku „mečenosec“ = „mečník“, „držitel, (nositel) meče“, osoba s právem nosit meč, což byli za středověkého feudalismu svobodní lidé neboli příslušníci vládnoucí feudální třídy, rytíři, kteří měli též právo vlastnit koně. Přesný překlad ruského slovního výrazu „orděn mečenoscev“ by byl patrně „řád držitelů, (nositelů) meče“, „řád mečníků“. Náš překlad „řád mečových (možná by šlo i německých?) rytířů“ není zcela přesný, je poněkud volný. Je příznačné, že internetový rusko-český slovník vůbec slovní výraz „orděn mečenoscev“ v ruském jazyce nezná, nemá o něm nejmenší ponětí, což o ledačem svědčí. Též je zajímavé (a dost možná i příznačné), že v oficiálním českém překladu uvedeného Stalinova článku se český ekvivalent termínu „orděn mečenoscev“ vůbec nevyskytuje. Píše se v něm: „Komunistická strana jako úderný oddíl uvnitř sovětského státu, usměřující jeho orgány a podněcující jejich činnost...“
- 51) Informace o pojmovém obsahu teorie o „železném zákoně oligarchizace politických stran“ je možné načerpat z internetového portálu [www.wikipedia.cz](http://www.wikipedia.cz) po zadání hesla „Robert Michels“.
- 52) Lenin se o „teorii“ Roberta Michelse nikde přímo nezmiňuje, přesto však na příkladu Německa a německé sociálně demokratické strany na konci devatenáctého století a přelomu ve století dvacátém velmi trefně uvádí, že kritika údajně „neodvratného“ procesu vytvoření „oligarchické mocenské struktury“ v revoluční dělnické straně může být vrcholně demagogická: „V parlamentě“ (myslí se pochopitelně německý parlament oné doby) „se nejednou stávalo, že poslanci nepřátelských stran popichovali socialisty: »To jste pěkní demokraté! Hnutí dělnické třídy máte plná ústa, ale ve skutečnosti vystupuje stále stejná skupina předáků. Pořád jen Bebel, pořád jen Liebknecht, rok po roce, a po deseti letech zase. Vždyť ty vaše poslance, které prý zvolili dělníci, lze tíž sesadit než úředníky jmenované císařem! ...«“ (Lenin, V. I: Co dělat?, v citovaném vydání str. 195). Liebknecht (Lenin má na mysli Wilhelma Liebknechta, otce Karla Liebknechta, jenž na začátku první světové války v roce 1914 hlasoval v německém říšském sněmu proti válečným úvěrům a později po skončení války patřil spolu s Rosou Luxemburgovou ke spoluzakladatelům Komunistické strany Německa), Bebel, Auer, Mehring (po jistou dobu dokonce i Karl Kautsky) náleželi k marxistickému revolučnímu ideovému a politickému křídlu německé sociální demokracie, ke zkušeným politickým vůdcům, kteří stáli desítky let v čele revolučního třídního boje německého proletariátu, a je velice příznačné, že představitelé bernsteinovského pravicově oportunistického názorového a politického směru v německé sociálně demokratické straně s vrcholnou ideologickou a politickou demagogií požadovali odchod „konzervativních“ politických vůdců, nositelů „dogmatické“ teorie o socialistické revoluci a nastolení diktatury proletariátu z vedení strany, aby vedoucí a řídicí funkce ve straně mohli obsadit představitelé „mladých“ a „dynamických“ politických kádrů, kteří se hlásili k sociálně filozofické doktríně „tvůrčího marxismu“, podle níž „hnutí je vším, konečný cíl ničím“ – zřejmě jenom proto, aby zachránili německou sociální demokracii před „oligarchickou degenerací“; v podobném stylu vystupovali, jak je známo, i v ruském dělnickém hnutí na začátku dvacátého století „mladí“, „dynamičtí“ představitelé ideologie ekonomismu a politické linie tak zvaného „Kréda“ proti „starým dogmatikům“, údajně „potlačujícím svobodu kritiky“. (Viz Lenin, V. I.: Co dělat?, v citovaném vydání například str. 54-65 a 89-109.)
- 53) Lenin, V. I.: Co dělat?, v citovaném vydání str. 73.
- 54) Viz Heller, J.: Aktuálnost Marxova a Engelsova pojetí vztahu vlastnictví a dělby práce; Filozofický časopis 3/1985, str. 329. O pojetí socialistického vlastnictví coby systému

- částečných, dílčích vlastnických funkcí a rolí viz také například Hába, Z.: Socialistické společenské vlastnictví; SPN, Praha 1975, str. 109-119. Viz také Bavlínka, J.: Plánovitě řízená ekonomika jako funkce socialistického vlastnictví výrobních prostředků; Politická ekonomie 1/1979, str. 43-53. V této souvislosti musíme vzpomenout teoretické studie dnes již bohužel – a zcela neprávem! – zapomenutého doktora Antonína Fleka. Viz například Flek, A.: Třídní struktura (nepublikovaná práce o problematice dialektiky živé a mrtvé práce), str. 83-100. Podobně též Flek, A.: Dialektika výrobních sil a výrobních vztahů (nepublikovaná práce), například str. 61-147, 181-192, 198-201.
- 55) Viz Heller, J.: Aktuálnost..., str. 313. Podobně viz Hruža, I.: O socialistické demokracii; Nová mysl, zvláštní číslo 1976, str. 90-91 a Dvořák, J.: Socialistické výrobní vztahy a hospodářský mechanismus; Nová mysl 7-8/1983, str. 100.
- 56) Takový závěr lze, jak se nám alespoň jeví, odvodit z Marxových úvah ve třetím díle Kapitálu o tom, zda by docházelo z vyrovnávání zisků z jednotlivých výrobních odvětví na společensky průměrný zisk cestou volné konkurence i v ekonomickém systému, v němž by dělníci byli sami majiteli svých výrobních prostředků a směňovali si vzájemně svá vyprodukovaná zboží, jež by nebyla výrobkem kapitálu – viz Marx, K.: Kapitál III-1; Svoboda, Praha 1989, str. 192-193. Marx dovozuje, že v takové hospodářské soustavě, v níž by přímí a bezprostřední výrobci byli reálnými spoluvlastníky jak nutného produktu, tak i nadvýrobku, jenž by již nebyl nezaplacenou prací a nenabýval by tak zboží sociálně ekonomickou formu nadhodnoty, jako je tomu v kapitalismu, a tudíž by také neplatil zákon klesající tendence společensky průměrné míry zisku, by se výroba a směna zboží opět řídila zákonem hodnoty jako ve vlastnické praxi zboží malovýroby.
- 57) Viz Marx, K. – Engels, F.: Německá ideologie, Sebrané spisy sv. 3; SNPL, Praha 1958, str. 81.
- 58) Viz Heller, J.: Socialistická dělnická třída jako subjekt společenského vlastnictví v podmínkách staré společenské dělby práce; Filozofický časopis 5/1983, str. 663-665. K tomu viz též Hruža, I.: Aktuální otázky historického poslání a vedoucí úloha dělnické třídy. In: Sborník Dělnická třída a současnost; Svoboda, Praha 1973, str. 85-97.
- 59) Viz Marx, K.: Kapitál I; Svoboda, Praha 1978, str. 329-331.
- 60) Heller, J.: Socialistická dělnická třída..., str. 666-667. Celý náš dosavadní výklad je vlastně založen na zmíněné studii doktora Hellera o nezbytnosti překonávat starou společenskou dělbu práce při rozvíjení vedoucí úlohy dělnické třídy coby subjektu socialistických vlastnických vztahů a společenského vlastnictví výrobních prostředků, kterou uveřejnilo páté číslo Filozofického časopisu v roce 1983 – viz tamtéž, str. 657-679.
- 61) Heller, J.: Socialistická dělnická třída..., str. 676.
- 62) Tamtéž, str. 678-679. Podobně viz Heller, J.: Aktuálnost..., str. 330, kde se můžeme dočíst, že příslušníci dělnické třídy mohou realizovat svou vlastnickou subjektivitu „pouze v celospolečenském měřítku, jako celá třída, prostřednictvím celého komplexu vlastnických aktivit završených nutně jednotící aktivitou, ve které vstupují do tvorby obecných podmínek společenského řízení, aktivitou rozvíjenou a realizovanou na půdě politických institucí socialistické společnosti v čele s komunistickou stranou a prostřednictvím těchto institucí“.
- 63) Heller, J.: Aktuálnost..., str. 334-335.
- 64) Tamtéž, str. 335.
- 65) Heller, J.: Socialistická dělnická třída..., str. 677. Domníváme se, že laskavý čtenář – a je docela možné, že i čtenář nelaskavý – zajisté porozuměl, že tato pasáž textu má klíčový a zásadní význam pro pochopení toho, co tvořilo základní, objektivní, vnitřní, systémový nedostatek předlistopadového reálně existujícího socialismu. O pojmu „celotřídní vlastnická subjektivita dělnické třídy“ viz také Formánek, M.: Socialistická dělnická třída; Interní tisk ÚML ÚV KSČ, Praha 1978, například str. 103-166, 265-269, 386-387.

- Podobně též Formánek, M.: Růst úlohy subjektu při budování rozvinuté socialistické společnosti; Filozofický časopis 5/1983, str. 642-656.
- 66) Heller, J.: Metodologická východiska analýzy prvního historického pokusu o nekapitalistickou společnost – protosocialismu, což je článek, který lze nalézt v knize Heller, J. – Neužil, F.: Bojíte se socialismu?; Nakladatelství Periskop, Příbram 2007, str. 20-21.
- 67) Viz Heller, J.: Socialistická dělnická třída..., například str. 662-663. V polistopadovém období svojí teoretické aktivity ovšem Heller tento názor opustil. Autorem teorie o rozdílu mezi formálním a reálným podřízením živé práce kapitálu, podle níž postačuje k výrobě absolutní nadhodnoty na výrobně silové základně manufakturní dělby práce formální podřízení práce kapitálu, kdežto produkce relativní nadhodnoty vyžaduje specificky kapitalistický výrobní způsob čili tovární strojovou velkovýrobu, jež zajišťuje reálné podřízení práce kapitálu, je samozřejmě Karel Marx v prvním díle Kapitálu.
- 68) Viz Heller, J.: Metodologická východiska...; v knize Bojíte se socialismu?, str. 22-23. Předešlých šest odstavců textu viz též Heller, J. – Neužil, F. a kol.: Kdopak by se Marxe bál?; Nakladatelství FUTURA, Praha 2011, například str. 199-276.
- 69) Jenom na okraj a spíše pro pobavení se zmiňme o jednom „historiografickém veledíle“, které se v ruském putinovsko-medvěděvovském mafiánském lumpenkapitalismu údajně stalo literárním bestsellerem: jistý V. Uškujnik v něm s výmluvností hodnou Jana Zlatoušého zjevuje světu „převratný a fantastický dějepisný objev“, podle něhož měl v sovětském Rusku v klasickém období stalinistického totalitního režimu mít skutečnou politickou státní moc žid Lazar Kaganovič – člen politbyra bolševické strany v době, kdy jejím generálním tajemníkem byl Stalin, a mimo jiné i projektant moskevského metra, zatímco Stalin byl údajně jeho pouhou loutkou, pouhým administrátorem a pomocníkem, přičemž Kaganovičovi měl absolutní moc zajišťovat jeho bratranec, „gruzínský položid“ (ve skrz naskrz odporné a ničemné ideologii antisemitismu, ať už se odvolává na rádoby křesťanskou vírou prodchnuté povídačky ve stylu „židé ukřižovali Krista“ nebo na cokoli jiného, jsou snad nejhnusnější a zároveň nejsměšnější žvásty o „položidech“ či „částečných židech“) Lavrentij Berija, jenž ovládal mohutný represivní aparát státní bezpečnosti – a z nějž měl, jak se všeobecně ví, „vůdce a učitel světového proletariátu“ panickou hrůzu. Doporučuji laskavému i nelaskavému čtenáři, aby se důkladně seznámil s tímto vskutku nevšedním a svěžím dílkem a názorně se tak přesvědčil, do jakého krystalicky čistého ideologického blbství zabředá nejnovější verze stalinistické ideologie, zvláště když se zasnoubí se „zdravým“ antisemitismem černosotněnské pravoslavné náboženské věrouky – viz Uškujnik, V.: Kagan a jeho bek; ZAO, Pravoslavná iniciativa, Minsk 1999, str. 5-55; publikováno ve sborníku „Válka podle zákonů podlosti“. (Spisek mám v elektronické podobě, v níž po internetových komunikačních linkách doputoval do mojí mailové schránky, a proto jsou i stránky, na něž odkazují, odvozeny od elektronického formátu PDF publikace váženého pana Uškujnika.) Autoři sborníku měli pochopitelně na mysli „špinavou a podlou válku“, kterou prý od věků vedl a stále vede „sionistický imperialismus“ proti ruskému národu a v níž si žido-zednářské lóže – spolu se „židobolševiky“! – kladou za cíl zotročit ruský národ i všechny ostatní slovanské národy – jež po přijetí křesťanství často osvědčovaly svou útlou holubičí povahu v protizidovských pogromech, které, jak o tom svědčí kupříkladu český kronikář Kosmas, vždy představovaly pro „prostý lid“ vítanou kratochvíli.
- 70) Žižek, S.: Nepochopitelný subjekt – chybějící střed politické ontologie; Nakladatelství L. Marek, Chomutov 2007, str. 207-208.
- 71) Srovnej Heller, J. – Neužil, F. a kol.: Kdopak by se Marxe bál?, v citovaném vydání str. 19 a str. 21-25.
- 72) Viz Marx, K.: Kapitál I, v citovaném vydání kapitola první a druhá na str. 51-107. Srovnej s netrzním modelem socialistické ekonomiky v práci Cockshott, W. P. – Cottrell,



- A.: Kybersocialismus; Nakladatelství L. Marek, Brno 2006. Z dlouholetých a nikdy nekončících diskusí o charakteru socialistické ekonomiky, které se odehrávaly v rámci reálně existujícího socialismu předlistopadového typu, viz například: Abalkin, L. I.: Dialektika socialistické ekonomiky; Pravda, Bratislava, 1984; Hába, Z. – Křížek, M.: Socialismus a vlastnictví; Svoboda, Praha 1975; Hába, Z. – Křížek, M.: K základním teoretickým otázkám politické ekonomie socialismu; Politická ekonomie 2/1971; Hába, Z.: Socialistické společenské vlastnictví; SPN, Praha 1975; Křížek, M.: Co je socialistické vlastnictví?; Svoboda, Praha 1972; Machová, D.: Aktuální problémy zbožně peněžních vztahů a zákona hodnoty za socialismu (nepublikovaná práce) – podkladová studie pro potřeby IVVK, Praha 1988 (osobní archiv dr. Josefa Hellera); Medvěd, V. A.: Socialistická výroba; Svoboda, Praha 1983; Němčinov, V. S.: Společenská hodnota a plánovaná cena; Svoboda, Praha 1972; Šik, O.: K problematice socialistických zbožních vztahů; Nakladatelství ČSAV, Praha 1964; Šik, O.: Plán a trh za socialismu; Academia, Praha 1968; Šik, O.: Ekonomika, zájmy, politika; Nakladatelství politické literatury; Praha 1962.
- 73) Viz Formánek, M.: K leninské koncepci samosprávy; Filozofický časopis 4/1986. Hába, Z.: Ekonomika a demokracie: spojenci či protivníci? In: My ve světě dneška a zítřka. Almanach pro vědu, umění a politiku; Sakko, Praha 1991, str. 26-29. Stočes, F.: Sociální demokraté by měli podpořit družstevní formy podnikání. Návrh pro programovou konferenci ČSSD konanou 23. září a jeho stručné zdůvodnění; Britské listy z 22. 9. 2010.
- 74) Srovnej Lenin, V. I.: Stát a revoluce, Vybrané spisy sv. 4; Svoboda, Praha 1974, str. 364-382 – jedná se o kapitolu V: Ekonomické základy odumírání státu.
- 75) Srovnej Cockshott, W. P. – Cottrell, A., citované dílo.
- 76) Marx, K.: Německá ideologie, v citovaném vydání str. 48.
- 77) Viz Hába, Z.: Ekonomika a demokracie..., citované vydání.
- 78) Jedná se o otázku dvou stránek společenského řízení. Marx ukazuje dvě funkce řídicího pracovníka – funkci praktického realizátora vlastnického zájmu kapitalisty, jehož sociálně ekonomická praktická aktivita je v soustavě kapitalistických výrobních vztahů dílčí a podřízenou složkou celospolečensky dominující vlastnického subjektivitu kapitalistického vlastníka, a funkci technického organizátora („dirigenta orchestru“) v procesu výroby zboží. V této souvislosti viz Marx, K.: Kapitál I, v citovaném vydání str. 329-331. Viz též Marx, K.: Kapitál III-1, v citovaném vydání str. 407-413. Viz též Flek, A.: Způsob výroby a sociální struktura (nepublikovaná kandidátská dizertační práce), str. 138-157, 206-207, 226-278, 305-315 (osobní archiv doktora Josefa Hellera). Viz dále Nesázal, K.: Sociálně politické souvislosti společenského řízení v soudobé epoše. In: Tomásek, L. – Nesázal, K.: Dělnická třída a socialistické řízení II; VŠP ÚV KSČ, Praha 1978.
- 79) K otázce tak zvaných „faux frais“ neboli neproduktivních, ale nutných výrobních nákladů viz Heller, J.: Protosocialismus – první historický krok za hranice kapitalismu. In: Socialismus pro 21. století. Sborník statí; TAP ÚV KSČM, Praha 2008, str. 44. Na uvedené stránce se jedná o poznámku číslo pět, v níž Heller zmiňuje práce, které se k dané problematice vztahují.
- 80) Viz Heller, J.: Protosocialismus..., v citovaném vydání str. 37. Celý článek viz str. 33-44 jmenovaného sborníku.
- 81) K problematice samosprávného vlastnictví a zaměstnanecké participace srovnej: Hospodářská demokracie v praxi. Jak funguje zaměstnanecká participace v praxi; KSLP, Praha 2009. Srovnej rovněž Stočes, F.: Sociální demokraté..., citované vydání.
- 82) Viz Hospodářská demokracie v praxi..., str. 15-44.
- 83) Srovnej Marx, K.: Kapitál II; SNPL, Praha 1954, kapitola VI. Srovnej též Marx, K.: Kapitál III-1, v citovaném vydání str. 313-323.

- 84) Viz Heller, J.: Samosprávný socialismus – perspektiva lidstva, v citovaném vydání sborníku statí Socialismus pro 21. století str. 100-106. Celá stať se nalézá na str. 99-109 sborníku.
- 85) Viz Hába, Z.: Model samosprávného podniku (nepublikovaná práce). Srovnej též Hospodářská demokracie v praxi, v citovaném vydání str. 103-104.
- 86) Srovnej Heller, J. – Neužil, F.: Bojíte se socialismu?, v citovaném vydání str. 117.
- 87) Viz Hospodářská demokracie v praxi, v citovaném vydání str. 103-104.
- 88) Viz Heller, J. – Neužil, F.: Bojíte se socialismu?, v citovaném vydání str. 129-132.
- 89) Srovnej Mackin, Ch.: Bohatství v práci. Zaměstnanecké vlastnictví a odpovědná akumulace. In: Zaměstnanecká participace v Evropě. Vydal SPED a KSLP, Praha 2005, str. 78-96.
- 90) Viz Marx, K.: Kapitál III-2, v citovaném vydání str. 161-361.
- 91) Srovnej: Agrární dotace jsou noční můrou unie; Euroskop.cz 4. 1. 2006, což je stať, kterou lze nalézt na webových stránkách [www.euroskop.cz](http://www.euroskop.cz). Viz též Barák, V.: České zemědělství – enkláva nerozumu; Liberální institut 2001. Podobně i Vambera, J.: Zelené paradoxy – článek, jež bylo možné objevit na internetové adrese [www.vambera.cz](http://www.vambera.cz).
- 92) Viz Marx, K.: Kapitál III-2, v citovaném vydání kapitoly 40-44 na stránkách 220-295.
- 93) Viz tamtéž.
- 94) Srovnej Marx, K.: Kritika gothajského programu; Svoboda, Praha 1950, str. 38-58. Viz též Lenin, V. I.: Stát a revoluce, v citovaném vydání str. 379-397.
- 95) Kapitulu o logice fungování samosprávných vlastnických a podnikatelských komplexů srovnej s Heller, J. – Neužil, F. a kol.: Kdopak by se Marxe bál?, v citovaném vydání str. 309-332, což je dvanáctá kapitola knihy pod názvem „Ekonomický základ samosprávného socialismu“, kterou napsal doktor Josef Heller.
- 96) Viz Marx, K.: Kapitál III-1, v citovaném vydání str. 269. Marxova myšlenka zní doslovně takto: „Pravou hranicí kapitalistické výroby je sám kapitál, to, že kapitál a jeho sebezhdnocování se jeví jako výchozí a konečný bod, jako motiv a účel výroby; že výroba je jen výrobou pro kapitál.“ Na jiném místě třetího dílu Kapitálu Marx uvádí, že „klesání míry zisku a zrychlená akumulace jsou různými výrazy téhož procesu jen potud, že obojí vyjadřuje vývoj produktivní síly. Akumulace sama zase urychluje klesání míry zisku, pokud je s ní spjata koncentrace prací ve velkém měřítku a tím i vyšší složení kapitálu. Z druhé strany klesání míry zisku zase urychluje koncentraci kapitálu a jeho centralizaci vyvlastňováním menších kapitalistů, vyvlastňováním posledního zbytku bezprostředních výrobců, z nichž se dá ještě něco vyvlastnit. Tím se zase zrychluje akumulace, pokud jde o masu, ačkoli s mírou zisku klesá míra akumulace. Na druhé straně, protože míra zhodnocení celkového kapitálu, míra zisku, je stimulem kapitalistické výroby (tak jako zhodnocení kapitálu jejím jediným účelem), zpomaluje její pokles vytváření nových samostatných kapitálů a ohrožuje tak rozvoj kapitalistického výrobního procesu; podporuje nadprodukcii, spekulaci, krize, přebytečný kapitál vedle přebytečného obyvatelstva. Proto ti ekonomové, kteří jako Ricardo považují kapitalistický výrobní způsob za absolutní, zde cítí, že si tento výrobní způsob sám vytváří mez, a nepřipisují tudíž tuto mez výrobě, nýbrž přírodě (v učení o rentě). Co je však důležité v jejich hrůze z klesající míry zisku, je pocit, že kapitalistický výrobní způsob naráží v rozvoji produktivních sil na mez, která nemá nic společného s vytvářením bohatství jako takového; a tato zvláštní mez svědčí o omezenosti kapitalistického výrobního způsobu a o jeho historickém, přechodném charakteru; svědčí o tom, že tento výrobní způsob není absolutním výrobním způsobem pro vytváření bohatství, naopak, že se na jistém stupni dostává do konfliktu se svým dalším rozvojem.“ (Tamtéž, str. 260-261.) Když Marx mluví o zákonu klesající tendence míry zisku (což je právě základní, hlubinná příčina i nynější finanční a ekonomické krize globalizovaného kapitalismu), uvádí, že tento zákon

má dvojakou formu projevu, kdy se „z týchž příčin míra zisku zmenšuje a zároveň absolutní masa zisku zvětšuje“ (tamtéž, str. 237); z toho plyne, že hlubinnou příčinou cyklických a periodicky se opakujících krizí kapitalistického výrobního způsobu je to, že si sice klade za cíl dosáhnout maximální míry i masy zisku, že však obou cílů současně nemůže dosáhnout trvale, a proto je nikoli absolutním, neměnným, nýbrž historicky přechodným výrobním způsobem.

97) Lenin, V. I.: Dvě taktiky sociální demokracie v demokratické revoluci, Vybrané spisy sv. 2; Svoboda, Praha 1973, str. 28.

98) Tamtéž, str. 47.

99) Viz Sikora, R.: Sjezd české reakce aneb O strašlivém svatém Václavu, což je článek, který opublikoval 29. 9. 2010 internetový Deník referendum. Velmi příznačná a poučná byla také diskuse ke článku dramatika a divadelního kritika Romana Sikory.

Modelovým příkladem bohubilé podnikatelské strategie, o níž se zmiňujeme v tomto odstavci textu naší teoretické studie, jsou podnikatelské aktivity „ľudomilného miliardára“ Andreje Babiše v Čechách, na Slovensku i kupříkladu v Německu, kde se bývalý ministr financí a současný předseda české vlády dostal do pracovněprávního konfliktu s německými odbory, když se v jedné nové pekárně nedaleko Lipska, kterou uvedl do provozu, pokusil ušetřit na mzdách pro zaměstnance na pracovních místech, pro jejichž vytvoření obdržel státní dotaci od spolkové země Sasko-Anhaltsko. (Viz Hovorka, J.: Babišovy pekárny zkouší trik, jak Němcům snížit mzdy. Na pracovní místa přitom dostaly dotaci, což je článek, jenž se objevil 11. 05. 2017 na internetovém portálu [Aktuálně.cz](http://Aktuálně.cz).) Vskutku není zapotřebí příliš velkého intelektuálního úsilí k pochopení toho, proč „ľudomilný miliardár“ již po celou dobu, kdy působil ve funkci „úředně nejvyššího státního strýčka Skrblíka“, tak vehementně usiloval o „optimalizaci výběru daní do státního rozpočtu“, jelikož prý „všetei kradnú a jediný on maká“: čím více se na daních vybralo, tím vyšší byly finanční zdroje pro peněžní fondy, z nichž proudily dotace pro jednotlivé firmy zemědělsko-průmyslového, finančního a obchodního impéria „ľudomilného miliardára“. Okrajová poznámka: nelze se divit „malému českému člověku“, jenž se v politice, ekonomice i ve filozofii vyzná stejně tak „dobře“ jako maloměšťák americký, ruský či německý, že obdivuje rozličné „ľudomilné miliardáře“ za to, že (údajně) „pochtivě platí daně“, „dávají lidem práci“ a „už mají tolik peněz, že nepotřebují krást“. Je však na pováženou, když podobné ideologické zhůvěřilosti pronášejí někteří členové KSČM, kteří by snad mohli znát marxistickou filozoficko-ekonomickou teorii o sociálně ekonomické podstatě kapitalistického vykořisťování, a představitelé vedení strany českých, moravských a slezských komunistů se bojí s těmito nesmysly, které straší v hlavách značné části členské a voličské základny strany, polemizovat, údajně aby neohrozili volební výsledek KSČM. To je klasický příklad politického oportunismu v praxi. Okrajová poznámka číslo dvě: Profesor Jan Keller svého času napsal, že v roce 2010 bylo v České republice dokončeno 9 049 veřejných zakázek a zadavatelé za ně zaplatili z peněz daňových poplatníků téměř 239 miliard korun (bez DPH). O čistotě a regulérnosti těchto zakázek samozřejmě neexistovala podrobná přesná data, a proto bylo o nich možno pouze spekulovat. Tehdejší pravicová vláda mohla z toho důvodu těžko oponovat těm, kdo hovořili o řádově desítkách miliard, které se kdesi záhadně ztrácely. O to hlasitěji křičeli představitelé tehdejší pravicové vládní koalice o „zneužívání sociálních dávek“. V té době bylo na dávkách státní sociální podpory vyplaceno celkem 40,8 miliardy korun. Zneužívání sociálních dávek bylo odhaleno ve výši 144 milionů korun, míra zneužití tak činila přibližně 0,35% (neboli ani ne půl procenta). Profesor Keller k tomu podotkl, že pokud by míra korupce v oblasti veřejných zakázek byla také na takové úrovni, činila by 836,5 miliónu korun (tedy necelou miliardou) – a ne desítky miliard korun, jak tomu zřejmě bylo ve skutečnosti. Vládní pravicová

propaganda o „zneužívání sociálních dávek“, namířená proti levicovým politickým stranám, byla tedy naprosto lživá, šlo o manipulaci nejhrubšího zrna. (Viz Keller, J.: Kde mizejí peníze; deník Právo z pátku 27. května 2011, str. 6.)

- 100) Lenin, V. I.: Dvě taktiky sociální demokracie v demokratické revoluci, v citovaném vydání str. 105.
- 101) Marx, K.: Rukopisy „Grundrisse“ II; Svoboda, Praha 1974, str. 339.
- 102) Tamtéž, str. 343.
- 103) Viz Heller, J. – Neužil, F.: Bojíte se socialismu?, v citovaném vydání str. 76-79. Podobně viz Heller, J. – Neužil, F. a kol.: Kdopak by se Marxe bál?, v citovaném vydání str. 443-445.
- 104) Lenin, V. I.: Dvě taktiky sociální demokracie v demokratické revoluci, v citovaném vydání str. 27-28.

(listopad - prosinec 2018)